

איתותים

כתב עת סטודנטיאלי לפילוסופיה, לכלכלה ולמדע המדינה

ינואר 2024, טבת התשפ"ד | גליון 4

גליון מיוחד בעקבות 'חרבות ברזל'

איתותים

כתב עת סטודנטיאלי לפילוסופיה, לכלכלה ולמדעי המדינה

מערכת כתב העת

עורכים ראשיים

עומרי בן אבי
אבידן קרסנה

עורכי ועורכות הגיליון

דנה יוליוסבורגר
יובל עיני
איילה פיין

עורכים ועורכות

עדי עוזרי-סלה
איתם גורפיל
רננה בלולו
ים פרג
לירון לישינסקי-פישר

עיצוב כריכה ולוגו

מיתר לובוצקי-אביאור

תודות

ראשית, ברצוננו להודות לתכנית פכ"מ באוניברסיטה העברית על הליווי והסיוע בהקמת כתב העת ובהפקת הגיליון.

תודות רבות למרכז ברגמן לעיון פילוסופי ולמכון למחקר כלכלי בישראל על-שם מוריס פאלק, תמיכתם הנדיבה אפשרה להוציא לאור את הגיליון, הן במהדורה דיגיטלית והן במהדורה מודפסת. אנו מודים ושמחים על השותפות בהפקת הפרויקט.

צוות העורכים המוכשר שלנו עבד בנחישות על עריכת המאמרים הרבים לקראת השקת הגיליון. השקעתם המקצועית ניכרת בכל מאמר המופיע לפניכם. בנוסף, אנחנו רוצים גם להודות לצוות העורכים על חלקו בשלל משימות תשתית ולוגיסטיקה שבלעדיהן לא היה ניתן להוציא לאור גיליון זה, מגיוס תקציב ועד תחזוק אתר האינטרנט

לבסוף, כבוד לנו להודות לכותבים ולכותבות, שעמלו רבות על מנת לעבד את רעיונותיהם לכדי מאמרים ראויים לפרסום, ולכלל הסטודנטים והסטודנטיות שהגישו מאמרים לגיליון. על אף שלא כל מאמר שהוגש התקבל, נהנו לקרוא את כלל הטקסטים, ולהיחשף לרעיונותיכם היפים.

תוכן עניינים

מאמר מערכת תפקיד לתבונה	7
מאמר אורח לחיות. כמה מחשבות על שאלת משמעות החיים פרופ' שרון קרישק	15
מוסר ברזל ב"חרבות ברזל" - על מקומה של חקירה אתית בזמן המלחמה קרן קולניק	33
הרובד הסמוי של "מלחמת עזה": על מאבקי השליטה הפנימיים בחמאס ועל מעמדה האזורי יואב גפן	49
עוד קונספציה נשברת: אידיאולוגיה ופרקטיקה בפוליטיקה הליברלית אופיר גלבווע	71
האם הקיטוב הרגשי הופך אותנו לטיפשים? כיצד קיטוב רגשי משפיע על היכולת שלנו לפתח ידע יובל עיני	89
ממשבר אמון להזדמנות: מדינת הרווחה הישראלית אחרי השבעה באוקטובר רתם לינצ'בסקי	103
ראיון השירות הציבורי בין מלחמה לפוליטיזציה: ראיון עם פרופ' שרון גלעד נעמה שובל ועידו רוזן	119

מאמר מערכת | תפקיד לתבונה

בשנת 1969 יצא לאור הספר **אילו נוצחה ישראל** (*If Israel Lost the War*), פרי עטם של העיתונאים האמריקאים ריצ'רד צ'זנוף (Chesnoff), אדוארד קליין (Klein) ורוברט ליטל (Littell). הספר, רומן מסוגת ההיסטוריה האלטרנטיבית, מציג תרחיש במסגרתו מלחמת ששת הימים היא לא ניצחון ישראלי מזהיר אלא תבוסה מוחצת. על פי האירועים הבדיוניים המוצגים בספר, צבאות מצרים וסוריה הם אלו שהנחיתו על ישראל מכת-פתע אווירית, ואלו, יחד עם צבא ירדן, כובשים ומשמידים את המדינה היהודית תוך שישה ימים בעודם מבצעים מעשי זוועה באוכלוסייה הישראלית (צ'זנוף ועמיתים, 1969). **אילו נוצחה ישראל**, שתורגם לעברית כבר באותה שנה בה ראה אור בארצות הברית, עורר שיח רב, כפי שמתאר זאת עודד היילברגר: **"אילו נוצחה ישראל** עורר בארץ זעם ורגשות פחד. מארק גפן, העורך הראשי של ביטאון מפ"ם 'על המשמר', ואף אורי אבנרי קראו להחרים אותו [...] ראש השב"כ לשעבר יובל דיסקין מספר [...] כיצד נתקף פחד כשקרא אותו בנעוריו" (היילברגר, 2023). בין כל אלו נשכחה העובדה שהמתואר בספר, גם אם ניתן להתווכח על רמת סבירות של התרחיש שמוצג בו, הוא ביטוי של מה שפסיכולוגים ופילוסופים מכנים "חשיבה נוגדת-מציאות" (counterfactual thinking): היכולת לחשוב על מה היה יכול להיות אחרת. בכך הוא בעצם דוגמא לחשיבה וכתובה אינטלקטואלית, לניסיון להחיל תבונה, גם בנוגע לתרחישים זוועתיים, מורכבים מוסרית, טעונים פוליטית ומלאי אי-וודאות.

מה שאירע באותו בוקר של השבעה באוקטובר 2023, ובימים והשבועות שנלוו לו, הוא בדיוק תרחיש שכזה, ונראה שישנו צורך

להציג הצדקה להענקת מרחב לחשיבה אינטלקטואלית גם בצילו. החקירה התבונית ייתכן ותראה לחלק מאיתנו מיותרת, או לכל הפחות לא בעדיפות עליונה בזמנים אלו. ניתן לטעון שמקומה הראוי הוא לאחר המלחמה, שכן היא יכולה לדחוק את צורך להתאבל. לחלופין, ייתכן ולא יהיה יעיל להפנות משאבים לחקירה שכזו בזמן שחיילים מסכנים את חייהם בחזית ומשפחות חטופים נאבקות לשחרור יקיריהן. אחרים ייתכן ויצביעו על כך שהתבונה היא במקרה זה מעמסה. אולי היא חותרת תחת התחושות המיידיות המניעות אותנו לפעולה צודקת או דורשת מאיתנו לנבור באירועים שראוי לטובת רווחתנו שנתיר במקומם. אין ספק שיש מן האמת בטענות אלו, אך גיליון זה של **איתותים** מבקש לטעון כי דווקא יש מקום לכתובה וחקירה אינטלקטואלית בזמנים אלו. יש תפקיד לתבונה.

התבונה, כותב הפילוסוף האמריקאי ג'ון קקס (Kekes), היא סוג של תכונת אופי המקושרת לסוג מסוים של ידע, ידע פרשני. בניגוד לידע דסקריפטיבי, במסגרתו אדם יודע קבוצה מסוימת של עובדות, כאשר אדם מחזיק בידע פרשני הוא גם בעל ידע בנוגע לרמת החשיבות של קבוצת עובדות מסוימת. לדעת את הסיבות בגללן בית עלה באש הוא מקרה של ידע דסקריפטיבי, לדעת ביחס לאלו מהסיבות היה ניתן לנקוט בצעדים כדי למנוע את השריפה מלכתחילה הוא מקרה של ידע פרשני (Kekes, 1983, p. 278). בכך ברור, לדעתו של קקס, הקשר בין תבונה ובין פעולה. התבונה היא מנחת-פעולה (action-guiding), יש לה תפקיד בהענקת הנחיות להתנהגות שתקדם את רווחתינו (Kekes, 1983, p. 281).

נראה שאם נאמץ את הניתוח המושגי של קקס ניתן להצביע על שלושה אופנים מרכזיים במסגרתם התבונה מנחה התנהגות

מועילה ומדרבנת לבצע אותה: בחינה של מה שכשל ותכנון לעתיד, תבונה משותפת וביקורת עמיתים ועמידה אל מול רוע. כל אחד מהמאמרים בגיליון זה מציג ביטוי בפועל של אחד מאופנים אלו.

ראשית, התבונה מאפשרת לבחון את אירועי העבר, להבין מה הוחמץ ולא הוענק לו תשומת לב מספיקה, לבצע השוואה למקרים אחרים ולנסות לתכנן טוב יותר את צעדינו העתידיים. מאמריהם של **יואב גפן**, **רתם לינצ'בסקי** ו**אופיר גלבוע** מציגים כל אחד בדרכו יישום של התבונה בהקשר זה. בנייתוח המתבסס על מודיעין גלוי וספרות מחקרית מתחום מדע המדינה, מציג גפן את אחת מהמוטיבציות שנשכחו מאחורי מתקפת השבעה באוקטובר - מאבקי השליטה הפנימיים בתנועת חמאס. בכך הוא לא רק מבקש להצביע על עובדה שיש להעניק לה רמת חשיבות גבוהה יותר, אלא גם על צעדים שעל ישראל לנקוט לאורה. לינצ'בסקי מפנה את הזרקור לתפקוד שירותי הרווחה בישראל במלחמה בראי הספרות המחקרית על מדינת הרווחה, ומבקש לתהות לא רק מה הוביל לכמעט-קריסתם, אלא גם מה המודל הראוי לשירותי הרווחה בישראל ביום שאחרי. לבסוף, גלבוע חוזר אחורה אל השינויים האידאולוגיים שחלו במערב החל מאמצע המאה ה-20 וחושף קשר בין תפיסת ה"ריאל פולטיק" לסובלנות לערכים לא-ליברליים על ידי קבוצות מסוימות במערב, כפי שהתגלה במלוא כיעורו על ידי תמיכה ואפולוגטיקה למעשי הזוועה שאירעו בשבעה באוקטובר.

שנית, ייתכן והתבונה היא לא רק תכונתם של יחידים, אלא היא גם צומחת מתוך הקשרים חברתיים בעת וויכוח וביקורת עמיתים. כפי שטוען **יובל עיני** במאמרו, המלחמה קטעה את אחד הוויכוחים הציבוריים הסוערים ביותר בתולדות מדינת ישראל,

הוויכוח סביב השינויים המוצעים במערכת המשפט. בעזרת טיעון מקורי במיוחד המקשר בין הספרות המחקרית אודות העלייה בקיטוב הרגשי ואפיסטמולוגיה חברתית, טוען עיני שהימנעות מוויכוח והתחפרות כל אזרח בעמדתו מונעת התפתחות של ידע משותף. לאחר המלחמה הציבור הישראלי לא יוכל לזנוח שוב את הוויכוח, כלי שיאפשר לו יחד להגיע לתבונה משותפת שבתקווה תמנע כל הופעה חוזרת של אסון כמו זה שאירע בשבעה באוקטובר.

שלישית, שימוש בתבונה, בעיקר ביחס לעובדות בעלות רלוונטיות למוסר, יכול להעניק לנו יכולת לפתח חוסן אל מול מקרי עוולה ורוע. כפי שמדגימה **קרן קולניק** במאמרה, יש מקום לתבונה מוסרית גם במקרי הקיצון מהסוג של מלחמת "חרבות ברזל". הדרישה המובנת לזנוח את האתיקה, הנראית לרבים מאיתנו תיאורטית, קרה ומגבילה מדי בזמנים אלו, מתעלמת מהיכולת של התבונה המוסרית לטפח בנו סגולות אופי, כמו אלו שהיוונים העתיקים העלו על נס, שיעזרו לנו טוב יותר לנווט בערפל המלחמה ולשמור על אופיינו המוסרי למרות הכל. בשימוש זה בתבונה הכותבים והכותבות שלנו עומדים על כתפי ענקים, כפי שניתן לראות במאמרה של ג'ודית שאקלר, "להציב את האכזריות בעדיפות ראשונה", בתרגום **שרון לוי ועומרי בן אבי**, התרגום הראשון בהיסטוריה של כתב העת המפורסם באופן בלעדי באתר האינטרנט החדש שלנו. במאמר קנוני זה, מציגה שאקלר את הצורך להציב את האכזריות כעוול הבסיסי והנורא מכל, ומתחקה אחר שני אינטלקטואלים שבחרו לעשות זאת - מישל דה מונטיין ומונטסקייה.

בנוסף למאמרים של הסטודנטים והסטודנטיות, אנחנו מתכבדים ומתכבדות לארח את **פרופ' שרון קרישק**, שמנתחת במאמרה את האתגר של אובדן, הנוכח-בכל בחיים האנושיים וביתר שאת בימים אלו, למשמעות החיים. כך, ולמרות הכל, מציגה פרופ' קרישק במאמרה, בהתבסס על הספרות העשירה של זרם האקסיסטנציאליזם, פתח לאישור החיים - הבחירה לחיות כך שערכם של החיים יהיה נוכח וברור בחיינו.

לבסוף, אנחנו מתרגשים ומתרגשות להביא בפניכם ובפניכן ראיון עם **פרופ' שרון גלעד**, מומחית לחקר השירות הציבורי, בהובלתן של **נעמה שובל ועידו רוזן**. ראיון חשוב ורלוונטי זה עוסק באתגרים הרבים איתם התמודד השירות הציבורי בישראל ערב השבעה באוקטובר ומנסות לזהות כיצד ניתן להתמודד איתם ביום שאחרי.

לתבונה על כן יש תפקיד גם בצל המלחמה, והתוצרים המוצגים בגיליון זה הם תרומתנו הצנועה, כסטודנטים וסטודנטיות לפכ"מ, לניסיון למצוא בה נחמה ועזר כדי שנוכל לנווט טוב יותר את חיינו כיחידים וכחברה גם בזמנים לא פשוטים אלו. הבחירה להוציא לאור גיליון בעוד רבים מחברינו וחברותינו לספסל הלימודים עדיין נמצאים במילואים, מפונים מבתיים או מעכלים את האובדן והשכול, לא הייתה פשוטה. כולנו תקווה שבגיליון זה יהיה ניתן למצוא מעט מן הנחמה ותחושת האחוה שהייתה כה חסרה בשבועות הראשונים של המלחמה, ואנחנו מקווים לחזור במהרה לימים שקטים יותר, בהם אנו שוב יחד מתחנכים על ברכי התבונה בקמפוס.

רשימת מקורות

היילבורגר, ע' (2023, 14 ביוני). או אז, בבוקר ה-5 ליוני, הלם חיל
האוויר הערבי. הארץ.
<https://www.haaretz.co.il/literature/tarbut-sifrot/2023-06-14/ty-article/.premium/00000188-b3ce-d078-a19a-b7de47290000>

צ'זנוף, ר', קליין א' וליטל ר' (1969). אילו נוצחה ישראל (מ'
דרומי וש' יונתן, תרגום). ספרות מעריב. (המקור פורסם
בשנת 1969).

Kekes, J. (1983). Wisdom. *American Philosophical Quarterly*,
20(3), 277-286.

מאמר אורח | לחיות. כמה מחשבות על שאלת משמעות החיים

פרופ' שרון קרישק

פרופ' שרון קרישק היא פרופסור חבר בחוג לפילוסופיה באוניברסיטה העברית, ומחזיקה בתואר ד"ר לפילוסופיה מאוניברסיטת אסקס שבבריטניה. במחקרה עוסקת פרופ' קרישק בפילוסופיה של הדת, בהגותו של סרן קירקגור, אקסיסטנציאליזם ופילוסופיה של הספרות. פרופ' קרישק פרסמה מספר מאמרים אקדמיים וספרים, ביניהם *Kierkegaard on Faith and Love* (Cambridge University Press, 2009), *פילוסופיית האהבה של קירקגור* (הוצאת דביר, 2011) ו- *in Essence: A Kierkegaardian Defense of Romantic Love* (Oxford University Press, 2022).

(1) במקום הקדמה

מאמר זה נכתב לקראת סוף 2023, בזמן מלחמה. שכשהוזמנתי לכתוב מאמר **לאיתותים**, מוקדם יותר השנה, התכנית שלי הייתה לכתוב על נושא אחר, אבל בעקבות מציאות חיינו בימים אלו, נראה שיותר מתאים לכתוב על נושא שמגיב, גם אם באופן עקיף, לכאב שמסביבנו. ולמרות שבימים קודרים אלו קשה לראות את האפשרות לטוב, אפשר לטעון שזה הדבר הנכון לעשות. מאמר זה אמנם לא עוסק באופן ישיר בטענה זו, אבל אני מקווה שהוא נותן את המסגרת המושגית לפתח אותה.

(2) אקזיסטנציאליזם ושאלת משמעות החיים

ואין למי לחכות
נשברו כל הכלים
וכל המילים ריקות
וכל המעשים תפלים
והשמש הולך ובא
והרוח בך לא קמה
אם אינך מצפה לתשובה
אז למה תשאל למה?
(יום רודף יום, יענקל'ה רוטבליט)

האקזיסטנציאליזם, פילוסופיה של הקיום, היא פילוסופיה ש"עוסקת בחיים": היא מציבה במרכזה את השאלה 'איך נכון לחיות', ובהתאם מעלה שאלות נלוות כגון מהו טבע הקיום האנושי, מה המשמעות של היות אדם, ומה טיבם של יחסים נכונים בין אנשים. כמובן, שאלות מסוג זה נידונות בענפים נוספים של הפילוסופיה. אבל מה שמיוחד לאקזיסטנציאליזם הוא שהשאלות נשאלות מתוך התמקדות בתנאי הקיום האנושיים. כלומר, הן מועלות ונידונות מתוך התייחסות מחייבת לעובדת הזמניות של האדם והמודעות שלו למצבו כחולף וסופי, או, במילים אחרות, מתוך ההכרה בכך שכל דבר בזמן מועד, באופן מהותי, לאובדן.

הנוכחות של אובדן בחיינו ואופן השפעתו על חוויית הקיום שלנו, הם במידה רבה התמה הבסיסית של **חיל ורעדה**, יצירתו המשפיעה של מי שנחשב ל"אבי האקזיסטנציאליזם", הפילוסוף הדני בן המאה ה-19 סורן קירקגור. כנקודת פתיחה לדיון שלנו,

אם כן, יעזור לנו להתבונן בה בקצרה. ביצירה זו קירקגור מבקש לברר את טבעם של חיי האמונה - אותם הוא תופש כחיים הנכונים והמספקים ביותר - ובמרכזה הוא מציב את עקידת יצחק. כידוע, הסיפור התנ"כי סובב סביב הדרישה של אלוהים, שטומנת בחובה אובדן עצום: אלוהים מבקש מאברהם להביא, במו ידיו, לאובדנו של בנו האהוב יצחק. עם זאת, לקריאתו של קירקגור, מה שאלוהים בוחן הוא לא את הנכונות של אברהם להקריב את בנו; מה שעומד למבחן הוא לא הצייתנות של אברהם אלא היכולת שלו לתת אמון באל - אמון שיקיים את הבטחתו לגבי שמירת חיי יצחק (כממשיכו המובטח של אברהם), כאשר הנסיבות מאוד לא מעוררות אמון.

ולכן קירקגור מציג את האמונה ככוללת בהכרח ויתור. המשמעות של ויתור היא ההכרה בחוסר היכולת העקרונית לשלוט באופן מלא בקיום של כל מה שנמצא בזמן. שהרי הדברים שבזמן במהותם פגיעים לאובדן: הם נתונים לשינוי ובסופו של דבר לכליה. בצורה מטאפורית, אם כן, אפשר לומר שהויתור הוא ההכרה בכך שאין ביכולתנו לאחוז באופן מלא ובטוח בכל מה שמהווה את תוכן חיינו. בסיפור העקידה העובדה הקיומית הזאת מקבלת את ביטויה הדרמטי בהנפת הסכין מעל ראשו של יצחק. פעולה זאת מבטאת את קבלתו הבלתי־מתפשרת של אברהם את עובדת אובדנו העקרוני של יצחק: חייו של יצחק אינם בשליטתו, הם בשליטת האל. וכשההכרה באובדן כל-כך נוכחת, מה שמאפשר תקווה (לגבי נוכחות הדבר, ההפך מאובדן) הוא אמון: אמון שהטוב יתממש למרות שהשגתו חורגת מעבר לגבולות הבנתנו ויכולותינו. במקרה של אברהם, הטוב הרלוונטי הוא חייו של יצחק. כך, על אף שהוא היה על סף ביצוע פעולה שעובדת כנגד

מימוש הטוב, היכולת של אברהם לראות את האפשרות שכללות הכל טוב זה יתממש היא מתוך האמון שהיה לו באל.

למרות הנסיבות הדרמטיות ויוצאות הדופן, מבחנו של אברהם - מבחן באשר ליכולת לתת אמון בהתממשות של הטוב - נוגע לכל אדם. שהרי הוויתור, כהכרה באובדן הבלתי-נמנע שכרוך בזמניות, הוא העמדה המתבקשת של מי שמכיר בטבע המציאות. בהתאם, גם האתגר לתת אמון בהתממשות הטוב, טוב שמאויים על-ידי סוגים שונים של אובדן, הוא אתגר שעומד בפני כל אדם באשר הוא. ואתגר זה בולט בפרט בזמנים של משבר, כמו מלחמה. חוויות של אובדן וסבל (בהקשר של מלחמה אבל, כמובן, לא רק) הן חוויות שבכוחן לערער את החיים ולהוביל לתחושה של היעדר פשר ("המילים ריקות" כמאמר השיר), והיעדר טעם ("המעשים תפלים"). ובכל זאת, וגם כשאנחנו לא "מצפים לתשובה", בכל זאת אנחנו שואלים "למה": למה זה ככה? ואם זה ככה, למה להמשיך, מה הטעם?

משפחת השאלות האלו היא מה שבדרך כלל אנחנו חושבים עליו כאשר אנחנו מדברים על "שאלת משמעות החיים".

(3) התעוררות השאלה

המטרה של המאמר הנוכחי היא להבין מה בעצם אנחנו שואלים, כשאנחנו שואלים על משמעות החיים. ההקשר להתעוררותה, כפי שהצעתי בסעיף הקודם, הוא עובדה מרכזית בקיום האנושי: אובדן. עם זאת, לא מדובר רק באובדן וסבל דרמטיים, אלא גם באובדן ה"שקט", הסמוי מהעין, שהינו חלק אינטגרלי מחלוף הדקות, השעות, הימים, והשנים של חיינו. כך, שאלת משמעות החיים הרבה פעמים מתעוררת דווקא בהקשרים יומיומיים,

שגרתיים; כלומר, לא מתוך חוויה של התערערות אלא מתוך חוויה של הישחקות:

”קימה, חשמלית, ארבע שעות במשרד... , ארוחה, חשמלית, ארבע שעות עבודה, ארוחה, שינה ושני, שלישי, רביעי, חמישי, שישי... בקצב אחיד, על פי רוב אנשים הולכים בדרך זו על נקלה. אבל יום אחד מתעורר ה'מדוע ולמה?'” (קאמי, 1942/1978, ע' 22).

קאמי מתאר כאן שגרת חיים: ימים שתחומים במסגרות שקבענו לעצמנו ושנותנות דפוס מסוים לחיים שלנו. על אף התיאור שמציג "חיים ללא זוהר" (שם), המסגרות של חיינו יכולות להיות כאלו שהושגו בעמל רב ומתוך תשוקה אמיתית. ובכל זאת, שאלת ה"מדוע ולמה" רלוונטית באותה מידה: לשם מה אנו עמלים ונאבקים? מה הטעם בכל ההישגים (והכישלונות) שלנו? לאן כל זה מוביל אותנו? קאמי - שביצירה זאת מעלה במפורש את שאלת משמעות החיים, ואף טוען שהיא "השאלה הדוחקת ביותר" (ע' 14) - מנסח אותה באופן מאוד ספציפי. "לפסוק אם כדאי לחיות את החיים האלה, או לא כדאי, פירושו לענות על שאלת היסוד של הפילוסופיה" (ע' 13), הוא אומר. אם כן, מבחינת קאמי, לשאול את השאלה על אודות משמעות החיים פירושו, בפשטות, לשאול "האם בכלל כדאי לחיות את החיים האלו?"

ברם, ניסוח השאלה בצורה כזאת מסגיר הנחה מובלעת לגבי ערך החיים. מה שקאמי בעצם אומר הוא שזה לא מובן מאליו שלחיים יש ערך אינטרינזי (כלומר, שהם טובים באשר הם).¹ ואכן,

¹ חשוב להבין שזה לא אומר שקאמי ניהיליסט או פסימיסט: זה שהוא חושב שלחיים אין ערך אינטרינזי, לא אומר שהוא חושב שלחיים אין ערך בכלל

ההנחה של קאמי היא שהחיים, כשלעצמם, הם סתמיים ושרירותיים, ללא היגיון או ערך שפנימיים להם. ככאלו, החיים יכולים להיות מתוארים כ"אבסורדיים": כלומר, ריקים מפשר, ריקים מערך, אטומים להבנה אנושית ואדישים לטוב ורע. קאמי לא מבסס את ההנחה הזאת, אלא פשוט עובד איתה. כמו שאומר הפרשן שלו, רונלד ארונסון, במקום טיעון הוא מציע דימוי (ר' Aronson, 2022). והדימוי הוא זה של סיזיפוס, שמגלגל את הסלע הכבד במעלה ההר - רק כדי לראות, בהגיעו לפסגה, את הסלע מידרדר מטה. וכך שוב ושוב. בעולם שאדיש להיגיון ולערך (לשיטתו של קאמי), פעילותו המאומצת וחסרת התכלית של סיזיפוס משקפת את הפעילות האנושית באשר היא. כל מטרה שמוגשמת, כל הישג, כל פעולה שיש לה תכלית - כמו סיזיפוס כך גם אנחנו: כשאנו מגיעים לפסגה הרלוונטית, עלינו להכיר בכך שעמלנו לא מוביל ליותר מאשר לעמל חדש. וכך אנו עוברים ממשימה למשימה, כשכל כיבוש פסגה מקרב אותנו, בעקביות ובבטחה, למותנו:

"אנו חיים לאור העתיד: 'מחר', 'אחר-כך', 'כשתגיע למשהו', 'עם הגיל תבין'. דברים בלתי-עקיבים אלה הם נפלאים, כי הרי בסופו של דבר מדובר במוות... [אדם] שייך לזמן, ובאימה התוקפת אותו עיניו רואות את האיום באויביו. המחר, הוא רצה את המחר, אף על פי שכל כולו חייב היה לדחות אותו" (עמ' 22-23).

מי שתואר היטב אימה מסוג זה הוא לב טולסטוי. ביצירתו **וידוי** הוא מספר על המשבר העמוק שפקד אותו, כאשר הוא חווה

(ניהיליםם) ושמוטב היה לא לחיות (פסימיזם); קאמי חושב שלחיים יש ערך, אך זהו ערך שאינו נתון להם מעצם טבעם אלא כזה שהאדם צריך להעניק להם.

במלוא כובד משקלה את ההכרה, הזמינה לנו תמיד אך מודחקת מהעין, שחייו עתידים להגיע לסופם. כך, על אף שחייו של טולסטוי רחוקים מלהיות אותם "חיים ללא זוהר" שאליהם מתייחס קאמי (בזמן המשבר הוא כבר היה סופר ידוע, בעל משפחה אהובה ואוהבת, ומוקף בחברים ומעריצים), הבעיה היא אותה בעיה:

“לא הייתי מסוגל לייחס שום משמעות מתקבלת על הדעת לאף אחד ממעשיי, ואף לא לכל חיי. ... אם לא היום, אז מחר יבואו מחלות ומוות ויפקדו (וכבר פקדו) את אהוביי ואותי, דבר לא יישאר חוץ מצחנה ותולעים. מעשיי, יהיו אשר יהיו, יישכחו כולם - במוקדם או במאוחר, וגם אני לא אהיה עוד. אז לשם מה הטורח?” (טולסטוי, 1882/2015, עמ' 44-45).

המשבר של טולסטוי, כמו האבסורדיות אצל קאמי, נעוצים בראיית החיים כמעזרי משמעות. האפיון של שני ההוגים את היעדר המשמעות בחיים משקף תפישה מסוימת, אינטואיטיבית למדי, ולפיה משמעות החיים מושגת מתוך הגשמת מטרות נחשקות. זה נשמע סביר: אנשים חדורי מטרה, שרוצים להשיג דברים בעלי חשיבות עבורם וממוקדים בהגשמת מטרותם, יחוו את חייהם כבעלי משמעות. מדוע? "משמעות" בהקשר זה עומד עבור פשר, "היות ניתן להבנה". באופן טיפוסי, מה שהופך פעולות שלנו לרציונליות - הגיוניות, ניתנות להבנה - זה שיש להן סיבה. אנחנו לא פועלים "סתם", אלא יש סיבה, טעם, לפעולתנו. עכשיו, יכולות להיות כל מיני סיבות לפעולה, ואחת הבולטות שבהן היא הגשמת תכלית: הסיבה לפעולה X היא הרצון שלי להשיג Y (מתוך האמונה שפעולה X תוביל להשגת Y). כך, אפשר

להגיד שפעולה X היא בעלת משמעות - יש לה סיבה, יש לה טעם - במובן שהיא מובילה לתכלית הרצויה Y. בהמשך לזה, החיים בעלי המשמעות, בעלי הפשר, הם חיים שבמסגרתם ברור לנו מדוע אנו פועלים כמו שאנו פועלים: יש לנו מטרות שמניעות אותנו, מכוונות את פעולותינו, נותנות לנו "סיבה לקום בבוקר".

ברם, העמדת משמעות החיים על השגת מטרות, כמו שאנחנו רואים אצל קאמי וטולסטוי, יכולה להוביל למבוי סתום. ראשית, כפי שמבטא המיתוס של סייזיפוס, כשאנחנו מגיעים לפסגה (מגשימים מטרה), אנחנו עשויים להישאר עם תחושה של ריקנות (סלע המשמעות נשטט מבין ידינו). שהרי אם מה שנותן את המשמעות לחיים הוא משימה כזו או אחרת שמכוונת להגשמת מטרה, הרי שברגע שהמטרה הושגה המשימה נגמרת - ואיתה המשמעות. כך נוצר המצב הפרדוקסלי שבאשר השגת המטרה מביאה לסופה את המשימה, הרי שהמצב הנחשק של ההגשמה "מחסל" את המשמעות. אם לתת דוגמא, בסרט **נשמה** (*Soul*) חייו של הגיבור היו חדורי משמעות בשל אהבתו וכשרונו לגיז, שהתנקזו לכדי חלומו הגדול לנגן בפני קהל. חלום זה מתגשם, ואין מאושר ממנו. אבל אז ההופעה נגמרת, והוא נשאר עם ריקנות עצומה: הוא הגשים את המטרה שהעניקה משמעות לחייו - ומה עכשיו? נכון שתמיד אפשר למצוא מטרה חדשה, אבל בהיעדר "תכלית על" - שתתן משמעות לכלל חייו - מטרה חדשה תשאיר אותנו בתורה עם אותה תחושת ריקנות. מה שמעביר אותנו לבעיה השנייה:

"השאלה שלי - זאת שבגיל חמישים הביאה אותי אל סף ההתאבדות - היתה השאלה הפשוטה ביותר הטמונה בנשמתו של כל אדם... עיקר השאלה הוא: "מה ייצא

ממה שאני עושה כעת, ממה שאעשה מחר - מה ייצא מכל חיי? בניסוח אחר, השאלה תיראה כך: "לשם מה עלי לחיות, לשם מה עלי לרצות משהו, לשם מה עלי לעשות משהו?" דרך נוספת לבטא את השאלה היא: "האם יש בחיי משמעות, שהמוות המצפה לי באופן בלתי נמנע לא ימחה אותה?" (ע' 48)

הבעיה השנייה, אם כן, היא שכל מטרה שאנחנו מציבים לעצמנו בחיינו, מאבדת מטעמה לנוכח המוות. שכן, אם ההישגים שלנו נשפטים כבעלי ערך מכיוון שהם מקדמים את הטוב שלנו עלי אדמות, הרי שמנקודת המבט של המוות - שמביא לסופו את הטוב שלנו עלי אדמות - ערכם של הישגים זה מתאין. במילים אחרות, אם המשמעות של החיים נמדדת לפי סרגל המטרות שהם מגשימים, הרי שאיפוסן של המטרות על-ידי המוות מאפס גם את המשמעות. לפיכך, בהיעדר מטרה שהגשמתה שורדת את המוות, נדמה שהמסקנה הבלתי-נמנעת - שהובילה את טולסטוי למשבר הגדול שלו - היא שהחיים נעדרי משמעות. אך האמנם?

(4) מה אנחנו שואלים, כשאנחנו שואלים על משמעות החיים?

"אעז לומר, כי אין דבר בעולם שעשוי לעזור לאדם לשרוד גם בתנאים הקשים מכל, כמו הידיעה שיש משמעות לחייו. חוכמה רבה גנוזה באמירה של ניטשה: "מי שיש לו איזה 'למה' שלמענו יחיה, יוכל לשאת כמעט כל 'איך'" (פראנקל, 1946/1970, ע' 167).

האדם מחפש משמעות, ספרו הנודע של הפסיכיאטר היהודי-אוסטרי ויקטור פראנקל, נכתב בעקבות ועל בסיס התנסויותיו במחנות ריכוז בזמן מלחמת העולם השנייה. פראנקל איבד את כל

מה שהיה לו - אהוביו, ביתו, רכושו, עבודתו - וכאסיר במחנות אלו הוא הועבד בפרך בתנאים קשים ביותר, חווה אכזריות וזלזול, והיה מוקף באנשים במצבו; אנשים, שהנאצים ניסו למחות מהם כל זכר לצלם אנוש. ועם זאת, כפי שהוא אומר, אפילו התנאים המחרידים ביותר לא הצליחו לשבור את אלו שמצאו משמעות לחייהם. אבל איזו משמעות לחיים, איזו מטרה או תכלית, יכולים להיות לאדם שחיייו טולטלו ונרמסו בצורה כזאת?

"הכרה של אדם בערכו הפנימי" אומר פראנקל, "מעוגנת בעניינים נעלים רוחניים יותר שאין בכוחם של חיי המחנה לזעזעם" (עמ' 107-8). האדם, לפי פראנקל, אינו תוצר רק של נסיבות חיצוניות ומקריות (כלומר, של גורמים ביולוגיים, פסיכולוגיים וסוציולוגיים): תמיד נתונה לו החירות לבחור איך לנהוג בסיטואציה מסוימת. ומבחינת פראנקל, הבחירה באנושיות שלנו (או במילותיו של פרנקל "האני המוסרי והרוחני") גם בתנאים המאתגרים ביותר - כלומר, הבחירה לקיים תמיד ערכים כמו הגינות, אומץ, אכפתיות - היא הגשמת התכלית שנותנת משמעות לחיינו. משימה מסוג זה, בשונה מ"כיבוש פסגות" של מטרות נקודתיות כאלו ואחרות, לעולם לא תגיע למיצויה. כמו שפראנקל אומר: "החיים פירושם לקחת אחריות למציאת התשובה הנכונה לבעיותיו של אדם, ולמלא את המשימות שהם מציבים ללא הרף בפני כל אחד ואחד." (ע' 130) כלומר, החיים כל הזמן מציבים בפני האדם אתגרים, והאדם שמגשים את "משימת אנושיותו" בדרך שמיוחדת רק לו, ובהינתן האתגרים שחיייו-שלו מציבים בפניו, הוא זה שחי חיים משמעותיים.

בתשובה לבעיה הראשונה שהעלינו (קרי, שהשגת המטרה "מחסלת" את המשמעות), אפשר, אם כן, להציע כתשובה את תפישתו של פראנקל. המטרה היא לא השגת דבר כזה או אחר, אלא קיום "משימת האנושיות" לנוכח התביעות של החיים. ומכיוון שלחיים תמיד יש תביעה, הרי שאף פעם לא נגיע למצב שבו נישאר בלי מטרות; "משימת האנושיות" היא מטרה שאף פעם לא נמצה.

ומה לגבי הבעיה שטולסטוי מעלה, ולפיה כל הישג מתאיין לנוכח המוות? נסתכל על התשובה שטולסטוי עצמו הציע:

"אם אתם עמלים למען עצמכם אישית לעתיד לבוא, הרי אתם בעצמכם יודעים שהעתיד מזמן לכם דבר אחד בלבד - את מותכם. המוות מחריב את כל מה שעמלתם למענו. אם כן, לא יתכן שלחיים של אדם למען עצמו תהיה משמעות כלשהי. אם יש חיים [בעלי משמעות], עליהם להיות שונים, כלומר, חיים שתכליתם אינו בחיים למען עצמך העתיד לבוא. ... יש לחיות כך, שהמוות לא יוכל להחריב את החיים" (טולסטוי, 1882/2015, עמ' 44-45).

טולסטוי מחפש מטרה שהגשמתה תשרוד את המוות; כלומר, הוא מחפש את סוג הטוב שימשיך גם לאחר מותו של האדם שהשיג את הטוב הזה. ברם, מנקודת המבט של טובו של האדם הפועל P , אין טוב שישרוד את מותו. כל הישג P -ש הישג למען קידום עצמו, יאבד מערכו ומתוקפו (כמקדם את טובו של P) עם מותו של P (ששם סוף לטובו). גם דברים שנשארים אחריו - נניח, עושר שהוא צבר, ספרים שהוא כתב, כבוד ושם טוב שהוא השיג - עבור P , כאדם מת, הם יהיו חסרי חשיבות. לפיכך, המסקנה של טולסטוי

היא שהמטרה היחידה שהגשמתה תשרוד את המוות הפרטי שלו היא קידום של הטוב - אבל לא האישי שלו אלא של האנושות בכללותה. שכן, הוא אמנם ימות אבל האנושות - כהוויה מתפתחת ואינסופית - תישאר. לפיכך, המטרה של קידום האנושות (שטולסטוי רואה באהבה אוניברסלית את הדרך היחידה להגשימה) היא-היא לפי טולסטוי המטרה שהופכת את החיים לבעלי משמעות, מכיוון שזוהי מטרה שהטוב שבהגשמתה לא נגמר עם מותו של האדם הפרטי שקידם אותה.

אם כן, בהתבסס על דוגמאות בולטות אלו של יצירות שמציבות במרכזן את שאלת משמעות החיים - **המיתוס של סייזיפוס, וידוי, והאדם מחפש משמעות** - אפשר להציע שכשאנחנו שואלים על משמעות החיים, אנחנו שואלים על אודות קיומן של מטרות שמניעות את האדם החי והופכות את 'פעולת החיים' להגיונית, ניתנת להבנה. עם זאת, ואולי באופן עמוק יותר, ברור ששאלת 'משמעות החיים' איננה עוסקת רק בפשר החיים (היותם ניתנים להבנה) אלא גם בערך החיים - בשאלה האם החיים הם דבר טוב ורצוי. עכשיו, כמובן ששני המובנים האלו של 'משמעות' - 'היות בעל פשר' ו'היות בעל ערך' - כרוכים זה בזה. למעשה, אפשר לטעון שמה שהופך את החיים לבעלי משמעות במובן השני (בעלי ערך) הוא בדיוק היותם בעלי משמעות במובן הראשון (בעלי פשר). לפי תפישה כזאת, בשביל שהחיים יהיו דבר טוב, בעל ערך, צריך שהם יגשימו תכליות (שהופכות אותם לבעלי פשר). תפישה כזאת, אם לחזור לתחילת הדיון שלנו בקאמי, מניחה שלחיים אין ערך (אינטרינזי) אלא צריך להעניק להם ערך, ובמקרה כזה השאלה על אודות משמעות החיים תהיה "מה הופך (אם בכלל) את החיים למשמעותיים?" אבל השאלה יכולה גם להיות אחרת: אולי החיים

הם כשלעצמם דבר טוב, כך שהאתגר הוא לא להעניק משמעות לחיים אלא לחיות אותם לאור הערך שלהם?

כמה הבחנות מתבקשות כאן. ראשית, כמו שאמרנו, יש להבחין בין 'משמעות' במובן של 'ניתנות להבנה' ובין 'משמעות' במובן של 'היות בעל ערך'. שנית, כשאנחנו מדברים על 'משמעות החיים' יש לשים לב האם המשמעות שאנחנו שואלים עליה היא תכונה של החיים, או שהיא מתארת את החוויה שלנו את החיים. לכן, כדי להימנע מהאמביוולנטיות שעשויה להיווצר בשימוש שלנו במונח 'משמעות החיים', אעשה מהלך דומה לזה של קאמי, שמדגיש שלמרות שהחיים הם (לשיטתו) בלתי-ניתנים להבנה ומבחינה זו אבסורדיים, הרי שמושג האבסורד כפי שהוא מפתח אותו איננו תיאור או תכונה של החיים, אלא תיאור של החוויה הבסיסית שלנו את החיים, בהינתן ההתנגשות בין עובדת היותם בלתי-ניתנים להבנה ובין הרצון שלנו להבין.

אני מציעה להשתמש באופן דומה במונח 'משמעות' (בהקשר של הדיון ב'משמעות החיים'). כלומר, 'משמעות' היא לא תכונה של החיים: בשביל לתאר את החיים, להגיד משהו על טבעם, נכון יותר להשתמש במונח 'ערך'. לעומת זאת, המונח 'משמעות' ישמש אותנו בשביל לתאר את החוויה שלנו את החיים: את החוויה שלנו אותם כבעלי או נעדרי ערך, כניתנים או לא ניתנים להבנה, כטובים או לא. צריך, אם כן, להבחין בין השאלה האם לחיים יש או אין ערך, והשאלה אם אנחנו חווים את החיים כמשמעותיים. שתי השאלות עולות בהקשר של הדיונים בשאלת משמעות החיים, אבל למרות שהן כאמור כרוכות זו בזו, חשוב להבחין ביניהן.

ועל רקע זה, אני רוצה לסיים את המאמר עם ההצעה הבאה. בשונה מקאמי, שנקודת המוצא לדיונו היא ההנחה שאין ערך אינטרינזי לחיים, אני מבקשת להציע את ההנחה ולפיה לחיים יש ערך אינטרינזי - החיים כשלעצמם, באשר הם, הינם דבר טוב ורצוי. ובהשראת קאמי, אפנה לדימוי (במקום לטיעון): אך במקום דמותו הבודדה של סיזיפוס, הדימוי שאני מציעה, בהמשך לקירקגור שאיתו פתחנו את המאמר, הוא של רגע העקידה. ברגע זה משתתף לא אדם בודד אחד, אלא שלושה שקשורים זה לזה: אברהם, יצחק, ומלאך האל. העוצמה שמגולמת ברגע העקידה מותנית בדיוק בתפישת החיים האנושיים כבעלי ערך אינטרינזי: אילולא חייו של יצחק היו יקרים, ההקרבה לא הייתה הקרבה והתערבות המלאך לא היתה בעלת משקל כה רב. כך, הדרמה של סיפור העקידה - הכאב הגדול בשל האובדן המאיים, השמחה הגדולה בזכות הימנעו - משקפת את האינטואיציה שחיי אדם, כשלעצמם ובאשר הם, הינם דבר יקר. קל לבחון אינטואיציה זו. בזמנים של קושי, מחלות, ומלחמה - בזמנים שבהם נשקף איום גלוי על חיי אדם - אנו מגלים עד כמה טבעי לנו להתייחס לחיים כדבר שראוי להילחם בעבורו ולהגן עליו; דבר שאובדנו הוא מקור לצער עמוק. האינטואיציה, אם כן, היא שחיי אדם הם יקרים, בעלי ערך רב.

ובהינתן נקודת מוצא זו, גם שאלת משמעות החיים, כאמור, משתנה: השאלה היא לא האם החיים בעלי ערך ובהתאם האם ראוי לחיותם (כמו ששואל קאמי). במקום, השאלה היא כיצד לחיותם (כך שערכם של החיים יהיה ברור לנו ונוכח). בהמשך להבחנות שהצגתי, אם כן, שאלת משמעות החיים צריכה להיות ממוקדת בצורה שבה האדם חי וחווה את חייו. וכך אנו בעצם חוזרים לשאלה שעומדת בבסיס האקזיסטנציאליזם: בהינתן

הסופיות שלנו ושל כל מה שיקר לנו, בהינתן המגבלות, בהינתן הכאב, בהינתן האובדן שהוא חלק בלתי נמנע מחיינו - בהינתן כל זאת, איך נכון לחיות כך שמבעד לכאב והקושי, ומתוך הכרה מלאה בהם, נצליח לאשר ולחוות את החיים במלוא ערכם וטובם?

...

במאמר קצר זה ביקשתי להציג את "שאלת משמעות החיים": לברר אותה ולהסביר מה היא בדיוק שואלת, גם, ואולי בפרט, בתקופה קודרת כמו זאת שאנו חווים עכשיו. התשובה (האופטימית) לשאלה זאת - שבהמשך לקירקגור וטולסטוי אני משוכנעת שיש למצוא בחיים של אהבה - היא כבר עניין למאמר אחר.

רשימת מקורות

טולסטוי, ל' (2015). אומנותי מהי (מרקון ד', תרגום). בתוך פפרני ו' (עורך), **כתבי הגות** (עמ' 250-91). כרמל. (המקור פורסם בשנת 1898).

טולסטוי, ל' (2015). וידוי (מרקון ד', תרגום). בתוך פפרני ו' (עורך), **כתבי הגות** (עמ' 90-33). כרמל. (המקור פורסם בשנת 1882).

פראנקל, ו' (1970). **האדם מחפש משמעות** (איזק ח', תרגום). הוצאת דביר. (המקור פורסם בשנת 1946).

קאמי, א' (1978). **המיתוס של סייזיפוס** (ארד צ', תרגום). הוצאת עם עובד. (המקור פורסם בשנת 1942).

Aronson, R. *Albert Camus*. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2022 Edition), Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.).
<https://plato.stanford.edu/entries/camus/>

מוסר ברזל ב"חרבות ברזל" - על מקומה של חקירה אתית בזמן המלחמה

קרן קולניק

סטודנטית שנה ב' באוניברסיטה העברית

תקציר : האם הזוועות שחווינו החל מהשבעה באוקטובר 2023 חושפות את התיאוריות המוסריות שלנו במערומיהן? מאמר זה מבקש לענות על שאלה זו, תוך סקירת היחס בספרות הפילוסופית למעמדה של אתיקה בזמן מלחמה וניסיון להחילו על ההקשר של מלחמת "חרבות ברזל". על ידי בחינת טבעה של החקירה האתית והשקפתם של הוגים שונים על מקומה של החשיבה המוסרית בזמן מלחמה, ביניהם מייקל וולצר ועמנואל לוינס, נטען כי יש דווקא מקום לחשיבה על הראוי ועל החיים הטובים גם בעת לחימה אל מול ארגון טרור חסר עכבות מוסריות, וזאת בהשראת השקפתם של סוקרטס וממשיכיו על טיב החיים המוסריים וחשיבותם לחיים בעלי משמעות.

"מצביא אינו יכול להתחמק מקרב כשיריבו רוצה להילחם בכל
מחיר"

(מקיאווולי, 1517/2010, עמ' 273-272)

(1) מבוא

בעת הזו מדינת ישראל נלחמת במלחמת אין ברירה, שהעיתוי והעצימות שלה מבטאים תגובה לאויב שרוצה להילחם בכל מחיר. ההתגייסות הצבאית והאזרחית שדורש צו השעה, מלווה

בהתערערות רוחנית, אישית ולאומית: הנפש שלנו שבורה ואנחנו זועמים, על מנהיגנו ועל עצמנו. למרות שוועדת החקירה והפקת הלקחים יקרו רק בתום המלחמה, מאז ימי הראשונים של המלחמה נחקק בזכרוננו קול פרשנותו של אליהו יוסיאן, ישראלי יליד איראן וחוקר איראן, שטען כי "אנחנו במזרח התיכון, ועלינו לדבר את שפת המזרח התיכון" (כאן | חדשות - תאגיד השידור הישראלי, 2023). יוסיאן חקוק בתודעה הלאומית כמביא הבשורה הזו ועל כך קיבל תשומת לב ואהדה רבה (מלק-בודה, 2023). יוסיאן ונוספים כמוהו התבטאו במשדרי החדשות המיוחדים בטענה כי ההנהגה והעם הישראליים כאחד, טעו כאשר דיברו בנימוס, ועל כך משלמים עכשיו, לכן עלינו לזנוח את השפה שדיברנו עד כה.

ברור שאין בכוונתנו לחדול מלדבר עברית וללמוד פרסית. המושג "שפה" שבו משתמש יוסיאן מתייחס למצפן המוסרי שבעזרתו ניווטה הנהגת ישראל בפעולותיה המדיניות והצבאיות, במזרח התיכון שלא חולק איתה את אותו מצפן מוסרי. אם כך, מצטייר בדבריו קשר סיבתי בין אמות המידה המוסריות של העם וההנהגה בישראל ובין המציאות שנכפתה עלינו בשלושת החודשים האחרונים: המצפן המוסרי הישראלי, הוא שניווט אותנו למסלול רצוף זוועות שהתחיל באותו בוקר שבת של שמחת תורה. לכן, אומרים יוסיאן ואחרים כדוגמתו, עלינו להישיר מבט אל המציאות המזרח תיכונית, ולפעול בהתאם אליה. בזניחתנו את השפה בה דיברנו עד היום, אילו ערכי מוסר אנחנו זונחים? ואילו אנחנו מאמצים? גם אם יהיו מי שיבקשו לעסוק באתיקה ובפרשנות מוסרית רק אחרי הלחימה - הם יתבדו לגלות שהחקירה האתית כבר נעשית בשיח הציבורי, דרך דימויים תרבותיים וגאוגרפיים. בכתבתי ארצה לשאול האם יש מקום

לחקירה אתית בעת כמו זו שנכפתה עלינו, בהתמודדותנו עם אסון בקנה מידה המקומם את הלב, מלחמה ממושכת ובה אבידות רבות בעורף ובחזית הצבאית. אתאר את הקונפליקט בין התיאוריה והמציאות בבחינת מקומה של האתיקה בחיים בצל המלחמה, ובהמשך אציע ליישב אותו ולומר שאפשר וראוי לבחור ולדרוש בשאלות מוסר נורמטיביות, גם היום.

(2) מה היא חקירה פילוסופית? מה היא חקירה אתית?

החיפוש הפילוסופי מונע מאהבת החכמה, האמת והידע, הנותנת לו את שמו. הפילוסוף הוא זה המסור לחקירה שמטרתה להיטיב עם הקיום, שלו ושל סביבתו. החקירה הפילוסופית מורכבת ממתודולוגיות שונות העוסקות בשאלות רחבות היקף על העולם ועל בני האדם, ומחשיבה ביקורתית השואפת להתבסס על הנחות נכונות, במטרה לזהות את הטוב והראוי ולשאוף אליו. הפילוסופיה של המוסר מציבה כמושא מחקר את הראוי והנכון שעל בסיסו ניתן לייסד מערכת כללים ונורמות התנהגותיות. אתיקה נורמטיבית, כתת־תחום בפילוסופיה של המוסר, היא תחום מחקר המברר כיצד ראוי לאדם לחשוב ולפעול בעולם, על מנת להגדיר את המוסר ולנסח תיאוריות בהתאם. תיאוריה אתית מטרתה לשמש מערכת כללים ברורה ובת קיימא המסייעת לקבלת החלטות, קשות כקלות, שתיטיב עם הבוחרים ליישמה (Driver, 2022). על פי רייגן, חקירה פילוסופית אתית היא בעלת ערך אם העוסקים בה שומרים על אי־משוא פנים וקור רוח, בנוסף לתנאים כמו בהירות קונספטואלית ורכישת ידע מהימן על המצב הנחקר (Regan, 1993, pp. 8-11). בירור אתי מתחיל לרוב בבחינת האינטואיציה כלפי מצב עניינים בשאלה "האם הוא מרגיש נכון?", כדי להעמיק בתודעה וההתנהגות האנושית

בעולם. התיאוריות האתיות מטרתן לתת הכוונה מוסרית ובהירות, לכן מצבים קיצוניים וקשים הם הזדמנות לעמוד על טיבן. כאשר האמנות קודמות או מצב רגשי עשויים להאפיל על ראייתנו ושיקול דעתנו, נצפה שתיאוריה אתית תסייע לנו לקבל החלטות באופן מוסרי שהולם את הערכים בהם אנחנו מאמינים. כמו נגר שבונה ספינה ובוחן אותה בעת סערה, התיאוריה האתית הטובה תוכל לשפוך אור גם על המצבים המתגרים והחשוכים ביותר, להכווין את האדם אל המוסרי והנכון.

(3) מה מאפיין חקירה אתית במלחמה ומה ההצדקה לעשותה?
תיאוריות מוסר מגוונות על מלחמה נבנו לאורך ההיסטוריה על ידי העמקה באופי האדם וטבעו. מייקל וולצר מתאר בספרו **מלחמות צודקות ולא צודקות** (*Just and Unjust Wars*) את האתגרים העומדים בפני אלו העוסקים בחקירה אתית תחת תנאי מלחמה: הם מוגבלים על ידי קשיים בתפיסת המציאות המלחמתית ואימות העובדות. יש פערים גדולים בחשיבות שהם מייחסים לערכים ומכך יוצא כי ישנם פערים בנכונות לפעול כדי להגן על אותם ערכים, תחת עקת הקרב. גם כאשר ביכולתם לראות את עמדתו של היריב ולהגיע להבנה רציונלית של מצבו, המחויבויות הקיימות כובלות אותם לממד של עיונות ואנטיפתיה כלפיו. הוויכוח המוסרי בעת לחימה כבול לגבולות ההיגיון שכן מוכרח להתבסס על עובדות הניתנות לאימות, והוא מחייב הצדקות לנעשה בשטח בעת מלחמה כדי שלחימה תהיה "מוסרית" או "צודקת" (Walzer, 2006, p. 12). המוסר בעת מלחמה הוא עיסוק סיאזיפי. מלבד זמן, הון אנושי ומשאבים כספיים הוא דורש תכונות אנושיות של כנות, יושרה ואומץ. וולצר מצדיק למה ההשקעה בו אכן שווה את המאמץ, באופן פשוט ומדויק: "אחד מהדברים שרובנו רוצים, אפילו במלחמה, הוא

לפעול או להראות באופן הנתפס כמוסרי, פשוט כי אנחנו יודעים מה היא מוסריות, או לפחות אנחנו יודעים מה היא על פי התפיסה הכללית". מספיק לדעת מה זה אומר להיות מוסרי, כדי לרצות להיות כזה ולפעול ככה (Walzer, 2006, p. 20).

החקירה האתית במלחמת "חרבות ברזל" דורשת חשיבה חדשה המותאמת לאילוצי המציאות. צה"ל ומדינת ישראל מנהלים לחימה מול ארגון הטרור חמאס, שלא רואה עצמו כבול לאילוצי מוסר, ואף מתגאה בשבירתם כאשר הוא מפרסם ברשתות החברתיות תיעוד של פשעי מלחמה ופגיעה באזרחים ישראלים בלתי מעורבים, נשים, זקנים וילדים. לא דיי בכך שלחמאס אין עניין להגן על אנשים בלתי מעורבים שתחת חסותו, אלא הוא שואף לאפשר פגיעה בהם מאחר וזו משרתת אותו ומעצימה את תדמיתו וכוחו הכלכלי. האזן הישראלית מורגלת לשמוע שאויביה ברצועת עזה בוחרים להחריג עצמם מכל התחייבות מוסרית. אולי זאת אחת מהסיבות בגינן התחושה הרווחת בשיח הישראלי היא שאין תועלת בתאוריות מוסר שנכתבו על אודות מלחמה.

(4) הקונפליקט: הרצון לשמר את מקומה של התאוריה האתית "גם בימים אלו"

כבר בשלב הראשוני שבחקירה האתית במלחמה היום, בה נבחנות האינטואיציות הראשוניות כלפי הנכון והראוי, מתערער מקומה של עצם החקירה. ההתערערו קורית פעם ראשונה אל מול הפשעים המוסריים שעולל ארגון הטרור חמאס, ופעם שניה כאשר מנהיגים ואנשי אקדמיה מרחבי העולם בוחרים לגנות את הפעילות הישראלית ברצועת עזה, ואף מביעים אדישות כלפי

התבטאויות פומביות הקוראות לאלימות כלפי ישראל ויהודים. אכן, המשימה לנסות ולגבש שיפוט מוסרי על הלחימה הישראלית במלחמת "חרבות ברזל", בצל אירועי השבעה באוקטובר, מצריכה התייחסות למציאות בלתי נתפסת. נכון לזמן כתיבת שורות אלה, מעל מאה אזרחים, בניהם ילדים וקשישים, שנחטפו באכזריות מבתיהם ועדין מוחזקים בשבי חמאס, ללא גישה לטיפול רפואי. נחלנו אבדות כבדות וממדי ההרס והחורבן בשטחינו עצומים. כל בוקר אנחנו מתעוררים למראה הודעות "הותר לפרסום", בהן אנו מתבשרים על נפילתם של עוד מאנשינו. נותר לנו לתהות מה הם אילוצי המוסר, בעולם שבו נדמה שהמוסר נעלם.

במבט אל מחוץ לישראל, אקדמאים מרחבי העולם נראים כמנותקים וחסרי בושה. הנפש הישראלית מתקוממת מול קריאות להפסקת אש ועצירת הלחימה. המחלוקת על המטען המוסרי שבפעולותיה של ישראל אינה עומדת בעינינו באותה לגיטימיות שיש למחלוקת אתית גרידא. ישנו זלזול בתוקף השיפוט המוסרי של אלו המגנים את ישראל, והיכולת שלהם לחוש את המציאות כראוי מלכתחילה. גם אם מדובר בשמות מוכרים מתחום מדעי הרוח בכלל וחקר האתיקה בפרט, אנחנו לא מאמינים שיש להם יכולת להבין את העמדה הישראלית. שותפינו למחלוקת לא נתפסים על ידינו כלגיטימיים. ישנן מספיק הצדקות לפרוס מול העולם כדי לתאר מדוע זוהי מלחמה צודקת, הנעשית בידי לוחמים ומפקדים אשר מקדשים חיי אדם. עם זאת, נראה כי התקשורת והאקדמיה ברחבי העולם בוחרות לדלג על הכאב הפרטיקולרי היהודי-ישראלי. אין דחיפות ליצירת דיון מוסרי בקרב האקדמיה בעת הזו, שישב את המחלוקת האם ישראל פועלת באופן מוסרי.

(5) עמדת המוצא הפסימית של "הריאליסט" של וולצר

אנסה ליישב את הסכסוך הפנימי-לאומי שתיארתי, בבחינה קצרה של גישות כלפי מוסר במלחמה. בזכות הבנה עמוקה של החשיבות של חקירה אתית והצבת גבולות מוסריים, אציע צעד ראשון להתמודדות עם ההתערערות מקומו של המוסר בעת המלחמה אותה אנו חיים היום. את חקירתו אודות מוסר במלחמה, פותח מייקל וולצר בטיעון נגד מה שהוא מכנה "ריאליזם". "הריאליסטים" של וולצר טוענים כי למרות שאנשים תמיד שאפו לדבר על נכון ולא נכון במלחמה, המלחמה נמצאת מעבר לגבולות השיפוט של המוסר. במלחמה, אנשים עושים את שנדרש כדי להגן על עצמם וקהילותיהם. בעת מלחמה, החוק אילם (Walzer, 2006, p. 1)

עמואל לוינס מהווה דוגמה טובה מתוך אותה קבוצה שאליה מתייחס וולצר. "מצב של מלחמה משהה את המוסר", כותב עמנואל לוינס בשורותיו הראשונות של ספרו **כוליות ואינסוף**. הוא ממשיך בשכנועו לזנוח את החיפוש אחר מוסר במלחמה במילים: "המלחמה מגחיכה את המוסר" (לוינס, 1961/2010, ע' 26). הוא מתאר שהפוליטיקה, שהיא אומנות הניצחון במלחמה, עומדת בניגוד מוחלט למוסר. אותו ניגוד הוא כעוצמתו של הניגוד בין הפילוסופיה, לנאיביות. פילוסופיה בהגדרה הקאנטיאנית שלה היא חקר גבולות התבונה, חשיבה ביקורתית מעמיקה, הדורשת באמת על אודות הקיום על מורכבויותיו. הנאיביות היא צורת חשיבה הפוכה מהפילוסופיה. היא שטחית, פשטנית ונטולת בסיס מידעי. בהקבלה של לוינס בין שני הניגודים האלה, הוא מנכיח פער בלתי ניתן לגישור בין מלחמה ומוסר. להיות פוליטיקאי טוב ולנצח במלחמה - משמעו לזנוח את המוסר. אין אף תאוריה מוסרית שמחזיקה מול המלחמה. לוינס לחם בצבא

הצרפתי במלחמת העולם השנייה, נשבה בידי הנאצים ושרד בזכות אמנת ז'נבה שאסרה פגיעה בשבויים. כששוחרר שבע שנים לאחר מכן, התבשר כי משפחתו, הוריו ושני אחיו, נרצחו בידי נאצים. דבריו של לוינס מקבלים תוקף מיוחד בהתחשב בדמיון המצער שבאירועי חייו, למול המציאות בעת המלחמה כיום.

מתרגמת ספרו של לוינס, רמה איילון, מוסיפה בהערות השוליים ש-"כוונתו של לוינס היא שכל עוד מצב המלחמה נמשך, המחויבויות מושהות ומאומה אינו קבוע ויציב עוד" (לוינס, 1961/2010, ע' 26) אבקש להעמיק בהערה זו, שכן יש בה אמירה מעניינת על טבעו של המוסר. לוינס מסיק שבמצב בו אין דבר קבוע ויציב, כמו מלחמה, אין מחויבות מוסרית, כלומר שבני אדם לא מחזיקים עוד באחריות מוסרית כלפי זולתם. אך האם ניתן לטעון בכנות כי מחויבויות מוסריות שחלו טרם המלחמה נשענו על מציאות יציבה וקבועה? ארצה להציע שהטבע של הדברים אינו כזה. אני בטוחה שבקריאתכם, יכולים אתם להיזכר בחוויות ששיקפו לכם את טבעה האמיתי, המשתנה וחסר היציבות של המציאות השגרתית. ההבדל בין מלחמה והיעדר מלחמה אם כך, הוא שאתגרי המלחמה וסכנותיה מנכיחים את הטבע של הקיום. בימי שגרה, מתקיימות אשליות המקנות לנו ביטחון ונחות, ומחזיקות מרחק מדומה בין החיים ובין המוות; בין הקיום האינדיבידואלי לבין ההתרחשות החיצונית והלאומית. נסיבות המלחמה לא משאירות מקום לאשליות של מרחק ונפרדות. הכרחים ואילוצים בעת מלחמה מנכיחים את הקשרים העמוקים שבין אנשים, ואת השבריריות של הקיום. הטענה שיש בפרוץ מלחמה שינוי כלשהו המוציא את המוסר מכלל רלוונטיות מעוררת שאלה מה הייתה הפעולה או הרגע בהם "עזב" המוסר או "פג תוקפו". כך ניתן לראות שזה לא היה המוסר ש"עזב" את

העולם, אלא היו אלו האשליות שלנו על העולם שהוסרו. אם נסכים עם לוינס שאין לאדם שום מחוייבות מוסרית כלפי זולתו במצב של אי קביעות וחוסר יציבות, הרי הסקנו שאינו חל בעולם כמו שלנו, ועל כן אין משמעות לאתיקה, מעבר לזאת שיש למשחק מחשבתי.

(6) האם נוכל להרשות לעצמנו לוותר על המוסר?

בבסיסה, האתיקה באמצעותה אנחנו מבינים את המציאות היא יותר ממשחק מחשבתי גרידא. היא מתן ביטוי לשאיפה האנושית לחיות חיים בעלי משמעות: "הנה זה הטוב הגדול ביותר לאדם לדבר מידי יום ביומו על סגולה טובה ושאר דברים בהם אני משוחח לפי ששמעתם, וחוקר את עצמו וזולתו, וחיים שאין בהם חקירה לא כדאי לו לאדם לחיותם" (אפלטון, אפולוגיה 38a). בהגנתו על עצמו ואורח חייו, סוקרטס מבטא צורך קיומי להיות בחקירה פילוסופית מתמדת של עצמו וסביבתו בפני אלו הרוצים לחדול אותו מעיסוק בפילוסופיה. החקירה האתית בעיניו היא לא רק אמצעי לשיפור התנאים האנושיים, אלא היא מה שמעניק לקיום משמעות. הפילוסופיה של סוקרטס היא אבן בניין בפילוסופיה היוונית, שבמטרתה המקורית היא דוקטרינה של לימוד ופיתוח פרקטיקה קיומית, מענה מקיף וטוטאלי לתרגול מידות טובות וחיים טובים (Hadot, 2004, p. 17-18). מהותה של האתיקה לפי אלו שיצרו אותה היא לבוא לידי תרגול וביטוי של הפעולה המוסרית באופן מתמיד. לכן, המוסר מטבעו לא מושהה בימי דוחק ופורח בימי שגרה, אלא הוא הכרחי מהקיום האנושי, וחקירתו היא כזו בהתאם.

(7) בשליטתנו לבחור האם להלחם על חיים בעלי משמעות

מקיאוולי טען שאין ברירה אלא לצאת לקרב כאשר אויבך רוצה להילחם בכל מחיר. באמירתו הוא דורש ממנהיג כנות ואומץ, מאחר ונסיגה מאויב צמא מלחמה או המתנה לו הם פתרונות זמניים, שיעלו לבסוף במחירים כבדים יותר מאשר ביציאה היוזמה למלחמה. אך גם כיום, במלחמת אין ברירה הגובה מחירים כבדים, שלא בחרנו לא את עיתויה ולא את קורבנותיה הרבים, נוכל לברר מה הם החלקים בה שאכן נמצאים בשליטתנו, ועליהם יש לנו אחריות מלאה. הסטואים ביקשו להפוך את הביורור הזה לחלק בלתי נפרד מחייהם, וכך לממש את מידות המוסר הטובות. הוגים המשתייכים לאסכולה הסטואית, שראשיתה במאה השלישית לפני הספירה, מציעים לתרגל חוסן פנימי ומידות אופי שיעזרו לאדם לדבוק בתיאורית מוסר גם בשעות משבר (Marion et al., 2023). מערכת הכללים והמידות הטובות הנחשבות למוסריות בעיני הסטואים מבוססת על הפילוסופיה היוונית ומוכרת בשם היווני אָרְטֶה (Arete; ἀρετή). בתיאור שטחי, המידות המוסריות הן מצוינות והישגיות אישית, שמבטאות את מיצוי הפוטנציאל האנושי. הדרך המוסרית התבטאה בהתמקדות של אדם בהתרחשויות שתחת שליטתו תוך הכרה בגבולותיו, חולשותיו ומעלותיו. בזמני משבר ואסון, הגישה הסטואית מבקשת מאיתנו, גם כשרגשות קשים עלולים לערפל אותנו, לשמור על אמות המידה המוסריות (Marion et al., 2023).

בבחינת מצבנו בעת המלחמה בגישה הסטואית, נוכל לראות שהבחירה אם לעסוק באתיקה, ובכך לצקת משמעות לחיינו, היא בשליטתנו ובאחריותנו. ישנה התרה חלקית בידיעה כי האתגרים

והאסונות המטלטלים אותנו במלחמה לא מחריגים את המוסר, וביכולתנו להחליט שהם לא חזקים יותר מהשאיפה לביטוי אנושי של חיים טובים.

(8) בנימה אישית

הצעד הבא המתבקש הוא לדרוש באתיקה, ולשאול מה הוא הראוי, גם בשעת התמודדות וניסיון כמו שלנו. בין אם בעורף או בחזית, פתיחת שנת הלימודים בצל המלחמה מעוררת בכולנו חשיבה על מקומה של האקדמיה בחיינו, ועל תפקידנו כסטודנטים בחברה הישראלית. המורכבות במציאות המלחמתית, יחד עם האובדן והכאב שבתקופות כמו זאת, מבטיחות שהעיסוק האתי יהיה קשה יותר מכל קורס שנלמד בכיתה. אני מקווה שהצלחתי להדגיש שהמאמץ ראוי, ושישנה חשיבות בחיזוק הקשר שבין העיסוק האקדמי והחיים שבמסגרתם הוא מתקיים. טוב נעשה כשנשאל על ההשקה בין הנורמטיבי והפוזיטיבי, וניצור שיח משותף ועשיר בנושא.

(9) סיכום ומסקנות

נלחמים עכשיו - עושים אתיקה אחר כך? בכתבתי תיארתי קונפליקט פנימי ולאומי בין השאיפה לחקירה אינטלקטואלית אתית ובין ההתמודדות עם אירועי השבת השחורה ומלחמת "חרבות ברזל". התמקדתי בשאלות מנחות על מנת ליישב אותן: מה מקומה של אתיקה בעת המלחמה הנוכחית, והאם נוכל לבחור שלווה עליה? שקלתי את גישתם של "הריאליסטים" כפי שמכנה אותם וולצר, אשר טוענים כי מלחמה מייטרת את המוסר. העמקתי בדבריו של לוינס כמייצג גישה זו, שטען כי המלחמה משהה את המוסר, עמדה אותה מצאתי כלא מספקת מאחר והיא

מייתרת כל עיסוק אתי, בימי שגרה כבעת מלחמה. לכן, הסקתי שאם נחריג את המלחמה אל מחוץ לגבולות המוסר, הרי שזנחנו את המוסר והאילוצים המוסריים שאנו רוצים לחקור ככלל. לכן ביקשתי לבחון עמדה נגדית בהבאת מילותיו של סוקרטס, אשר מציג את חקירה האתית הכרחית לקיום אנושי משמעותי. באמצעות הגישה הסטואית ביקשתי להבחין בין אילוצי המלחמה שנכפו עלינו, לבין הבחירה לעסוק באתיקה, שהיא בשליטתנו ואחריותנו. תיארתי כיצד עצם הבחירה בעיסוק האתי היא התרה חלקית של הקונפליקט, מתוך הבנה שגם במלחמה כמו זו, המוסר ימשיך למלא את חיינו במשמעות.

רשימת מקורות

אפלטון (1979). **כתבי אפלטון: כרך א'**. (י' ליבס, תרגום). שוקן.
(המקור נכתב במאה הרביעית לפנה"ס).

כאן | חדשות - תאגיד השידור הישראלי (2023, 23 באוקטובר).
"תרבות של סושי במזרח התיכון שמנגבים בו חומוס":
הפרשנות של החוקר שגדל באיראן [סרטון]. יוטיוב.
<https://www.youtube.com/shorts/STvutj3qhEw>

לוינס, ע' (2010). **כוליות ואינסוף: מסה על החיצוניות** (ר' איילון,
תרגום). מאגנס. (המקור פורסם בשנת 1961).

מלק-בודדה, ר' (2023, 07 בנובמבר). **אליהו יוסיאן: העולה**
מאיראן שמספר את האמת שלא רצינו לשמוע. מקור
ראשון.
<https://www.makorrishon.co.il/magazine/dyukan/691229>

מקיאווולי, נ' (2010). **דיונים**. (מ' שוסטרמן-פדובאנו, תרגום).
שלם. (המקור פורסם בשנת 1517).

Driver, J. *Moral Theory*. The Stanford Encyclopedia of
Philosophy (Fall 2022 Edition), Edward N. Zalta &
Uri Nodelman (Eds.)
<https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/moral-theory/>.

Durand, M., Shogry, S. & Baltzly, D. *Stoicism*. The Stanford
Encyclopedia of Philosophy (Spring 2023 Edition),

Edward N. Zalta & Uri Nodelman (Eds.)
<https://plato.stanford.edu/archives/spr2023/entries/stoicism/>

Hadot, P. (2004). *What is ancient philosophy?* The Belknap Press Of Harvard University Press.

Regan, T. (1993). Introduction. In Tom Regan (Ed.) *Matters of Life and Death: New Introductory Essays in Moral Philosophy* (pp. 1-30). McGraw-Hill, Inc.

Waltzer, M. (2006). *Just And Unjust Wars*, 4th Edition.
Basic Books.

הרובד הסמוי של "מלחמת עזה": על מאבקי השליטה הפנימיים בחמאס ועל מעמדה האזורי

יואב גפן

סטודנט שנה ב' באוניברסיטה העברית

תקציר: המוטיבציה מאחורי מתקפת חמאס בשבעה באוקטובר 2023 נידונה רבות. רבים ייחסו אותה לרצון לחבל בתהליך הנורמליזציה בין ישראל לבין סעודיה. מאמר זה שופך אור על מניע אפשרי נוסף: רצון של בכירי הלשכה המדינית של חמאס בעזה ושל הזרוע הצבאית של התנועה להאדיר את שמש. זאת, במסגרת מאבקי שליטה תוך-תנועתיים, ועל ידי מידור שותפיה לתכנון המתקפה, איראן וחזבאללה, ממועד ביצוע המתקפה. בעזרת מודיעין גלוי וסקירת ספרות מחקרית מתחומים שונים, מבסס המאמר את מניע זה, ומציע כי מידור חזבאללה ואיראן ממועד מתקפת חמאס מציב לישראל הזדמנות "לתקוע טריז" בין חמאס לבין איראן וחזבאללה.

(1) מבוא

בשבעה באוקטובר 2023 פתחה תנועת חמאס במתקפת טרור בה נרצחו למעלה מ-1,200 ישראלים. רבים זיהו את המניע לטבח בשאיפת התנועה לגדוע את תהליך הנורמליזציה בין ישראל לבין סעודיה (ר' למשל: חולתא, 2023; צימט, 2023). אטען, כי מסקירת רקע מחקרי אינטרדיסציפלינרי מתחומי מדע המדינה, כלכלה, יחסים בין-לאומיים וחקר הטרור ושורת מקורות גלויים

עולה כי קיים מניע נוסף להחלטת התנועה לצאת לפעולה זו ועל עיתויה. ישנן ראיות לכך שמועד המתקפה נבחר בידי בכירי הזרוע הצבאית ובידי יחיא אלסנואר (להלן: "יחיא סינוואר"¹), וכן לכך שהוא הוסתר מעיני בכירים בתנועה וב"ציר ההתנגדות"² כולו. זאת, על רקע מאבק פנים-תנועתי, וכשלב נוסף בהעברת מרכז הכובד של התנועה לעבר הנהגתה ברצועת עזה. אבהיר כבר בתחילה - איני טוען כי איראן ושלוחיה לא ידעו כלל על תכנון מתקפת חמאס. ברור כי איראן ושלוחיה היו שותפים מלאים לתכנון המתקפה. אלא, אטען כי גורמים אלה מודרו מההחלטה הסופית על ביצוע המתקפה ועל מועדה.

בפתח המאמר, אתאר את המתודולוגיה בה אשתמש להוכחת טענתי - ניתוח מקורות גלויים - ואסביר מדוע אין להקל ראש בחשיבותם להבנת כוונות האויב, למרות חשש מדיסאינפורמציה. בהמשך, אסקור ספרות אקדמית העוסקת בחקר ארגוני טרור ואתאר את מבנה חמאס. זאת, כדי להסביר מדוע לסינוואר היו גם אינטרס וגם יכולת לפעול עצמאית, ללא אישור בכירים בתנועה, ולבצע פרובוקציה מכוונת מול ישראל. לאחר מכן, אתאר מספר עדויות לכך שסינוואר ובכירי הזרוע הצבאית תכננו את מתקפת השבעה באוקטובר לבדם, דבר שמהווה הזדמנות לתקוע טריז בין חמאס לבין גורמי "ציר ההתנגדות".

¹ לנוחיות הקוראים, שרובם המוחלט, ודאי, לא דוברי-ערבית, השמות המופיעים במאמר יופיעו כפי שהם נכתבים בתקשורת העברית הפופולרית. בפעם הראשונה בה כל שם ייכתב, יופיע התעתיק המדויק שלו לערבית.

² שם כולל לברית צבאית אנטי-ישראלית ואנטי-אמריקנית במזרח התיכון, הכוללת מספר מדינות וארגוני טרור, הפועלים בהכוונת איראן. בין היתר, ציר זה כולל את איראן, את חזבאללה, את המיליציות השיעיות בעיראק, את חמאס, את הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני, וכן את משטר אסד בסוריה ואת המיליציות השיעיות במדינה. אחת ממטרותיה - הקפת מדינת ישראל בשלוחיה (Proxies) של איראן, תכנית המכונה "הסהר השיעי".

(2) רקע מתודולוגי: על השימוש במקורות גלויים בעולם המודיעין

מדוע עלינו להתייחס בכובד ראש לידיעות המופיעות באמצעי התקשורת ב"עידן חדשות הכזב"? אפתח בכך שמודיעין ממקורות גלויים - Open Source Intelligence, OSINT - היא שיטת איסוף מודיעין מקובלת. זו כוללת איסוף מידע ממקורות כגון עיתונים, אתרי חדשות, ערוצי טלוויזיה, רשתות חברתיות, מאגרי מידע אינטרנטיים, מידע ממכוני מחקר אקדמיים ועוד. תקשורת ההמונים, הרשתות החברתיות ו"מהפכת המידע" הפכו את כמות המידע הזמין במקורות אלה לכה גדולה, עד כי ניתן לומר שרוב המידע המודיעיני המנוטר כיום בידי סוכנויות הביון השונות הוא מידע ממקורות גלויים (Hulnick, 2010).

לצד זאת, קיים ויכוח של ממש בקהילת המודיעין בכל הנוגע לחשיבותו ומעמדו של המודיעין הגלוי. יש הטוענים כי מהימנות המידע המופק ממקורות גלויים מוטלת בספק, בשל היעדר יכולת להבחין בין מאמצי דיסאינפורמציה מצד האויב לבין דיווח אמת. ברם, אם מידע זה מוצלב עם מידע ממקורות נוספים, ניתן לאמת אותו (Hulnick, 2010). לא זו בלבד - מצדדי המודיעין הגלוי טוענים כי דווקא הוא שעשוי להעניק התרעה מוקדמת לאירועי שבר חברתיים טרם התרחשותם, כגון "האביב הערבי" (ר' למשל Laurence, 2017). תומכי המודיעין הגלוי אף גורסים כי מעקב אחר התבטאויות פומביות של בכירים בארגוני טרור, השומרים בקנאיות על סודיות ומידור, פותח צוהר נגיש להבנת מחשבתם ולפיכך - הוא נדבך מהותי בעיצוב תפיסת המודיעין. דוגמה טובה לכך היא השימוש שעשתה קהיליית המודיעין האמריקני בקלטות הוידאו שפרסם מנהיג ארגון הטרור אלקאעדה, אסאמה בן-לאדן. הקושי בהשגת נגישות לנאמר במקומות המסתור בהם התחבא בן-לאדן הפך את קלטות הוידאו שפרסם למקור כמעט

בלעדי להבנת מחשבתו וכוונותיו של האחרון (Hulnick, 2010).
אשתמש במקורות גלויים אלה לאורך כל המאמר, כראיות לכך
שבכירי הזרוע הצבאית וסינוואר ביצעו את טבח השבעה
באוקטובר כפרובוקציה מכוונת שנועדה לרומם את מעמדם
בתנועה.

(3) רקע מחקרי: פעולות טרור כאמצעי לפרסום וכפרובוקציה מכוונת

חוקרת מדע המדינה לואיז ריצ'רדסון (Richardson) טוענת כי
לארגוני טרור שני סוגי מטרות: מטרות ארוכות-טווח ומטרות
פוליטיות קצרות-טווח. מטרות ארוכות-טווח אלה עשויות
להיות, למשל, כינון עצמאות מדינית או החלפת מערכת החוקים
המדינית-חילונית בחוק הדתי. במבט השוואתי, ניתן לומר כי את
המטרות ארוכות-הטווח ממעטים ארגוני הטרור להשיג. ארגוני
הטרור מצליחים יותר, על פי רוב, להשיג מטרות קצרות-טווח,
כגון נקמה, סחיטת ויתורים נקודתיים, יצירת מוניטין או הפגנת
כוח. בהיבט יצירת המוניטין, פעולת טרור מחרידה מבטיחה
סיקור תקשורתי תכוף, סיקור אותו הטרוריסטים מנצלים כדי
לעורר אימה וזעם מחד גיסא, ולהאדיר את שמם מאידך גיסא.
ריצ'רדסון מתארת את הפלת מגדלי התאומים כדוגמה למתקפת
טרור שנועדה לבסס מוניטין למבצעה ולארגונם, אלקאעדה. כך,
מנהיג אלקאעדה, אסאמה בן-לאדן, אמר כי פעילי הארגון,
שביצעו את מתקפת האחד-עשר בספטמבר "נשאו באמצעות
מעשיהם [...] נאומים שהאפילו על כל נאום שנישא בכל מקום
אחר [...] הם שלטו לחלוטין בסדר-היום התקשורתי"
(Richardson, 2006).

מתקפת הטרור של חמאס בשבעה באוקטובר היא דוגמה קלאסית
למהלך להשגת מטרה זו: תשומת הלב העולמית לה זכתה התנועה
בפרט והסוגייה הפלסטינית בכלל מאז השבעה באוקטובר רק

מוכיחים זאת. אם טרם לשבעה באוקטובר, נדמה היה כי העניין בסוגיה הפלסטינית דועך, הרי שכיום הסוגייה הפלסטינית חזרה לראש סדר-היום העולמי. הדוגמה הבולטת ביותר לכך היא סדר-יומו של נשיא ארה"ב, ג'ו ביידן. בניגוד לנשיאים אמריקנים קודמים, מנהיג העולם החופשי מיעט, לאורך רוב תקופת כהונתו, להתייחס לסוגיה הפלסטינית, וכן לא הציג יוזמת-שלום משמעותית לסיום הסכסוך. לאחר טבח השבעה באוקטובר, שב הנושא להיות תחום עיסוק מרכזי של הממשל האמריקני: "רכבת אווירית" של בכירים מהממשל (וביידן בהם) ערכו ביקורי הזדהות בישראל, בכירי הממשל מנהלים שיחות ארוכות עם מקביליהם במזה"ת (Knickmeyer, 17.10.23), והתבטאויות רבות של ביידן עוסקות בסוגיה, ובייחוד בצורך לסיים את הסכסוך (ר' למשל: The White House, Pelly, 15.10.23; 18.10.23).

נוסף על כך, ובאופן כמעט פרדוקסלי, דווקא תגובה מדיניתת חריפה לטרור מסייעת לארגוני הטרור לצבור פופולריות. טקטיקה מקובלת בקרבם היא ביצוע פרובוקציה מכוונת - פעולת טרור - שמטרתה לגרום למדינה לפגוע, בתגובה, בבלתי-מעורבים. מחקר משנת 2016 הראה, על בסיס מודל של תורת המשחקים, כי ככל שהפרובוקציה הנגרמת מהפעולה חריפה יותר, כך סביר יותר שארגון הטרור יבצע. זאת, משום שתגובה מדיניתת חריפה עשויה לתרום ללגיטימציה של אותו ארגון טרור בעיני תומכיו. לגיטימציה זו תאפשר לארגון הטרור להסלים, בתגובה, את מאבקו. המחקר מראה, כי פרובוקציה זו אפקטיבית בעבור ארגון הטרור עד גבול עליון של נזק צפוי, המאיים על שרידותו (Carter, 2016). ביצוע פרובוקציה מכוונת אפקטיבי ביותר נגד דמוקרטיות מערביות. זאת, משום שמדינות אלו

נתונות ללחץ ציבורי כבד לנקוט ביד-קשה מול הטרור מחד, וכוללות מנגנונים המגבילים את שימושן בכוח מאידך. המחקר מבהיר, כי הקריטריון לפיו ארגוני טרור מחליטים האם לנקוט בפרובוקציה מכוונת מול כוח מדינתי, היא יכולתה של המדינה המותקפת להגיב במדויק נגד ארגון הטרור, מבלי לפגוע בבלתי-מעורבים (Carter, 2016).

כפי שאראה להלן, בהתבסס על מקורות מידע גלויים, בכירי הלשכה המדינית בעזה ובכירי הזרוע הצבאית החליטו לבדם על ביצוע פרובוקציה מכוונת כזו והוציאו אותה אל הפועל, על מנת לרומם את מעמדם בתוך חמאס, תוך הסתרת מועד הפעולה מעיני בכירים בה וכן מעיני גורמי "ציר ההתנגדות". הסיבה לכך נעוצה במבנה הארגוני של חמאס ובמתחים פנימיים בתנועה.

(4) רקע קצר: תנועת חמאס, מוסדותיה ובכיריה

המבנה הארגוני של תנועת חמאס כולל "גוף על" לקבלת החלטות מדיניות - הלשכה המדינית - בראשות אסמאעיל הניה. תחת הלשכה המדינית פועלות חמש "זרועות" מרכזיות:

1. הלשכה המדינית של חמאס בעזה: הנהגת חמאס ברצועת עזה, בראשה עומד סינוואר.

2. "גדודי השהיד עז-אלדין אלקסאם" (להלן: "גדודי אלקסאם" או "הזרוע הצבאית"): הזרוע הצבאית של חמאס ברצועה, בפיקודו של מחמד אלצ'יף (להלן: "מחמד דף") (Robinson, 31.10.23). כפופה ללשכה המדינית של חמאס בעזה. בכיר בזרוע, המשמש בתפקיד בכיר במטכ"ל "גדודי אלקסאם", הוא אחיו של יחיא סינוואר, מחמד סינוואר ("אלג'זירה", 18.10.22).

3. "תיק הגדה": הנהגת חמאס בגדה. בראשה עומד צאלח אלעארורי (להלן: "סאלח עארורי"), היושב בלבנון. אמונה

על הוצאה לפועל של פעולות טרור בגדה המערבית ועל התבססות חמאס בשטחה.

4. חמאס "חוץ": הנהגת חמאס מחוץ לעזה ולגדה המערבית. בראשה עומד ח'אלד משעל. זו אחראית על גיוס כספים לתנועה, על הסברה באמצעי התקשורת ועל תיאום פעילות חמאס עם "ציר ההתנגדות".

5. הנהגת חמאס בבתי הכלא: הנהגת חמאס בבתי הכלא בישראל (Robinson, 31.10.23).

תרשים 1: מבנה תנועת חמאס (תורגם מתוך Robinson, 2023)

(5) רצון ויכולת לבצע פעולה עצמאית

מבנה התנועה, הכולל שלוש זרועות עם גוף-על יחיד לקבלת-החלטות, יוצר תחרות עזה בין ראשיה על "קביעת הטון" בתנועה ועל התפקידים הבכירים בה, כאשר בין שלוש הנהגות חמאס ניטש מאבק ארוך-שנים על הבכורה בתנועה. אם בעבר מרכז הכובד של התנועה היה בהנהגת ה"חוץ", הרי שבשנים האחרונות הייתה זו הלשכה המדינית ברצועה שהכתיבה את הטון בתנועה. העדויות למאבק זה הופיעו במובהק גם ברובד המודיעיני הגלוי. כך, למשל, בשנת 2011 יצר "האביב הערבי" קרע בין אנשי חמאס שציידו בשמירה על נאמנות למשטרו של נשיא סוריה, בשאר אלאסד, לבין מי שהתרעמו על הפגיעה באזרחי סוריה הסונים, ולפיכך תמכו במורדים במדינה, דבר שגרר חילופי האשמות פומביים בין בכירים בתנועה (מילר, 2023). המתח בין בכירי התנועה מתעצם בעת הנוכחית, משום שבשנה הבאה ייערכו בחירות למוסדותיה השונים של התנועה ("אלג'זירה", 21.08.01), וזוהי הזדמנות לבכירי הזרועות להתברג בעמדות-מפתח במסגרתן.

ברם, לא די להוכיח כי קיים מתח בין זרועות התנועה, כדי לבסס טיעון על פעולה צבאית עצמאית של אחת הזרועות, ללא צורך באישור מבכירי התנועה. נדבך נוסף שיש לבסס הוא יכולות הפעולה העצמאית של הזרוע הצבאית. ואכן, בשנים האחרונות, בשורה של פרסומים בתקשורת, ייחסו גורמים בתנועה לזרוע הצבאית עצמאות של ממש בקבלת החלטות מבצעיות. כך, למשל, חבר הלשכה המדינית של חמאס, חסאם בדראן, טען בריאיון, בהתייחסו לזרוע הצבאית ולסמכויותיה, כי "תנועת חמאס היא תנועה ממוסדת לחלוטין, לכל גורם בתוכה ולכל חלק בה יש תחומי עיסוק וסמכויות [נפרדות - י"ג] משלו" ("אלג'זירה

ישיר", 11.10.23). יכולת הפעולה העצמאית של הזרוע הצבאית, היא שאפשרה לסינוואר את היכולת להחליט על ביצוע טבח השבעה באוקטובר, תוך "עקיפת" הלשכה המדינית ומידור "ציר ההתנגדות". לכך קיימות עדויות רבות ברובד הגלוי.

(6) עדויות לפעולה עצמאית של סינוואר ושל דף: מידור פנים-חמאסי

את העדות הראשונה לכך שהחלטה לצאת לפעולה בשבעה באוקטובר התקבלה בידי בכירי הלשכה המדינית בעזה ובכירי הזרוע הצבאית, נמצא כבר בבוקר השבעה באוקטובר. מי שהכריז על פתיחת מבצע "מבול אלאקצא" היה מפקד "גדודי אלקסאם", מחמד דף. הוא - ולא הניה, הבכיר ממנו בתנועה. הניה עצמו נאם רק כשעתיים אחרי דף. על מנת לסבר את האוזן של קורא ישראלי שלא בקיא בנבכי חמאס, הדבר משול לכך שהרמטכ"ל יכריז על יציאה למלחמה, ושרק שעות אחריו ינאם ראש הממשלה.

נוסף על כך, חבר הלשכה המדינית, חסאם בדראן אמר בריאיון כי טבח השבעה באוקטובר תוכנן בידי הזרוע הצבאית. לדבריו, "גודל ההפתעה בקרב כולם מוכיחה שהדברים לא נידונו בדיונים מדיניים". כאשר המראיין, שהופתע למשמע אזניו, שאל את בדראן אם "גדודי אלקסאם" לא הודיעו לחברי הלשכה המדינית על מועד הטבח בישובי העוטף, ואם האחרונים לא ידעו על תחילת המתקפה אלא רק כאשר שמעו על כך באמצעי התקשורת, השיב בדראן בחיוב ("אלגיזירה ישיר", 11.10.23).

עדות נוספת לפעולה עצמאית של סינוואר ושל בכירי הזרוע הצבאית היא ביקורת, גם עם מרומזת, של עארורי על חטיפת אזרחים ועל רצח ילדים, מבוגרים ונשים במתקפת חמאס. בריאיון שהעניק לרשת "אלגיזירה" טען עארורי כי "הרעיון היה פעולה ממוקדת, כאשר הפקודה [...] הייתה לתקוף את אוגדת

עזה [...] ההנחיות של ההנהגה לפעילי הזרוע הצבאית היו ברורות - אין להרוג ילדים, נשים ומבוגרים [...] תושבים חמושים מרצועת עזה חדרו לקיבוצים ולקחו בשבי אזרחים, וזו לא הייתה התכנית שלנו" ("אלג'זירה", 12.10.23).

נוסף על כך, גם דיפלומטים ערבים שנפגשו בעת האחרונה עם ראש הלשכה המדינית הניה אמרו לעיתון "הארץ" כי המשקל העיקרי בקבלת ההחלטות בקרב הנהגת חמאס עובר בתקופה זו לרצועת עזה. הללו אמרו, כי כל הצעה שהציעו נתקלה בתשובה "נראה מה יגידו בעזה" (חורי, 23.11.23). לא פלא, אפוא, ששר התקשורת לשעבר מטעם חמאס, יוסף אלמנסי, שנעצר במהלך לחימת צה"ל ברצועה, טען בחקירתו בשב"כ, בהתייחסו להחלטה לפתוח במלחמה מול ישראל: "סינוואר משוגע. הוא מקבל החלטה בלי להתייעץ עם איש, ואז יש סביבו קבוצה של מטורפים כמוהו שמוציאים את זה לפועל" (זיתון, 10.12.23).

קיימות ראיות רבות ברובד הגלוי לכך שסינוואר ודף הסתירו את היציאה למתקפת חמאס בשבעה באוקטובר גם מגורמים אזוריים. כך, למשל, גורמים בכירים באיראן ובחמאס אמרו לסוכנות הידיעות "רויטרס", כי התנועה לא התריעה בפני איראן על כוונתה לפתוח במתקפה נגד ישראל. אותם גורמים אף אמרו כי המנהיג העליון של איראן, עלי ח'אמנהאי, הביע את מורת רוחו מהסתרת מועד המתקפה מאיראן. כמו כן, גורמים בחזבאללה מסרו לסוכנות הידיעות כי הארגון הופתע גם הוא ממתקפת חמאס, וכי פעילי חזבאללה בכפרים הסמוכים לגבול עם ישראל הוזעקו בהילות לעמדותיהם רק לאחר פרוץ המתקפה. (Pariza et. al., 15.11.2023).

הסתרת הפעולה מ"ציר ההתנגדות" מצאה ביטוי גם במקורות גלויים נוספים. כך, מקור המקורב לחמאס טען באזני כתב היומון "אלשרק אלאוסט" כי דף וסינוואר הם שקיבלו, לבדם, את ההחלטה לפתוח במתקפה נגד ישראל ("אלשרק אלאוסט", 12.10.23). לא זו בלבד - בכירים בחזבאללה הודו, בקולם, כי מועד טבח השבעה באוקטובר הוסתר מהם. סמזכ"ל חזבאללה, נעים קאסם, אמר בריאיון כי "לא היה חשוב לנו לדעת על הפעולה מראש, אלא רק בדיעבד". באותו ראיון, קאסם אף פנה לחמאס, כמעט בתלונה על היעדר שיתוף הפעולה מצדם עם הארגון. הוא תהה: "האם לאחר 'מבול אלאקצא' נשתף פעולה, או שנדון בדברים רק בדיעבד?" (MEMRI, 20.11.22).

(7) התעצמות האינטרס של סינוואר ודף והשלכות פעולתם על

מעמדם

הנהגת חמאס בגדה הכווינה השנה גל טרור משמעותי ביהודה ושומרון (חלבי, 26.08.23), וכן העמיקה את אחיזת התנועה בגדה המערבית (בן-מנחם, 2022). "הצלחתה" זו של הנהגת הגדה בהכוונת פיגועים העצימה את האינטרס המובנה שיש לסינוואר ולבכירי הזרוע הצבאית לבצע פעולת-ראווה. זאת, על דעת עצמם ותוך מידור בכירי חמאס האחרים, על מנת לשמור על מעמדם כ"קובעי הטון" בתנועה או אף לשפרו.

ואכן, אם בוחנים את "הצלחת" הפעולה במידת הפופולריות לה זוכה טבח השבעה באוקטובר בציבור הפלסטיני הכללי כאמת מידה, נדמה כי ה"הימור" של סינוואר השתלם. זאת, באופן המהדהד את התיאוריה לפיה ארגוני טרור משתמשים בטרור כאמצעי לביסוס פופולריות. סקר שנערך בקרב פלסטינים מהגדה ומהרצועה העלה כי 72 אחוזים מהנשאלים חושבים כי ההחלטה על מתקפת חמאס היתה "ההחלטה הנכונה". מהסקר אף עולה

כי 69 אחוזים מהפלסטינים מרוצים מתפקודו של סינוואר במהלך "מלחמת עזה", התמיכה הגבוהה ביותר לה זוכה דמות ציבורית פלסטינית בסקר זה, בפרט ניכר. כמו כן, הסקר מראה כי התמיכה בחמאס בציבור הפלסטיני הוכפלה לאחר השבעה באוקטובר (Palestinian Center for Policy and Survey Research, 13.12.23). לא זו בלבד - סקר נוסף שנערך לאחר המתקפה העלה כי כ-89 אחוזים מתושבי הגדה והרצועה הביעו דעה חיובית בנוגע ל"גודי אלקסאם" (Arab World for Research and Development, 14.11.23). חשוב לציין שבעת ביצוע שני הסקרים, השלכות המבצע הצבאי של ישראל וההרס הרב שהוא זרע ניכרו היטב בשטח, ובכל זאת - הציבור הפלסטיני, הן בגדה והן ברצועה, הביע תמיכה בשיעורים גבוהים מאוד בטבח השבעה באוקטובר ובמבצעיו.

(8) מענה לטענת-נגד, מסקנות ומשמעויות

הצלבת המספר הרב של העדויות ברובד הגלוי, המגיעות הן ממקורות המזוהים עם "ציר ההתנגדות" והן ממקורות המזוהים עם יריביו האזוריים, עם הספרות המחקרית, מפריכה טענת נגד אפשרית, לפיה ייתכן שהביקורת של גורמי "ציר ההתנגדות" על מתקפת חמאס היא חלק ממסע דיסאינפורמציה איראני, שמטרתו להסיר מ"ציר ההתנגדות", שבראשו טהראן, אחריות למתקפה. לו כך היה הדבר, "מסע דיסאינפורמציה" איראני זה היה מתבטא בפרסומים במקורות המזוהים עם "ציר ההתנגדות" בלבד. הידיעות על מידור "ציר ההתנגדות" והלשכה המדינית ממתקפת חמאס פורסמו גם במקורות המתנגדים לציר ולחמאס, כגון רשת "אלערביה" הסעודית או היומון הלונדוני "אלשרק אלאוסט", והן מתיישבות עם הרקע המחקרי שמובא במאמר. לכן, ניתן לומר בסבירות גבוהה כי יש ממש בידיעות הללו.

לא זאת בלבד - סינוואר ודף אף מידרו מקבלת ההחלטה את גורמי "ציר ההתנגדות". הדבר מפתיע וחריג על אחת כמה וכמה, אם לוקחים בחשבון את התמיכה הכלכלית העצומה שמעניק הציר לחמאס. התנועה זוכה למימון איראני ישיר בשווי מאות מיליוני דולרים כל שנה (שיין וכתראן, 2018). למול סיוע בהיקף כזה, מידור "ציר ההתנגדות", ואיראן בראשו, מקביעת מועד מהלך דרמטי שלו השלכות אזוריות - מתקפת חמאס - נדמה אירוע מהותי שלו השלכות אסטרטגיות.

המחקר וכן העדויות הרבות ברובד הגלוי מלמדים כי בהחלטה הנהגת חמאס ברצועה והזרוע הצבאית לבצע את טבח השבעה באוקטובר הצטלבו אינטרס של סינוואר ודף להוציא אל הפועל פרובוקציה רבת-רושם - על רקע מאבק פנים-תנועתי - עם יכולת של הזרוע הצבאית לקבל החלטה עצמאית על ביצוע הפעולה. כל זאת, תוך מידור זרועות התנועה האחרות. זאת, על מנת לרומם את מעמדם, במסגרת מאבק ארוך-שנים על הבכורה בין זרועות התנועה.

הספרות המחקרית מסבירה כי אחד הגורמים ש"הקלו" על מנהיגי חמאס בעזה להחליט על ביצוע המתקפה הוא הביטחון היחסי שלהם מפני תגובת-נגד צבאית ישראלית. היטמעותה של תנועת חמאס בקרב תושבי עזה, הקשתה ועודנה מקשה על ישראל להגיב במדויק נגד תשתיות הטרור של חמאס ברצועה, והיתה אמורה, בעיני ראשי התנועה, להרתיע את ישראל מלפעול צבאית נגדה.

המתח בין גורמי "ציר ההתנגדות" לבין חמאס על רקע מידורם ממועד ביצוע מתקפת הטרור טומן בחובו גם הזדמנות של-ממש לישראל. מקרה בוחן זה עשוי לערער את פרויקט "ייצוא

המהפכה "האיראני, המתבצע באמצעות שלוחים, משום שהוא יצר מצב בו "הגולם קם על יוצרו": "השלוח (חמאס) איים לגרור למלחמה אזורית את השליח (איראן). זוהי הזדמנות-פז לתקוע טריז בין חמאס לבין הציר התומך בו, כלכלית וצבאית. מלכתחילה, החיבור בין תנועה סונית כמו חמאס לבין גורמים שיעים כמו איראן וחזבאללה היה רופף, והתגבש אך ורק סביב אויב משותף - בשל רצונם להיאבק בישראל. אם גם בסוגייה זו התגלעו חילוקי דעות בין חמאס לבין גורמי הציר - ברית זו עשויה להתערער, ותכנית "הסהר השיעי", "לכיתור ישראל בשלוחיה של איראן עשויה לספוג מכה קשה.

רשימת מקורות

בן מנחם, י' (2022, 26 באפריל). אלעארורי - הדמות המרכזית בהבערת הגדה. המרכז הירושלמי לענייני ציבור ומדינה.

<https://jcpa.org.il/article/%D7%90%D7%9C%D7%A2%D7%90%D7%A8%D7%95%D7%A8%D7%99-%D7%94%D7%93%D7%9E%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%9E%D7%A8%D7%9B%D7%96%D7%99%D7%AA-%D7%91%D7%94%D7%91%D7%A2%D7%A8%D7%AA-%D7%94%D7%92%D7%93%D7%94>

זיתון, א' (2023, 10 בדצמבר). נחשפה חקירת שר לשעבר בחמאס: "סינוואר מנהיג חבורת משוגעים, הם הרסו את עזה".
.ynet

https://www.ynet.co.il/news/article/h1hkrym8t?utm_source=ynet.app.android&utm_medium=social&utm_campaign=general_share&utm_term=h1hkrym8t&utm_content=Header

חולתא, א' (2023, 12 באוקטובר). למה הלך חמאס על כל הקופה.
.ynet

<https://www.ynet.co.il/news/article/yokra13627197>

חורי, ג' (2023, 23 בנובמבר). כוחם של בכירי חמאס בחו"ל נחלש, וההנהגה בעזה תופסת את השליטה. "הארץ", 23.11.23.

https://www.haaretz.co.il/news/politics/2023-11-23/ty-article/0000018b-fdd1-d4d0-addf-ffff11890000?utm_source=App_Share&utm_medium=Android_Native&utm_campaign=Share

חלבי, ע' (2023, 26 באוגוסט). על הכוונת? בכיר חמאס שמושך בחוטים ביו"ש ומאיים: "התנקשות תגרור מלחמה אזורית".
Ynet

<https://www.ynet.co.il/news/article/hj11vchvt3>

מילר, א' (2023, 10 באוקטובר). חמאס בצל תהפוכות האביב הערבי. אתר "הפורום לחשיבה אזורית", מכון ון-ליר בירושלים.

<https://www.regthink.org/%D7%97%D7%9E%D7%90%D7%A1-%D7%91%D7%A6%D7%9C-%D7%AA%D7%94%D7%A4%D7%95%D7%9B%D7%95%D7%AA-%D7%94%D7%90%D7%91%D7%99%D7%91-%D7%94%D7%A2%D7%A8%D7%91%D7%99/>

צימט, ר' (2023, 13 בנובמבר). למה המלחמה בעזה כה חשובה לאיראן.
ynet

<https://www.ynet.co.il/news/article/rj00kgqa7t>

שיין, ס' וכתראן, א' (2018). מדיניותה של איראן כלפי עזה. בתוך קורץ ע', דקל א' וברטי ב' (עורכים), משבר רצועת עזה מענה לאתגר. המכון למחקרי ביטחון לאומי, ע' 131.

حماس تنتخب هنية رئيسا لمكتبها السياسي لدورة ثانية (2021, 1 באוגוסט). אתר רשת "אלג'זירה", 01.08.2021

<https://www.aljazeera.net/politics/2021/8/1/%D8%A7%D8%AE%D8%AA%D8%A7%D8%B1%D8%AA-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D8%A7%D8%B1%D9%88%D8%B1%D9%8A-%D9%86%D8%A7%D8%A6%D8%A8%D8%A7-%D9%84%D9%87->

[%D8%AD%D9%85%D8%A7%D8%B3-
%D8%AA%D9%86%D8%AA%D8%AE%D8%A8](#)

Al Jazeera Mubasher قناة الجزيرة مباشر (2023, 11 באוקטובר).
"דיננו ימנענו מן התערוץ למדינין". .. חסאם בדרן ירד עלו אדעאז
الاحتلال الإسرائيلي. [סרטון]. יוטיוב.

<https://www.youtube.com/watch?v=wUnnai3LSfk>

כיוף חטט "רגל הזל" פי "חמאס" ללהגום עלו ישראל? (2023, 12
באוקטובר). היומון "אלשרק אלאוסט".
<https://t.ly/cQ3Dg>

محمد السنوار عضو هيئة أركان كتائب القسام وأحد مهندسي صفقة شاليط
(2022, 18 באוקטובר). אתר רשת "אלג'זירה".
<https://t.ly/Kq2T6>

"מן הו יחיו السنوار הזי תועזת ישראל במלחقتה? (2023, 31
באוקטובר). אתר ערוץ BBC בערבית, 31.10.23.
<https://www.bbc.com/arabic/articles/c04032r14pzo>

نائب رئيس المكتب السياسي لحركة حماس للجزيرة: هذه معركة متقدمة على طريق
حرية شعبنا. ערוץ ה-Youtube של רשת "אלג'זירה", 12.10.23.

<https://www.youtube.com/watch?v=LAqZA0GDe1M>

AlJazeera Arabic قناة الجزيرة (2023, 12 באוקטובר). نائب رئيس
المكتب السياسي لحركة حماس للجزيرة: هذه معركة متقدمة على
طريق حرية شعبنا. [סרטון]. יוטיוב.

https://www.youtube.com/watch?v=LAqZA0GDe1M&ab_channel=AlJazeeraArabic%D9%82%D9%86%D8%A7%D8%A9%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%B2%D9%8A%D8%B1%D8%A9

Carter, D. B. (2016). Provocation and the Strategy of Terrorist and Guerrilla Attacks. *International Organization*, 70(1), 133-173.

Hafezi, P., Bassam, L., & Mohammed, A. (2023, November 15). Iran's "Axis of Resistance" against Israel faces trial by fire. *Reuters*.
<https://www.reuters.com/world/middle-east/irans-axis-resistance-against-israel-faces-trial-by-fire-2023-11-15/>.

Hulnick, Arthur S., 'The Dilemma of Open Sources intelligence: Is OSINT Really Intelligence?', in Loch K. Johnson (ed.), *The Oxford Handbook of National Security Intelligence*, Oxford Handbooks (2010; online edn, Oxford Academic, 2 Sept. 2010), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195375886.003.0014>, accessed 1 Jan. 2024.

Knickmeyer, E. (2023, October 17). *Biden didn't make Israeli-Palestinian talks a priority. Arab leaders say region now paying the price*. AP News; AP News.

[https://apnews.com/article/israel-palestinian-
hamas-peace-accord-war-
d930f103b33a4b1e40dd1da5d9c8b05b](https://apnews.com/article/israel-palestinian-
hamas-peace-accord-war-
d930f103b33a4b1e40dd1da5d9c8b05b).

MEMRI [MEMRIReports]. (2023, November 20). *Deputy Secretary General of Hizbullah Sheikh Naim Qassem: Knowing in Advance about the October 7 Attack - Not Important to Us; Hizbullah's Participation Is an Integral Part of the Second Stage of the War*. [Tweet]. X (Formerly Twitter)
<https://twitter.com/MEMRIReports/status/172652319302247732?t=r7-ior7O1BE1JuKETvgQCA&s=08>

Pelley, S. (2023, October 15). *President Joe Biden: The 2023 60 Minutes interview transcript - CBS News*.
Www.cbsnews.com.
<https://www.cbsnews.com/news/president-joe-biden-2023-60-minutes-transcript/>

Press Release: Public Opinion Poll No (90) | PCPSR. (n.d.).
Www.pcpsr.org. Retrieved January 1, 2024, from
<https://www.pcpsr.org/en/node/961>.

Richardson, L. (2006). *What Terrorists Want: Understanding the Enemy, Containing the Threat*. Random House

Robinson, K. (2023, October 31). *What Is Hamas?* Council on Foreign Relations.

<https://www.cfr.org/backgrounder/what-hamas#chapter-title-0-3>

The White House. (2023, October 18). *Remarks by President Biden on the October 7th Terrorist Attacks and the Resilience of the State of Israel and its People | Tel Aviv, Israel.* The White House.

<https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/10/18/remarks-by-president-biden-on-the-october-7th-terrorist-attacks-and-the-resilience-of-the-state-of-israel-and-its-people-tel-aviv-israel/>.

Wartime Poll: Results of an Opinion Poll Among Palestinians in the West Bank and Gaza Strip (2023, November 14). Arab World for Research and Development.

<https://www.awrad.org/en/article/10719/Wartime-oll%20Results-of-an-Opinion-Poll-Among-Palestinians-intheWest-Bank-and-Gaza-Strip>.

עוד קונספציה נשברת: אידיאולוגיה ופרקטיקה בפוליטיקה הליברלית

אופיר גלבוּע

סטודנט שנה ג' באוניברסיטה העברית

תקציר: למה תנועות פרוגרסיביות במערב הצדיקו את הזוועות שאירעו בשבעה באוקטובר? מאמר זה מבקש להתחקות אחר סיבה אחת לכך על ידי הצבת זרקור על הקשר שבין תפיסת ה"ריאל פוליטיק" לסובלנות לערכים לא-ליברליים על ידי קבוצות ליברליות. המאמר פותח בסקירה על האופן בו תפיסת הריאל פוליטיק השתרשה במחצית השנייה של המאה ה-20 על חשבון "האידיאולוגיות הגדולות". השתרשות תפיסה זו הובילה להעדפת הפרקטיקה על פני האידיאולוגיה בשדה הפוליטי, ולחיאוק התפיסה שיחסי כוחות ממוסדים הם אלו שמובילים אותו. לבסוף, המאמר משתמש במקרי הבוחן של ישראל וארה"ב כדי להראות את השפעת הריאליזם על תפיסות פוליטיות בתוך מדינות המערב.

(1) מבוא

מלחמת "חרבות ברזל" היא בגדר שיא נוסף במתח המצטבר סביב רעיונות ליברליים בעולם המערבי בכלל ובישראל בפרט. התחזקותם של גורמים אנטי-ליברלים בישראל, לצד הקצנה של קבוצות פרוגרסיביות שמגלות אמפתיה כלפי רעיונות אנטי-ליברליים גם כן, הן דוגמאות בולטות לטשטוש המשמעות של אידיאולוגיות ליברליות במערב ותפקידן המדיני והפוליטי. בעידן שלאחר דעיכת האידיאולוגיות הגדולות, גישת "ריאל-פוליטיק" הפכה אחת ההשפעות המרכזיות על התפיסה

הפוליטית הציבורית, והיא הפכה דומיננטית גם בקרב אלו ששמה לא שגור בפיהם, באופן שעיצב מחדש את השדה הפוליטי. במאמר זה אציג כיצד במסגרת השפעתה, עשויה להתרחש תופעה בה רבים מתקשים להבחין בקונטקסט האידיאולוגי של רעיונות בפוליטיקה. אלה שנולדו וגדלו כל חייהם בסביבה ליברלית, עלולים להיכשל בזיהוי ובהבחנה כראוי בין גורמים בעלי אידיאולוגיות ליברליות-שוויוניות לבין אלו שאף בגלוי ובמוצהר מבקשים למגר רעיונות אלו.

(2) על עקרונות ליברליים

ראשית, אפתח בהסבר על הערכים הליברליים אשר מצויים בליבת הטיעון של מאמר זה. ניתן לסווג ערכים אלו כחלק מתפיסת עולם הגורסת כי לכל אדם מגיעות זכויות טבעיות למימוש חירות אינדיבידואלית ולשוויון פוליטי, כפי שמציגים למשל לוק ורוסו בכתביהם. לוק כתב מספר פעמים על הרעיון של "זכויות טבעיות". זכויות אלו מגיעות לכל אדם באשר הוא ולא תלויות בקיומה של מסגרת מדינית כזו או אחרת. לדידו, יש צורך בשמירה על זכויות אלו והגנה עליהן מפני הפרה חיצונית, בעיקר של השלטון או של אוטוריטה חברתית אחרת, כפי שהביע בכתביו **איגרת על הסובלנות** או **שתי מסכתות על ממשל מדיני**. רוסו מן הצד השני, מדגיש את הצורך בשוויון, ובייחוד בשוויון הזכויות הפוליטיות במסגרת המדינית. לטענתו, ללא הסדר חברתי מתקיים אי-שוויון בין פרטי החברה, ויש צורך באיזון מחדש, כפי שמביע למשל בכתביו **מסה על יסודות אי השוויון** או **האמנה החברתית**. (Lock, 1689 ; Rousseau 1754, 1762).

שני הוגים אלו האמינו ברעיון של אמנה חברתית, על אף המניעים הנבדלים ביניהם, והיו גורמים משפיעים בעיצוב הדמוקרטיה

הליברלית - מדינה המבטיחה חירויות וזכויות בהשראת לוק, ורודפת שוויון בהשראת רוסו. ישנן מחלוקות וויכוחים אידיאולוגיים סביב ההתנגשות בין החירות והשוויון, או לחלופין על הפרוצדורות המאפשרות אותן במסגרת המדינית. עם זאת, איני מבקש לדון בהסתעפות של הרעיון הליברלי בפילוסופיה הפוליטית, ואעדיף להתמקד במושג הפרימיטיבי יותר, אם ניתן לקרוא לו כך, של העקרונות הליברליים כשאיפה לשוויון זכויות ולחירויות הפרט במסגרת החברתית, בשם היותו של האדם ככלל בני האדם. מושג זה הוא הבסיס היציב והברור ביותר המהווה קונצנזוס מסוים בין כל הגורמים המאמינים בקיומה של מסגרת חברתית-מדינית שוויונית, אשר לרוב באה לידי ביטוי בצורה של משטר מסוג דמוקרטיה-ליברלית.

(3) רקע היסטורי-פוליטי

בעידן שלאחר מלחמת העולם השנייה והמלחמה הקרה, דעכה משמעותית ההשפעה של ה"אידיאולוגיות הגדולות" בסדר היום הפוליטי. בעולם המערבי החלו לראות את הפוליטיקה כמנוהלת דרך פשרות "פרקטיות", המתרחקות מהרעיון הגדול, האוטופי והשלם שהאידיאולוגיות הגדולות בנות המאה ה-19 וה-20 שאפו לממש. דניאל בל, הסוציולוג האמריקאי, מציג כיצד הלהט והדבקות ברעיונות כמו סוציאליזם, לאומיות וליברליזם, הלכו ודעכו ובמקומם ניתן דגש רב לפשרנות שמביאה לתוצאות אפקטיביות יותר (Bell, 1960). שינויים אלה לוו בעלייתם של הריאליזם והניאו-ריאליזם במדע המדינה וביחסים בינלאומיים, שבתורם מחזקים את ערעור האידיאולוגיות בפוליטיקה. רעיון מרכזי שצבר פופולריות כפריזמה לניתוח המערכת הפוליטית הוא "ריאל-פוליטיק". בעוד המושג נתבע לראשונה באמצע המאה ה-19 כדרך לנצל את המציאות הפוליטית להגשמת אידיאליים

ליברליים, היום הוא מקושר בעיקר לגישות פוליטיות המבטאות את רעיונות הריאליזם, הנוטים לבטל את החשיבות האידיאולוגית והמוסרית של השחקנים במגרש הפוליטי ולהתמקד בתפקידו של הכוח כשיקול וכאמצעי לניהול מדיניות (Bew, 2014, p. 49).

חשוב אם-כן להבין את עקרונות הריאליזם. בעוד כאסכולה בפני עצמה היא התבססה בעיקר באמצע המאה ה-20, המקורות מהן צמחה מגיעים עוד מרעיונות ראשוניים על טבע האדם, כמו אלו שהביע תומס הובס בספרו **לוויתן**. החיים האנושיים במצב הטבע בהיעדר סמכות מרכזית ריבונית, הם בגדר אנרכיה מסוכנת וברוטלית, מאבק תמידי ואלים סביב אינטרס עצמי ורצון אגואיסטי. המסגרת הזו מהווה גם את הבסיס לפוליטיקה העולמית באסכולה הריאליסטית הרואה כל מדינה כמתחרה על כוח ועל אינטרסים עצמיים בסביבה נטולת אוטוריטה אוניברסלית אחת. הריאליזם מצדד ברעיונות של הובס על טבע האדם, וקובע שהפרטים המכוננים את המדינה, מבססים את התנהגותה בזירה הבין לאומית - היחסים בין מדינות הם מאבק על כוח. המסקנה הריאליסטית מדגישה פרקטיקה מדינית המבוססת על דיפלומטיה של פשרות למען הישרדות או השגת מטרות קצרות טווח. יתרה מזאת, הריאליזם ביקורתי כלפי הרעיון שתפיסות מוסריות משחקות תפקיד משמעותי ביחסים פוליטיים ונוטה להמעיט בחשיבותן (Korab-Karpowicz, 2023). תפיסות עכשוויות בריאליזם, מעבירות את הדגש מטבע האדם אל המבנה האנרכי של היחסים הפוליטיים, ובפרט מחזקות את המשמעות של הכוח באינטראקציה הפוליטית המבוטאת אף היא בגישת ריאל פוליטיק (Bew, 2014, p. 49). כך, הראליזם מחליש את מקומן של האידיאולוגיות המבקשות להגשים תפיסת עולם

שלמה במעין תנועת מלקחיים - מן הצד האחד הוא מבקש להשתמש בפרקטיקות פשרניות ובראייה אסטרטגית של כוח להשגת מטרות, ומן הצד השני מבהיר שהמניעים של יתר השחקנים בזירה, הם חסרי חשיבות מבחינה מוסרית, שכן לרוב יהיו נטולי מוטיבציה אתית.

אפשר, כי לאחר מלחה"ע השנייה "התדמית" של האידיאולוגיה הפכה מאיימת יותר לאור האסון האנושי שהביאו אידיאולוגיות כמו הנאציזם והסטליניזם. חנה ארנדט כותבת ב**יסודות הטוטליטריות** על המסגרת שהאידיאולוגיה נתנה לרעיונות אלו, שקידמו גזענות ורודנות (Arendt, 1951, pp. 315, 474-479). בוואקום שנוצר בהיעדר האידיאולוגיות, אין זה מן הנמנע, שהפוליטיקה החלה להיות מתווכת לבוחרים שלא כתחרות על אידיאלים, אלא כמאבק על פרקטיקות - הריאל פוליטיק שיקף רעיונות ריאליסטיים ושם דגש על פרקטיקות פוליטיות מנוטרלות הקשר אידאולוגי, אך בנוסף, הוא שינה את התפיסה הכוללת של השדה הפוליטי בעיני רבים, בייחוד בסביבה ליברלית. אחת הסיבות לכך, היא ההלימה של הדגש על הפרקטיקה עם תפיסות פרגמטיזם. הפרגמטיזם כדרך לניתוח פילוסופי מדגיש אף הוא את הפרקטיקה והפעולה בפילוסופיה בכלל ובפילוסופיה הפוליטית בפרט (Dewey, 1925 כפי שצוטט ב-Hildebrand, 2023). גישה זו מבטאת ביתר שאת את הרעיון שמוסר ואמת תלויי קונטקסט, ומתגלים דרך השלכות של פעולות ספציפיות ולא כאידיאל תיאורטי שלם ומוחלט (James, 1907). אחד הכותבים העכשוויים יותר, ריצ'רד רורטי, מדגיש במיוחד את הצורך לדבוק בגישות פרקטיות במימוש מדיניות פוליטית, על פני התבססות על אידיאליים ורעיונות גדולים (Rorty, 1989, pp. 44-46, xiv).

ההסתכלות על הפרקטיקה כדרך להתנהלות פוליטית נולדה לפני כ-150 שנה ובשנים האחרונות הפכה דומיננטית במיוחד. עם עליית הפרקטיקה, הרעיון הכמעט מגוחך בעיניים ריאליסטיות של תפיסת עולם שלמה הנקראת אידיאולוגיה, לא זוכה כיום לתהודה בקרב קהל הבוחרים. מסגור קבוצות פוליטיות וניהול סוגיות באמצעות כוח, השתרשו באופן עמוק במפה הפוליטית במדינות בהן יש השפעה למסורות ליברליות בהשראת הוגים ליברליים ופרוגרסיביים כדוגמת דיואי ורורטי. האחרון כותב כבר ב-1998 על הצורך של השמאל האמריקאי להסתכל על הפוליטיקה דרך פרקטיקות פרגמטיות ומחליש את מקומם של האידיאלים המופשטים באמצעות אימוץ הפרגמטיזם (Rorty, 1998). בקרב ליברלים, התפתחה התפיסה שביטוי ערכים ליברליים בא לידי ביטוי בפעולה קונקרטיה וממשית ולא ברדיפת אידיאל נשגב. בכך הריאל פוליטיק מביא לשינוי מהותי בתפקיד של הפרקטיקה הפוליטית ויחסה אל האידיאולוגיה. הריאליזם מצייר את הדינמיקה הפוליטית כמנותקת מרעיון מוסרי, ובהמשך מאידיאולוגיה סדורה. הפרגמטיזם מנגד, מבקש התייחסות אל הפרקטיקה, הפעולה הפוליטית, כי היא מבטאת מוסר. שתי השפעות אלו הביאו למצב בו הפרקטיקות הפכו למרכז והן מצליחות לעמוד בפני עצמן ללא ההקשר האידיאולוגי השלם, ואף במקומו.

(4) השפעת הריאליזם על תפיסות פוליטיות בתוך המדינה - ישראל וארה"ב כמקרי בוחן

ניתן לראות דוגמאות להשפעות ריאליסטיות על סוגיות פוליטיות בישראל ובארה"ב. בישראל המפה הפוליטית הושפעה עוד מימי היישוב מהסכסוך היהודי-ערבי ובהמשך הישראלי-פלסטיני. בעוד הרעיונות האידיאליסטים היו דומיננטיים בימי היישוב

ובעשורים הראשונים של המדינה, העשורים האחרונים מביאים עימם רוח פשרנית יותר ופרקטית, השמה דגש על ניהול סוגיות פוליטיות במושגים של שימור כוח והישרדות, לפחות בטווח שבין הימין למרכז-שמאל במנעד המפלגות החילונית-מסורתיות. בהתאם, "הסכסוך" כסוגיה מרכזית, עבר מסגור מחדש. אם בעבר בלטו רעיונות אידיאליסטים המדברים על כינון ריבונות יהודית-ציונית בכל שטחי "ארץ ישראל השלמה", או על מדינה יהודית שחיה במרחב ערבי ומציעה את האזור כולו לעידן חדש, הרעיון הפרקטי הפך פופולרי יותר ומזניח את הגשמת האידיאל הגדול. למשל, רעיונות משמעותיים שתפסו תאוצה בקרב בוחרים ומקבלי ההחלטות גם יחד, הם "צמצום הסכסוך" כפי שמגבש מיכה גודמן בספרו **מלכוד 67**, או "ניהול הסכסוך" שתבעו פוליטיקאים מהימין הליברלי, כדוגמת משה "בוגי" יעלון שטען ש--"לישוב הסכסוך הישראלי-פלסטיני אין להתייחס במונחים של 'פתרון' אלא במונחים של 'ניהול משבר'". הצעות אלו מתכתבות עם רעיונות ריאליסטים של הסתכלות על המציאות הפוליטית במושגי כוח, כאשר הרצון לשמור על אינטרסים ועל ביטחון לאומי גם יחד הוא המעצב את ההתנהלות בשטח.

הפוליטיקה האמריקאית על המורכבויות שמעצבות אותה, מצריכה ניתוח מעמיק יותר, אולם אתמקד בכמה סוגיות בודדות שימחישו את הנקודה. בארה"ב, גם אידיאליים אודות זכויות קניין וחירות פרט עברו מסגור מחדש. בעבר הפוליטיקה האמריקאית הדגישה רעיונות אידיאליסטים של רדיפה אחר האושר, ומימוש חירות כלכלית כחלק מכך, כפי שמשתקף למשל מהצהרת העצמאות בהשראת עקרונות הנוגעים לרכוש פרטי ולזכויות טבעיות נוסח לוק. כיום סוגיות אלו עשויות להתמקד בפעולות קונקרטיות לאיזון הכוח בין קבוצות שונות בחברה,

בעיקר אצל קבוצות פרוגרסיביות באגף השמאלי. מיסוי פרוגרסיבי, או רגולציה על תאגידי ענק, מבססים את הרעיון שיש לנקוט בפרקטיקות ממוקדות לאיזון הכוח ושימור האינטרסים של קבוצות חלשות, כאשר אלו המסרים המתווכים לקהל הבוחרים בצורה בולטת. בנוסף, סקרי דעת קהל בארה"ב מהשנים האחרונות, מראים מגמות שיכולות להמחיש כיצד הציבור הרחב תופס את הפוליטיקה והשחקנים בה. 63% סבורים שפוליטיקאים נכנסים לזירה הפוליטית למען כסף וקידום אינטרסים אישיים, וההשפעה של לוביסטים ושל כסף בפוליטיקה בכלל נתפסת כמשמעותית מדי. לצד זאת נכרת ירידה חדה באמון הציבור בפוליטיקאים ב-65 השנים האחרונות (Pew Research Center, 2023). רעיונות כמו ריאל פוליטיק ממסגרים אינטראקציה פוליטית פנים מדינית כדינמיקה של כוח ואינטרסים ועשויים להשפיע מאוד על תפיסת הציבור את הפוליטיקאים, המניעים שלהם והכוחות באמצעותם ניתן להניע את מהלכיהם.

לצד זאת, התבלטה בפוליטיקה האמריקאית גישת "פוליטיקת הזהויות" שמחזקת את המסגור של חלוקה ואיזון כוח בחברה. היא מפנה את הזרקור אל עבר הזהות הפרטיקולרית של הפרטים, ובייחוד של אלו אשר הודרו מזכויותיהם, והופלו ביחס לקבוצות אחרות שזכו למעמד שווה בפני החוק, באופן עמוק וממסדי (Cudd, 2006 כפי צוטט ב-Heyes, 2020). על קבוצות אלו ניתן למנות אפרו-אמריקאים, נשים, חברי הקהילה הגאה, מהגרים וקבוצות מיעוטים נוספות. גם אם במקורה אינה פרי ריאליסטי, הרעיונות שמבקשת פוליטיקת הזהויות לממש, שזורים באופן מהותי עם המסגור של המרחב הפוליטי כאינטראקציה של כוח בין קבוצות שונות בחברה. היא מדגישה, בין היתר, את הצורך בהתנהלות פרקטית מתוך שימור אינטרסים ואיזון הכוח בסביבה

נטולת סמכות אוניברסלית. חשוב להדגיש ששורשי פוליטיקת הזהויות עשויים להמצא בעקרונות ליברליים הנוגעים לשוויון ולחירויות הפרט, אך האופן בו מציעה להתנהל בשדה הפוליטי, והמסרים שהיא מבקשת להעביר, מתרחקים מהגשמת אידיאל שלם ומדגישים את הפרקטיקה של איזון כוח ממוקד על פני קידום האידיאולוגיה. בניגוד לקריאה לאידיאליזם ליברלי שלם המבטיח שוויון זכויות, פוליטיקת הזהויות תואמת את רוח הריאל פוליטיק ומתמקדת בפרקטיקה ובאיזון הכוח של קבוצות פרטניות כתיקון מוסרי ממוקד.

(5) מסקנות ביניים

אנחנו רואים כי דרך הריאל פוליטיק, רעיונות ריאליסטים השפיעו עמוקות על התפיסה הפוליטית העכשווית, וגרמו לשתי תופעות מרכזיות. ראשית, המסגרת הריאליסטית שנפוצה בעיקר ביחסים בינלאומיים, השתרשה גם כמסגרת מקובלת עבור יחסים פוליטיים פנימיים כפרקטיקה פוליטית - המבנה האנרכי של המסגרת הפוליטית ותפקיד הכוח ואיזונו בדינמיקה, עיצב את ההבנה ואת מסגור הסוגיות הפוליטיות הקיימות. שנית, בהלימה עם גישות ליברליות ופרוגרסיביות, הרעיון שהפרקטיקה חיונית למימוש המוסרי בתוך המסגרת הריאליסטית, אפשרה את הניתוק של הפעולה מהרעיון הגדול, הפרקטיקה כנפרדת מהאידיאל השלם. דהיינו, הפרקטיקה יכולה להיות מוקד פוליטי בפני עצמה ללא הקשר לאידיאליזם כזה או אחר. שתי התופעות גם יחד, מאפשרות את קיומה של תופעה חדשה בנוף הפוליטי המערבי-ליברלי בה מתמקד הטיעון.

(6) השלכות ותופעות עכשוויות

רבות ממדינות המערב מסווגות כבעלות משטר מסוג דמוקרטיה ליברלית. משטר זה מבוסס על עקרונות ליברליים המבטיחים חירויות פרט ושוויון בפני החוק עבור כלל אזרחי המדינה. רבים בהתאם, נהנים ממגוון החירויות והזכויות שמאפשרת להם הדמוקרטיה הליברלית בשם אותה תפיסת עולם ליברלית אידיאולוגית. ובכל זאת, אנו עדים לתופעות של רבים שרואים עצמם כליברלים, אך תומכים בגורמים אשר לחלוטין מתנגדים לרעיונות אלה ושואפים במוצהר לבסס חברה אנטי-ליברלית. עם פתיחתה של מלחמת "חרבות ברזל", נשמעו באופן גבוה מהרגיל, קריאות בעד ארגון הטרור חמאס ובעד פעולותיו. לפי סקר של אוניברסיטת הארוורד, 27% מהנשאלים מאמינים שניתן להצדיק את מתקפת ה-7 באוקטובר, ומחצית מהצעירים תומכים בחמאס על פני ישראל (Harvard Caprs-Haris Poll, 2023). כמובן שניתן להבדיל תופעה זו מביקורת לגיטימית על ישראל ומתמיכה בפלסטינים תוך הסתייגות מפעולות החמאס, אך לא במקרים אלו מדובר. בהמשך להתפתחויות המלחמה, אף נצפה גל תמיכה ברעיונותיו של מנהיג ארגון הטרור אל-קעידה, אוסמה בן לאדן, ברשתות החברתיות (Gohel, 2023). יתכן ותופעות אלו הן עדיין שוליות, אך אנחנו עדים להקצנה תקדימית בסתירה בין תמיכה ברעיונות ליברליים לבין תמיכה בגופים אנטי ליברליים, וניכר שהמסרים הללו מקבלים יחס סבלני מהרגיל.

נוכל להסביר את התמיכה ברעיונות אלו תוך בחינת ההשפעה של הריאל פוליטיק על התפיסה הפוליטית. כאשר צעירה או צעיר במערב, נחשפים למדיניות של ישראל ביחס לפלסטינים, אשר לא פעם כוללות פעולות דיכוי אלימות ומניעת זכויות יסוד באופן קולקטיבי, הם מבינים את הדינמיקה בין שתי הקבוצות במונחים

של כוח. ישראל, נתפסת בעלת כוח חזק משמעותי ביחס לפלסטינים, שאף בוסס באופן ממסדי לאורך שנים, באופן שמהדהד תפיסות ריאליסטיות של ביסוס הכוח במבנה הפוליטי. הפתרון המיידני, המקבל ביטוי פוליטי באופן הנפוץ ביותר בעיניהם, הוא פעולה, פרקטיקה שתאזן מחדש את חלוקת הכוח האי-שוויונית. פעולה זו עשויה להיות פוליטית-מדינית, או מאורגנת על ידי קבוצה בעלת שאיפה פוליטית - למשל, ארגון כמו החמאס ששואף להילחם למען הזכויות הפוליטיות-לאומיות של הפלסטינים. המסגור הוא כמעט זהה עם מכתבו של בן לאדן - הוא מציין כי הוא בסך הכל מתנגד לפעולות אגרסיביות כוחניות של ארה"ב כנגד אוכלוסייה מוסלמית במזרח התיכון. הפעולה שמבצעים חמאס עם תקיפתו את ישראל, או אל-קעידה, חייבת בעיניהם לבסס צדק, שכן היא מצד אחד מנסה להשיג איזון מחדש של דינמיקת הכוח, ומנגד אינה חייבת להישלל על-ידי אמונה בעקרונות ליברליים הסותרים את השאיפות הדתיות של הארגונים, שכן הפרקטיקה עומדת בפני עצמה, והיא מנוטרלת מהקשר אידיאולוגי. יתרה מזאת, מכיוון שפרקטיקה מממשת מוסר, אין זה משנה איזה אידיאולוגיה היא מבקשת להגשים בעתיד, אלא הרעיון המוסרי שהיא מממשת "כאן ועכשיו" המבוטא כמרד מוצדק בגורם מדכא המונע זכויות.

היכולת לנתק את הפרקטיקה מהאידיאולוגיה, היא חלק מהותי בהבנה של הצלחת מסרים אנטי-ליברלים בקרב אוכלוסיות ליברליות. אך מנגד יש לזכור כי אידיאולוגיות עדיין קיימות במפה הפוליטית, וישנם שחקנים השואפים לממשן. דוגמה לשחקנים אלה הן קבוצות בעלות אידיאולוגיה דתית שמרנית במיוחד, שלרוב עשויות להיות כמעט בלתי נראות עבור עין ריאליסטית המתמקדת בפרקטיקה על פני ההקשר האידיאולוגי.

עבורן, הכוח האידיאולוגי טמון ביכולת להרכיב תפיסת עולם באמצעות פרקטיקות. אידיאולוגיה דתית מחזיקה בהנחות יסוד על העולם, שמשליכות על עקרונות מוסריים בסיסיים בלב התפיסה. זרמים שמרניים יעדיפו להימנע מלפגוע בסדר האידיאולוגי, וייטו לספק למאמיניהם כללים והנחיות לחיי יום-יום - ביצוע פעולות קונקרטיות המשקפות את המוסר הדתי, החל מהקפדה על ביצוע ברכה, וכלה בתמיכה ברעיונות קולקטיביים לניהול חברה לאור ערכי המסורת. היכולת לקשור מחדש את הפעולות הללו לאידיאולוגיה השלמה, מעניקה להן יתרון על פני רעיונות ליברליים בסביבה פוליטית ליברלית. המאפיינים הפרגמטיסטיים והריאליסטיים של הפוליטיקה מייצרים התמקדות בפרקטיקה ובטווח הקצר והעכשווי, וכאשר נתקל בפרקטיקה המהווה חלק מפאזל להגשמת אידיאולוגיה דתית, נתקשה להבחין בכך, שכן הפעולה היא מוקד בפני עצמה. ניתן לראות דוגמה לכך גם בישראל - סוגית ריסון מערכת המשפט האקטואלית הביאה חילונים ליברלים רבים המחזיקים בעמדות ימין מתונות, לתמוך במדיניות של מפלגת "הציונות הדתית" אשר רואה עצמה כמפלגה בעלת חזון אידיאולוגי דתי מובהק ואנטי-ליברלי, ובכיריה מרבים לבטא זאת. כאשר סוגיה כמו זו, המתווכת לבחור כדינמיקה של כוח היא עשויה להתפרש כאקט צודק ועצמאי להשבת האיזון, ללא ההקשר הדתי-אידיאולוגי שפעולה זו מבקשת לממש.

במדינות דמוקרטיות ישנה משמעות רבה לאופן שבו נתפסת המערכת הפוליטית בקרב הציבור, שכן בחברות אלו ישנה השפעה משמעותית לאזרחים. המניעים והכללים של פיהם מתנהל המשחק הפוליטי, עשויים להוביל לבחירתם של פוליטיקאים בעלי טכניקות מסוימות, ובאופן הדדי לגרום לשחקנים פוליטיים

להתאים את המתודות שלהם למסגור הציבורי. "ריאל-פוליטיק", כגישה המשקפת רעיונות פרקטיים וריאליסטיים מתארת את השדה הפוליטי כמונע מאינטרסים ומכוח, ומשפיעה על ההתנהגות של השחקנים הפוליטיים ועל התמיכה הציבורית בהם. התפיסה שהפעולה היא המרכז, בין אם היא משקפת אנטי-אידיאליזם, או דווקא מימוש מוסרי, עשויה להוביל לפוליטיקה קצרת רואי וכוחנית. בנסיבות אלו אין זה מפתיע כי רבים בציבור מאבדים אמון בפוליטיקאים ובזרכם, ומתקשים לראות בהם שותפים לתפיסת עולמם. הדגשת דינמיקת הכוח בתוך הפוליטיקה, שלעתים באה לידי ביטוי בהתמקדות בפרקטיקות ובפעולות, מחלישה את היכולת לזהות את הרעיונות והאידיאולוגיות של השחקנים. לכן, תחת התמקדות פרקטית, אקט ממניעים פסולים עשוי להיראות כצודק תחת קונטקסט מסוים, ולהפך. ישנם כמובן יתרונות לניהול פרקטי של הפוליטיקה שעשוי להטיב עם הציבור. אך בעיניי, התופעה אותה הצגתי, אינה נחלתם של בודדים נטולי רקע אידיאולוגי, אלא שחיקה מהותית של כושר זיהוי הכוחות הפוליטיים בעולם המערבי, שכולנו עשויים ללקות בה. חקירה וביקורת אודות תפיסת עולמם של הכוחות הדוחפים לפעולה כזו או אחרת, עשויים לשפוך אור ולהבהיר כיצד והאם עלינו לתמוך בהם.

רשימת מקורות

- גודמן מ' (2017). **מלכוד 67**. כנרת זמורה-ביתן דביר.
- קריסת הקונספציה #1: ניהול הסכסוך (2023, 31 באוקטובר).
תלם. [/https://telem.berl.org.il/8734](https://telem.berl.org.il/8734).
- Arendt, H. (1951). *The Origins of Totalitarianism*. The World Publishing Company.
- Bell, D. (1960) *The End of Ideology*. The Free Press.
- Bew, J. (2014). The Real Origins of Realpolitik. *The National Interest*, 130, 40-52.
<http://www.jstor.org/stable/44153278>
- Gohel, S. M. (2023, November 21). *Why Al Qaeda's Letter Went Viral on TikTok*. Foreign Policy.
<https://foreignpolicy.com/2023/11/21/al-qaeda-letter-bin-laden-tiktok-videos-israel-palestine-war-gen-z/>.
- Heyes, C. (2018). *Identity Politics* (Edward N. Zalta & Uri Nodelman, Eds.). Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/identity-politics/#LibeIdenPoli>.
- Hildebrand, D. (2018). John Dewey (Edward N. Zalta & Uri Nodelman, Eds.). Stanford Encyclopedia of Philosophy.

<https://plato.stanford.edu/archives/fall2023/entries/dewey/>.

James, W. (1907). *Pragmatism: A New Name for Some Old Ways of Thinking*.

<https://www.gutenberg.org/files/5116/5116-h/5116-h.htm>. Retrieved December 31, 2023, from <https://www.gutenberg.org/cache/epub/5116/pg5116-images.html>

Key Results - December. (2023, December 15). *Harvard CAPS / Harris Poll*. <https://harvardharrispoll.com/key-results-december-2/>

Korab-Karpowicz, W. J. (2018). *Political Realism in International Relations* (Edward N. Zalta & Uri Nodelman, Eds.). Stanford Encyclopedia of Philosophy.

<https://plato.stanford.edu/entries/realism-intl-relations/#pagetopright>.

Locke, J. (1988). *Two Treatises of Government*. Cambridge University Press. (Original work published 1689)

Locke, J. (2013). *A letter concerning toleration*. Broadview Press. (Original work published 1689)

Pew Research Center. (2023, September 19). *Americans' Dismal Views of the Nation's Politics*. Pew Research Center - U.S. Politics & Policy.

<https://www.pewresearch.org/politics/2023/09/19/americans-dismal-views-of-the-nations-politics/>.

Rorty, R. (1989). *Contingency, Irony, and Solidarity*.
Cambridge Univ. Press.

Rousseau, J. J. (2013). *Discourse on the Origin of Inequality*.
Empire Books, United States. (Original work
published 1755).

Rousseau, J.J. (1987). *On the Social Contract*. Hackett
Publishing Company, Inc. (Original work published
1762)

האם הקיטוב הרגשי הופך אותנו לטיפשים? כיצד קיטוב רגשי משפיע על היכולת שלנו לפתח ידע

יובל עיני

סטודנט שנה ג' באוניברסיטה העברית

תקציר: מכת הפתיחה של חמאס קטעה את אחד מהדיונים הפוליטיים המשמעותיים בתולדות ישראל, אשר גם הוביל לעלייה בקיטוב הרגשי במדינה. מאמר זה טוען כי צורת השיח בישראל סביב הדיון, אשר הושפעה מהקיטוב הרגשי, לא מאפשרת לנו לבצע דיון אמיתי ו-וויכוח בין הצדדים, דבר שהופך את הטיעונים של כלל הצדדים לרדודים יותר ופחות משכנעים. בחינה של תרבות הוויכוח, שנאבדה בישראל לאור הקיטוב הרגשי, תראה את החשיבות שלה לפיתוח הידע ותסביר למה חשוב להשיבה ביום שאחרי המלחמה.

(1) מבוא: החשיבות של הדיון על הרפורמה המשפטית בישראל

וההשפעות שלו

טרם מלחמת "חרבות ברזל" מדינת ישראל הייתה בעיצומו של אחד מהדיונים החשובים בתולדותיה - הדיון סביב הרפורמה במערכת המשפט. דווקא דיון זה הציף נושאים שונים אשר לא נחשבו עד כה כ"הנושאים החמים" בקרב הציבור הכללי בישראל - תפקידה ותפקודה של מערכת המשפט וההשפעה של הרשויות האחרות עליה; הכוח של אנשי הפקידות ויכולתם להגביל את מקבלי ההחלטות שנבחרים בבחירות; חשיבותה של החוקה בתפקוד של מדינה דמוקרטית; ואולי יותר מהכול, מה הם

המגבלות של השיטה הדמוקרטית: האם כנסת שנבחרה יכולה לבצע כל שינוי שברצון הרוב בעם (שלטון הרוב) או שישנם ערכים שנובעים מהגדרת המושג דמוקרטיה ואי אפשר לפגוע בהם. בשנה האחרונה השיח הציבורי עסק בנושאים שנדחקו מהשיח, או שמעולם לא נתפסו כרלוונטיים, בתולדות המדינה, והיה נדמה כי לא משנה אילו החלטות יתקבלו, הם ישפיעו וישנו את פני המדינה.

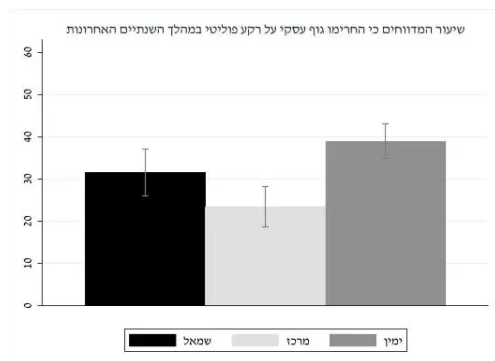
אך הדיון היה גם מאוד אמוציונלי, הוא הוביל לתחושות קשות בציבור משני הצדדים, עד למקום שבו היה נדמה שאנחנו לקראת פיצול חברתי. במסגרת זאת, עלו רעיונות רדיקליים להפרדת מדינת ישראל לשתי מדינות, הגירה רחבה של המחנה הליברלי למדינות אחרות ועוד (טייטלבוים, 2023). אמנם הצעות אלו אינן מבטאות את הקונצנזוס בשיח, אך הן מדגימות את הקיצוניות שאליו הוא הגיע. כמובן שמתקפת חמאס ב-7 באוקטובר קטעה את הדיון הציבורי, אך היא גם שיחככה את השיח הקיצוני בציבור. דווקא לאור זאת בראייתי נכון להסתכל אחורה ולבחון את השיח שהיינו בו ולאילו השפעות ייתכן שהוא הוביל. במאמר זה אנסה להציף אחת מאותן השפעות - סגנון השיח סביב הרפורמה פגע בנו אינטלקטואלית.

במאמר זה אטען כי השיח סביב הרפורמה הפך לשיח מפלג והוביל להתרחבות הקיטוב הרגשי, אשר משפיע על היכולת שלנו לנהל ויכוח מול הצד השני. לקיטוב הרגשי ישנן השפעות רבות אשר מדוברות לא מעט, אך לדעתי יש עוד אחת נוספת בה לא עסקו עד כה בצורה מפורשת וסיסטמטית. בראייתי, גדילתו של הקיטוב, לא מאפשר לנו להתווכח, שזהו כלי מרכזי בפיתוח ידע, כאשר בלעדיו התפיסות שלנו נשארות רדודות ביחס למה שיכלו להיות. דווקא לאור האפשרות כי הדיון הציבורי ישוב לאחר

המלחמה, או כל דיון אחר, נכון להסיק כבר עכשיו מסקנות, לאפיין את ההשלכות של אופי השיח בישראל ואולי לגבש מספר המלצות בנושא.

(2) העלייה בקיטוב הרגשי והשפעותיה

למרות חשיבות הדיון, והקיטוב האידיאולוגי המשמעותי שהוא יצר, כלומר חוסר ההסכמה הפוליטית שהוביל לדיון המשמעותי על ההתנהלות במדינה, הוא גם יצר קיטוב רגשי, רגשות שליליים בין תומכים של מחנות פוליטיים שונים. במדינת ישראל התופעה הזו קיימת בצורה רחבה כבר מספר שנים, כאשר מחקרים שונים מראים כי תומכי מפלגות שונות חשים רגשות שליליים כלפי מפלגות מהצד השני של המתרס הפוליטי. נדמה כי גם ללא מחקרים שיראו לנו כי בשנה האחרונה עלתה רמת הקיטוב הרגשי במדינה, נדמה שניתן לחוש את גדילתו, את העובדה שהשיח הציבורי התלהט, שערוצי תקשורת המזוהים עם כל אחד מהצדדים החלו להשמיע עמדות ניציות יותר כלפי הצד השני ושהציבור בישראל מפולג - אין רצון לשוחח עם הצד השני, להיות מקושר אליו או להיות בקרבתו.

תרשים 1: שיעור המדווחים, במסגרת סקר שנערך ב-2022, כי החרימו גוף עסקי על רקע פוליטי בשנתיים האחרונות (יערי וכוורי, 2022)

קיטוב רגשי הוא אחד משני המונחים במדעי המדינה אשר מתאר קיטוב בין אנשים על רקע פוליטי. לצד קיטוב אידיאולוגי, המתאר חוסר הסכמות על תפיסות עולם פוליטיות בין קבוצות. כך, אדם מסוים יכול להחזיק בתפיסות שמאל כלכלי לעומת חברו שמחזיק בתפיסות ימין כלכלי. לעומת זאת, המונח קיטוב רגשי, שלעיתים מכונה גם קיטוב חברתי, מתאר את הרגשות השליליים אשר קיימים בין תומכי מפלגות שונות, בעיקר לחוסר האמון והעוינות בין יריבים פוליטיים ומידת ההערכה של הגוש האידיאולוגי המנוגד לעומת הגוש האידיאולוגי שממנו מגיע הפרט. דוגמה לכך, היא חוסר הרצון של אדם לקנות בחנות שמנהלת על-ידי אדם שתומך במפלגה אחרת (יערי וכוורי, 2022). הקיטוב הרגשי משפיע על תפקוד החברה והתפקוד הדמוקרטי שלה. ההשפעה על תפקודה של החברה קורה משום שקיטוב רגשי מצמצם את הקשרים בין אנשים שונים בקבוצות שאינן הומוגניות, מפחית את רמת ההון החברתי, מושג אשר בעזרתו בוחנים את הארגון החברתי של חברה מסוימת, את הקשרים, הרשתות, הנורמות והאמון בין החברים בקבוצה. חוקרים, כמו פטנאם (Putnam) במחקרו (1992), הראו כי לרמת ההון החברתי ישנה השפעה על תפקוד פוליטי וככל שההון החברתי של חברה גבוה יותר, התפקוד של הדמוקרטי של המדינה הזאת טובה יותר. על כן, כאשר הקיטוב הרגשי גדל, התפקוד הדמוקרטי מתערער.

לקיטוב רגשי ישנן השפעות רבות, אשר חלקן כבר תוארו פה, כמו ההשפעה על התפקוד הדמוקרטי, הלכידות של מדינות והשפעות כלכליות ועסקיות. במאמר זה אנסה להציג בעיה נוספת אשר עולה בעקבות הקיטוב הרגשי, והיא ההשפעה על פיתוח הידע שלנו. ייתכן שההשפעה הזו היא לא החשובה ביותר בהקשרי הקיטוב הרגשי, וייתכן שלא יהיה אפשר לפתור אותה ללא פתרון שלם של הקיטוב, אך יש חשיבות רבה בהצבעה על השפעה זו.

(3) כיצד משפיע הקיטוב על פיתוח הידע שלנו?

מיכה גודמן מדבר בספרו **מהפכת הקשב** (2021, 32-35) מנתח את ההשפעות של הקיטוב הרגשי, ביחד עם "תיבות התהודה", שנוצרות בעקבות האלגוריתמים של הרשתות החברתיות, כך שכל אדם מקבל את המסרים אשר תואמים רק את המחנה הפוליטי שבו הוא נמצא, דבר שמוביל לתפיסה כי כולם תומכים בעמדתו ועמדתו היא הקונצנזוס. אך לתפיסתי אפקט נוסף של "תיבת התהודה" הוא שאנחנו לא מתמודדים עם העמדות המנוגדות לנו, באופן שמוביל אותנו לכך שאנחנו לא מתמודדים עם החלקים החלשים בטיעון שלנו (ואולי בכלל מבינים האם אנחנו מחזיקים בטיעון קוהרנטי מלכתחילה) ולא מנסים לפתח ידע נוסף. יציאה מ"תיבת התהודה" שאותו הקיטוב הרגשי מייצר תאפשר לנו לנהל דיון ענייני מול הצד השני, להתווכח איתו ולפתח ידע.

אבל למה לטעון שוויכוח מפתח ידע? כשאני מתייחס לוויכוח, אני מדבר על דיון אל מול אדם אשר לא חולק את תפיסת העולם שלי, שבו כל צד מנסה לשכנע את האחר בצדקתו ומנסה להעלות כשלים בטיעונו של האחר. לטעמי, הניסיון לשכנע בר פלוגתא לצד שלך הוא תכלית משנית של הוויכוח, בעיקר לאור הסיכוי הנמוך שהדבר באמת יקרה. לדעתי, כלי הוויכוח מאפשר לנו להציג את הטיעון שלנו אל מול כלי הביקורת הטוב ביותר שקיים - אדם המתנגד לו - ולבחון את הטיעון שלנו בצורה המיטבית. כאשר נעלה מול בן פלוגתא שלנו טענה שלא מתחברת למהלך הלוגי של הטיעון שלנו, או שנציג דוגמה אשר לא תומכת בעמדתנו בצורה מלאה - סביר שהאדם מהצד השני לא יפספס זאת ויוכל להעמיד אותנו על טעותנו. יהיה מטופש לחשוב כי הטיעונים שלנו תמיד מהודקים, שלמים ולא ניתנים לסתירה, על אף שתמיד נרצה לשאוף לשם. לכן, אנו צריכים לחשוב מהם הכלים האפקטיביים

ביותר כדי להביא אותנו לאותו מצב מיטבי, כאשר לתפיסתי הכלי הטוב ביותר הוא הוויכוח. על כן, הוויכוח הוא כלי שמשמש את כל אחד מהצדדים בפני עצמו, כאשר לא משנה מהי עמדתו של הצד השני בסופו, אלא השאלה היא כמה השתפר הטיעון שלי במהלכו.

הפילוסופיה התמקדה מרבית השנים בשאלות על ידע בפרספקטיבה של היחיד - כלומר הידיעה של האדם הבודד. ענף זה בפילוסופיה נקרא תורת ההכרה, אפיסטמולוגיה, והוא נוגע בשאלות על האם ואיך ניתן לייצר ידע על העולם סביבנו והאם ניתן להסתמך בתהליך זה על החושים שלנו או על המדע (שטייניץ, 2023, עמ' 21-23). אך בשנים האחרונות מתפתח המחקר הפילוסופי שנקרא "הכרה חברתית" (Social Epistemology), שעיקרו ההתחקות אחר האופן המוצדק שבו אנשים יכולים לפתח ידע בעזרת אנשים אחרים. בתוך כך, ישנו עיסוק בעולם הוויכוח, כאשר הדעה הרווחת גורסת כי אם ישנה חוסר הסכמה בין אנשים, הדבר דורש בחינה עצמית מחודשת של העמדה של המשתתפים בנוגע לרמת הביטחון בידע שלהם (O'Connor et al., 2023). הסיבה שבגינה ויכוח עם אדם אחר צריכה לערער אותנו היא ההנחה כי קיימים אחרים אותם מכנים בספרות "Epistemic Peers", כלומר אנשים אחרים השווים לנו, פחות או יותר, באינטלגנציה, בכוונות ובגישה למקורות מידע, כך שעצם האי-הסכמה שלהם אמורה לגרום לנו לכל הפחות לחשוב מחדש על הדעות שלנו ובמקרים מסוימים אפילו להשהות את ההאמנה שלנו בהם או לשנות אותם. לכן, אם אדם שדומה לי אינטליגנטית ויש לו את אותו המידע שלי יש, והוא חושב אחרת ממני על נושא מסוים, הדבר המוצדק לעשות הוא לבחון מחדש את הטיעון שלי ולהתווכח איתו על מנת להבין את הצד שלו ולבחון האם האמנה שהייתה לי לפני כן עדיין תקפה (Gelfert, 2011, p. 509). כך, אנחנו מקבלים הצדקה פילוסופית לחשיבות

של הוויכוח - גם מבחינה פילוסופית תהליך זה נחשב ככזה שמעצב את הידע שיש לנו ומפתח אותו.

כעת, לאחר שהראנו את החשיבות של הוויכוח והראנו כי מדובר ברכיב משמעותי בתהליך שלנו בפיתוח ידע, ניתן לשאול איך ניתן לממש זאת בחיים האמיתיים. בראייתי, הצורה הנכונה של הוויכוח, והמטרה האמיתית שלו, הייתה לאורך כל הדרך מול העיניים שלנו. הסתכלות על מקרים היסטוריים שונים של ויכוח יוכלו להראות לנו בדיוק את זה. לכן, נעמיק בקצרה בשני מקרי בוחן שונים - הוויכוח ביהדות ובעולם הפילוסופיה, כדי לראות כיצד במקומות אלה התנהלו הוויכוחים לאורך השנים, לאיזה מטרה הם שימשו ונראה באופן ברור כי המטרה הראשית שאותה שירתו היא היכולת שלנו לפתח את הידע החברתי שלנו.

(4) חשיבות הוויכוח במקרא וביהדות

היהדות היא דת שהשתנתה לא מעט לאורך ההיסטוריה, אשר בנויה מהמצוות אשר מופיעות בתורה, אך אחריהן ישנן גם התפתחויות רבות במשנה ובגמרא. בראייתי, הדבר שהוביל לכך שהיהדות התפתחה במשך הדורות הוא הוויכוחים הארוכים בין האסכולות השונות בחברה היהודית. אולי הדוגמה הטובה ביותר היא הוויכוחים הארוכים בין בית הלל לבית שמאי. אין ספק שכל אחד מהם תפשו וקראו אחרת את המקרא, אך עם זאת, לא נוצר פילוג אמיתי ביניהם והם המשיכו להתווכח לאורך השנים. לבסוף, עלתה השאלה, איזו עמדה צריך לקבל, למרות ש"אלו ואלו דברי אלוהים חיים". ההחלטה הייתה כי העמדה של בית הלל היא זאת שנבחרה, אך לא בגלל שהפירושים שלהם היו הנכונים יותר, אלא בגלל "שמקדימין דברי בית שמאי לדבריהן" - בית הלל לא הקשיבו רק לחכמיהם ונשארו בתוך תיבת התהודה שלהם, אלא הם לימדו, עסקו והתמודדו עם התובנות של בית

שמאי. לאור העיסוק הרחב יותר שלהם בלמידת הצד השני, הוחלט כי הם הצד שאותו צריכים לקבל (תלמוד בבלי, עירובין יג; גודמן, 2019, עמ' 170-167). הדוגמה הזו ממחישה כיצד היהדות תופסת את חשיבות הוויכוח, ההלכה בחרה בבית הלל מתוך התפיסה כי כנראה שדעותיהם מגובשות יותר, בגלל שהם התמודדו לאורך השנים גם עם טיעוניי הצד השני.

חשיבות הוויכוח, על מנת לפתח ידע ולשפר את ההבנה של הצדדים, מושרש כבר בתנ"ך. בספר ירמיה, הנביא מנסה להבין מאלוהים מדוע הוא סובל בעוד אנשים רעים מצליחים. על מנת להבין את הסיבה לעומקה, משתמש ירמיה בכלי הוויכוח, למרות שהוא יודע שהוא טועה ולאֵלוהים תשובה מגובשת (ונכונה) על העניין: "צָדִיק אֵתָהּ יְהוָה, כִּי אָרִיב אֶלֶיךָ; אֵךְ מְשַׁפְּטִים, אֲיִתָּר אֶתְךָ, מִדּוֹעַ דָּרְךָ רְשָׁעִים צְלָחָה" (ירמיה י"ב, פסוק א'). ניתן לראות כי למרות שירמיה יודע כי אלוהים צודק, הוא רוצה להתווכח עימו על מנת להצליח להבין את גישתו. דוגמה יחידה זו, מראה כיצד הרעיון השתרש וליווה את עולם הידע היהודי לאורך אלפי שנים.

(5) חשיבות הוויכוח בתולדות הפילוסופיה

לאורך תולדות הפילוסופיה ניתן לראות שני סוגים של ויכוח. הראשון, אשר מוצג בצורה הברורה ביותר בכתבי אפלטון, בהם מוצגים הדיאלוגים מפיו של סוקרטס, אך פילוסופים נוספים השתמשו בשיטה זו, כמו החיבורים **על הרפובליקה ועל החירות** (ככה"נ בין 54 ל-50 לפנה"ס) מאת קיקרו אשר נכתבו בצורת דיאלוג (אדמס ודייסון, 2008, ע' 30) ואפילו בספרים פילוסופים עדכניים הרבה יותר, דוגמת **הזמנה לפילוסופיה** מאת יובל שטייניץ. בכתבים אלה הוויכוח הוא בין הפילוסוף לבן שיחו, ובעזרת הוויכוח הפילוסוף מעביר את משנתו. המתודה הזאת

נקראת המתודה הדיאלקטית, ובה הפילוסוף לא מנסה בהכרח ללמד משהו חדש, אלא לעודד את האנשים להבין את מה שהם כבר יודעים, בעיקר על-ידי הטרדה שלהם והוצאתם משלוות היום-יום באופן שתערער את הביטחון שלהם בתפיסותיהם. כלומר, הפילוסוף לא מציג את עמדתו בצורה ברורה, אלא רק מעמת את בן שיחו עם עמדתו שלו עצמו, באופן שמחייב את בן השיח לדייק את טענותיו. בצורה זו, הפילוסופים מראים עד כמה לעיתים עמדותיו של אדם לא מבוססות כהלכה, וכמה הן יכולות להתעצב במהלך שיח עם אדם אחר.

הסוג השני של הוויכוח, אשר בו הפילוסופים לקחו את הוויכוח לרמת האומנות, היא כאשר הם לא הגבילו את הוויכוח במגבלות פיזיות, כמו הצורך להתווכח פנים מול פנים, וגם לא במגבלות בהקשרי הזמן, והרשו לעצמם להתווכח גם פילוסופים שמתו מאות שנים לפני שנולדו. ניתן להסתכל על התפתחויות רבות בתחום הפילוסופיה ככאלו שנבעו מהצורך להתמודד עם הטיעון של הצד השני, להפריך אותו ולהראות את הכשלים בו. הדוגמה החזקה ביותר לכך, גם אם היא דוגמה נגדית, היא תקופת ימי הביניים, אשר נחשבת לתקופה שבה ההתפתחות של הפילוסופיה המערבית הייתה מעטה ביותר, אשר יש המכנים אותה כ"תרדמת ימי הביניים של הפילוסופיה". החוקרים מעריכים כי הדבר שהוביל לאותה "תרדמת" היא שמרנית הפילוסופים היו מהאסכולה הנוצרית השמרנית, לאחר שהקיסר יוסטיניאנוס אסר על עיסוק בפילוסופיה שאינה נוצרית בכל רחבי האימפריה הרומית, בשילוב עם העובדה שהפילוסופים לא נחשפו לאסכולות פילוסופיות ישנות יותר, בעיקר של הוגים יוונים וערבים, בגלל שאלו לא היו מתורגמות לשפתם עד אמצע המאה ה-12 (גוטליב 2009, עמ' 423-425). הדבר מראה בצורה ברורה שכאשר אין חשיפה והתמודדות עם אסכולות שונות ומנוגדות, הידע

לא מתפתח ולא מתחדש. כאשר הגל כתב את סקירתו הכרונולוגית של תולדות הפילוסופיה, הוא הקדיש מתוך 1,300 עמודים רק 120 לפילוסופיה של ימי הביניים, באופן שמראה את פיתוח הידע המועט שאירע בתקופה זו. הפילוסופים תמיד התחלקו לאסכולות, אך הם מעולם לא הרשו לעצמם לוותר על להכיר את הטיעונים של הצד השני, להתמודד עימם ולנסות להפריכם. סביר לחשוב כי הפילוסופיה שלנו הייתה דלה הרבה יותר אם לא היו פועלים בדרך זו וכל אסכולה הייתה מנסה לפתח ידע רק בתוך עצמה.

(6) סיכום

לסיכום, הצגתי במאמר זה כיצד הוויכוח הוא כלי שגורם לנו לפתח ידע, הרבה יותר מאשר כלי לשכנע את הצד השני בעמדתנו. אך כאשר הקיטוב הרגשי גדל אנחנו ממעטים את השיח עם אנשים שנמצאים במחנה המנוגד לנו ומפספסים הזדמנות פז לשפר את הטיעון שלנו ולהפוך אותו לשלם יותר, באופן שיודע להתמודד אל מול טיעוני נגד שונים. לאור האפשרות שנחזור, בצורה כזו או אחרת, לאחד מהדיונים החשובים שהיו בתולדות המדינה, אשר ישפיע על הצורה שבה המדינה שלנו פועלת ומתפקדת, חשוב שנחזור לפגוש את הצד השני פנים מול פנים, נתווכח איתו ונשפר את האופן שבו אנחנו מפתחים ידע.

לכן השאלה המתבקשת היא מה אפשר לעשות? הרי הקיטוב הרגשי הוא זה שמונע מאיתנו לשוחח אחד עם השני, להחליף רשמים ולפתח את הידע שלנו. ישנם לא מעט פרויקטים בחברה הישראלית שנועדו לפתור ממש את סוגייה זו - לקרב אותנו ולאפשר שיח. גם בשנה האחרונה נראו לא מעט יוזמות ברוח זו כדי לעודד שיח בין הצדדים. עם זאת, סביר כי מי שמגיע לשיח זה לא נמצא בקצה הסקאלה האידיאולוגית, או שהוא מגיע מתוך

כוונה להגיע להתפשרות ולמציאת עמק השווה. אני חושב שבמאמר זה הצפתי יתרון נוסף של השיח - פיתוח ידע. אל יתרון זה ניתן להתחבר גם ממניעים אחרים מאלה שהוזכרו לעיל, שהם יותר אנוכיים ונועדו לשפר את הידע של המחנה שממנו הגענו. לתפיסתי, אין כל פסול בכך - כל דרך שבה נוכל לעודד שיח נוסף, לא משנה מה המניע שלו, היא מבורכת וראוי שנעשה אותה. חייבים לחזור להתווכח!

רשימת מקורות

- אדמס, א' ודייסון ר' (2008). **חמישים הוגים פוליטיים** (ד' איילון, תרגום). רסלינג. (המקור פורסם בשנת 2007).
- גודמן, מ' (2019). **חזרה בלי תשובה**. הוצאת ספרים כנרת, זמורה, דביר.
- גודמן, מ' (2021). **מהפכת הקשב**. הוצאת ספרים כנרת, זמורה, דביר.
- גוטליב, א' (2020). **הלום התבונה** (א' שור, תרגום). ספרי עליית הגג. (המקור פורסם בשנת 2016).
- טייטלבוים, ש' (2023, 10 אוגוסט). **אם אין לי ארץ אחרת אז תביאו פתרון**. כלכליסט.
<https://newmedia.calcalist.co.il/magazine-10-08-23/m01.html>
- יעיר, ע' וכוורי א' (16 בינואר 2022). **הקוטב הישראלי**. ליברל.
<http://tinyurl.com/mvyzrzhs>
- שטייניץ, י' (2023). **הזמנה לפילוסופיה**. הוצאת ספרים כנרת, זמורה, דביר.
- Gelfert A. (2011). Who is an epistemic peer? *Logos & Episteme*, 2 (4), 507-514.
- O'Connor, C., Goldberg, S., & Goldman A. (2023, November 27). *Social Epistemology*. Stanford Encyclopedia of Philosophy.
<https://plato.stanford.edu/entries/epistemology/social/#PeerDisa>.

ממשבר אמון להזדמנות: מדינת הרווחה הישראלית אחרי השבעה באוקטובר

רתם לינצ'בסקי
סטודנט שנה ב' באוניברסיטה העברית

תקציר: כיצד אירועי השבעה באוקטובר השפיעו על תפיסת הישראלים את מנגנוני הרווחה של מדינתם? מאמר זה סוקר את תפקוד שירותי הרווחה בישראל דרך סקירת הספרות המחקרית אודות מדינת הרווחה המודרנית, על ידי בחינת שלושת מנגנוני רווחה המוסדיים, תפיסת הממשלה המסורתית, וסולידריות כמרכיב מרכזי במדינת הרווחה. הניתוח מוביל לזיהוי דיסוננס בין הציפייה של האזרח לקבל שירותי רווחה לבין החוויות מתחילת הלחימה ולפניה. לבסוף, הוא מציע מודלים אלטרנטיביים שיכולים לפתור דיסוננס זה.

(1) מבוא

מדיניות רווחה עומדת בלב הדיון הציבורי כמעט בכל מדינה, אך בישראל הוא נטש פעמים רבות לטובת הדיון המדיני-ביטחוני. אירועי השבעה באוקטובר והשבועות שאחריהם הפנו זרקור למנגנוני הרווחה הציבוריים וליכולת של המדינה ומוסדותיה להתמודד עם משבר. במאמר זה, אנסה לתאר את הגורמים למשבר האמון מול מדיניות הרווחה. אחרי שברגעי הצורך, רבים מהאזרחים בקווי העימות חוו את מגומם של מנגנוני הרווחה והביטחון אישי, עולה השאלה האם זה סוף האידיאל של מדינת הרווחה המודרנית כפי ששורטט בתחילת המאה הקודמת או הוכחה לכך שהוא עדיין רלוונטי? מה עלינו

לעשות כדי שהמסקנות מהשבועות שאחרי השבעה באוקטובר יהיו פתח לשיקום האמונה במדינת רווחה, ולא להעמקת משבר האמון מול המדינה? בשביל לנסות ולענות על שאלות אלו, אציע לבחון את המונח "מדינת רווחה" משלושה היבטים: מנגנוני רווחה מוסדיים, תפיסת הממשלה המסורתית, וסולידריות כמרכיב מרכזי במדינת הרווחה. בנוסף, אבחן האם קיים דיסוננס בין הציפייה של האזרח לקבל שירותי רווחה לבין החוויות מתחילת הלחימה ולפניה. כחלק מהמסקנות, אבדוק את הקשר בין האחריות של המדינה לספק שירותי רווחה לתושביה לבין החובה שתהיה הספק היחידי של שירותים אלו.

(2) מדינת הרווחה המודרנית

מהי מדינת הרווחה? ההגדרה הצרה תתייחס למדיניות חלוקה מחדש של משאבים בין האזרחים על ידי מנגנונים סוציאליים כמו חינוך, בריאות ציבורית, קצבאות ודיוור ציבורי, לצד שירותים נוספים (תרשיש, 2017). מעבר לפרקטיקה, לראייתי מדובר בחוזה לא כתוב בין האזרח למדינה - הבנה שמעצם היותו חלק מהמדינה, יש לאזרח רשת ביטחון שתתפוס אותו כשהוא נופל. תומס ה. מארשל (Marshall), מההוגים והתומכים הנלהבים של מדיניות הרווחה, היה בוודאי מסכים עם הגדרה זו. הוא אף הרחיק ואמר שמדינת הרווחה היא השלב האבולוציוני האחרון בהתפתחות מושג האזרחות, הפרק האחרון בתהליך גיבוש האזרחות המודרנית שהחל במהפכה האמריקנית והמהפכה הצרפתית. לפי מארשל, להיות אזרח משמעותו להיות חבר מלא בקהילה הפוליטית, ועל כן המדינה צריכה להבטיח את השתתפות הפוליטית של כל אזרחיה (Marshall, 1950/1992). מתוך ההיגיון שטוען שאדם רעב לא יכול להשתתף בפעילות פוליטית, שכן הוא מתרכז יותר בהישרדות מאשר בהצבעה

בבחירות, השתתפות בהפגנה או אפילו בדיון ציבורי, נזרת המסקנה כי תפקיד המדינה היא להילחם באותה הדרה שמתגלמת בעוני. מרתה נוסבאום (Nussbaum), שעסקה בין היתר בצדק חברתי ובמימוש הפוטנציאל האנושי, סוברת שעל המדינה להבטיח לכל אזרח רמה מינימלית מרשימת יכולות הכוללות בין היתר שייכות, בריאות, והיכולת לחלום ולדמיין. היא מסבירה שהמטרה הבסיסית של הסדרים חברתיים ופוליטיים, כמו המדינה, היא לאפשר לאינדיבידואל לנהל חיים ראויים בראי כבוד האדם (Vasbist, 2010). כך, המנגנונים הסוציאליים אותם הזכרתי הם לא "פריווילגיה", אלא חלק אינטגרלי בהגדרת המשימה של המדינה מעצם היותה. לפי מארשל, מדינה שחוטאת למטרה זו לא רק מערערת על הגדרתה כמדינת רווחה, אלא כמדינה בכלל.

אז מה אנחנו מצפים מהמדינה ברשת הביטחון הזאת? בהיעדר מודל אוניברסלי לתפקוד ראוי של מדינות רווחה (תרשיש, 2017), זו שאלה מורכבת. יש למשל שיסתפקו במודל מינימלי שמתחייב לספק את חמשת המ"מים של ז'בוטינסקי: מזון, מעון, מלבוש, מורה ומרפא (ז'בוטינסקי, 1947, עמ' 293-302). יש שירחיקו עד מדיניות רווחה שמנסה לצמצם אי שוויון ופערים חברתיים תוך שאיפה למענה מירבי של צרכי האזרח, למשל דרך קצבאות דיפרנציאליות לפי הכנסה (תרשיש, 2017). לדעתי, הקו המקשר בין המודלים השונים הוא הניסיון לייצר תחושת וודאות או לצמצם ככל הניתן את אי-הודאות של אזרחי המדינה. למשל, נמצא שאי-ודאות אידיאולוגית מורידה את העניין בפוליטיקה ומניעה לפרוש מהשתתפות פוליטית (Vitriol, 2019). ניתן להסיק מזה גם לגבי היבטים אחרים של אי-ודאות, ועל אחריות המדינה בתחומים כמו תכניות לדיור ציבורי, שירות פסיכולוגי

ופסיכיאטרי ציבורי, תוכניות להבטחת הכנסה ותעסוקה במצב חירום. כשהמדינה ממלאת את הצד שלה בעסקה הזו ויוצרת רשת ביטחון מספקת, האזרח יכול לממש את זכותו האזרחית לקחת חלק במשחק הפוליטי כשהוא נמצא על קרקע יציבה.

(3) אירועי השבעה באוקטובר בראי מדינת הרווחה

אם מארשל היה צופה בתושבי העוטף המפונים מבתייהם בשל המלחמה ומפוזרים בבתי מלון בכל הארץ, ספק אם הוא היה מגדיר את מדינת ישראל כמדינה. הסתכלות דרך משקפיים "מארשליאניות" שסוברות שמדינה שואבת את הלגיטימציה שלה ממדיניות הרווחה המבטיחה שכל אזרח יכול לממש את זכויותיו הפוליטיות מראה שיכולת המימוש של הזכויות הפוליטיות של המפונים הייתה נמוכה. עבור רבים המתמודדים עם אתגרים חדשים בשל המלחמה, התפקוד החלקי או המאוחר של מספר מנגנונים ממשלתיים עלול ליצור הרגשה שהמדינה לא הייתה שם בשבילם, ובמצב כזה המפונים כמעט ומאבדים את מקומם בשולחן. רשת הביטחון האזרחית תפסה אותם והחליפה את המדינה, בדמות חמ"לים אזרחיים. בשבועיים הראשונים ללחימה, היו אלה החמ"לים שסיפקו את חמשת המ"מים של המפונים כמו פינוי אזרחים מאזורי הלחימה וקליטת מפונים, מגורים ואירוח, איסוף, שינוע והכנה של מזון וציוד הכרחי ואפילו אספקת תרופות (אלמוג בר ועמיתים, 2023). בהמשך, החמ"לים פעלו גם במסגרת צרכים המשתייכים לסוג הרחב יותר של מדיניות הרווחה שתיארנו: הם ניסו לייצר אצל המפונים וודאות ותמיכה בדמות סיוע נפשי ורגשי, איסוף והפצת מידע לאוכלוסיות שונות ואפילו שמירה על ישובים (אלמוג בר ועמיתים, 2023). בחלק מהתחומים המדינה לקחה או מתכננת לקחת את המושכות, אבל ניתן לטעון שהמהלך מגיע מאוחר מדי.

לדעתי, דווקא מתוך חוסר־הפעולה מצד המדינה בשבועות שלאחר השבעה באוקטובר, נדמה שהציפייה ממנה להיות "המבוגר האחראי" ולהשרות ודאות ויציבות התגלתה כמרכיב חשוב בחוזה בינה לבין האזרח. ברגעים כאלו התבוננות על המציאות הזו במשקפיים מארשלניות יכול להעמיד את עצם הלגיטימציה של מדינת ישראל בסימן שאלה.

(4) היבטים במדינת הרווחה הישראלית מול ההתארגנות האזרחית

החלשת המנגנונים הסוציאליים בישראל היא לא מדיניות חדשה. מאז 2003, מדינת ישראל עוברת תהליך צמצום שירותים ותת-תקצוב להוצאות אזרחיות (בן בשט ובן-צור, 2023). כך יוצא שכעבור כמעט 20 שנה, ההוצאה הציבורית על שירותים אזרחיים בישראל מהנמוכות במדינות ה-OECD, ונמצאת כ-10 נקודות האחוז מתחת לממוצע (בן בשט ובן-צור, 2023). לאחר שהוזנחו במשך שנים, חלק מהמנגנונים שנמצאים בתת-תקצוב ותת-איוש לא עומדים בדרישות מהם בזמן חירום. ניתן להרגיש זאת מהקריאות של אנשי העוטף והאזרחים המפונים - "איפה המדינה?". גם בחמ"לים וגם בשטח עולים קולות הטוענים שלא כך אמורים להתנהל במדינה מתפקדת ושהם מכסים על פער מסוים שהמדינה אמורה לספק. נדמה כי למרות שמנגנונים אלו "גמגמו" בזמן אמת, אזרחים מצפים שהמדינה תהיה זו שמספקת להם את השירותים האלו. בסקרי דעת קהל שנערכו עוד לפני המלחמה, 72% מהנשאלים סבורים כי יש לתעדף מקצועות שיעסקו בשירותים חברתיים, כמו עובדות סוציאליות. בנוסף, רק כ-4% מהמשתתפים סברו כי השירותים המוצעים כרגע מספקים ואין להרחיבם, ורק כ-3% סברו כי השירותים צריכים להיות מסופקים על ידי השוק הפרטי (קרן ברל כצנלסון, 2022). אז מדוע

הסנטימנט הציבורי לא תואם למדיניות בשטח, ומדוע אנשים לא קוראים בזמן שגרה להרחבת השירותים הציבוריים?

באותו סקר, רק רוב מתון של 51% מהנשאלים השיבו כי מדינת ישראל צריכה להשקיע יותר כסף בשירותים אזרחיים גם במחיר העלאת מיסים. כרבע מהמשיבים שלא הסכימו עם ההשקעה הנוספת, הסבירו שענו בשלילה כי הם לא מאמינים שהממשלה תעשה בכסף שימוש טוב וזו הייתה הסיבה השנייה בחשיבותה בכלל המדגם (קרן ברל כצנלסון, 2022). לפי תפיסת מדינת הרווחה המסורתית, כדי לספק שירותים סוציאליים יש צורך במסגרת מוסדית-בירוקרטית רחבה, וכנגזרת - הרבה פקידים והרבה משרדי ממשלה. עם זאת, לראייתי, יש רתיעה מהותית מהממשלה הרחבה במצבה הנוכחי משתי סיבות עיקריות:

האחת, תחושת סלידה מהממשלה שמייצגת בעיני הציבור את מנגנוני המדינה - לפי סקר בזק של המכון הישראלי לדמוקרטיה, נרשם שיא שלילי של כ-18% באמון הציבור בממשלה (הרמן וענבי, 2023). דוגמא ברורה משתקפת בקריאה ציבורית לסגור כמה שיותר משרדים לא־הכרחיים, כספים קואליציוניים, ועוד מנהגים שהיו לגיטימיים לפני המלחמה והביאו אותה למספר שיא של שרים, סגני שרים ומשרדים. ברור כי בראייה רציונלית יש להבדיל בין מנגנוני המדינה לבין הממשלה והדרג הפוליטי, וכי דווקא הפקידות אמורה להיות החלק הארי במנגנונים הסוציאליים האלו. אך לראייתי, משבר האמון האזרחי הוא מול המערכת כולה, ועל כן עמוק יותר מהחלפת הדרג הפוליטי. ייתכן שאזרחי ישראל איבדו אמון בכך שהפוליטיקאים משרתים את האינטרס הציבורי מעצם הגדרתם והפקידים שמונו על ידם מרגישים את ההדף ממשבר האמון.

הגורם השני הוא התפקוד המהיר והאפקטיבי של גופי ההתנדבות האזרחיים אל מול הסרבול והאיחור בטיפול אצל הגופים הממשלתיים. להמחשה, שני נהגים שמעבירים ציוד ליישובי העוטף בתחילת המלחמה – אחד עובד מדינה שצריך לעבור מכרז, בירוקרטיה, תיאום עם הרבה גורמים ובסוף גמול כלכלי לא גבוה, והשני מתנדב חדור מוטיבציה שיוצא מבחירה למשימת שינוע של ציוד מהחמ"ל אליו הוא שייך. איזה נהג יהיה אפקטיבי יותר בשעת חירום? כשהמנגנונים האזרחיים עובדים טוב, מדלגים על בירוקרטיה, מגייסים מתנדבים עם מוטיבציה גבוהה ותחושת שליחות, למה אנחנו צריכים לבזבז כל כך הרבה כסף על משרות ציבוריות? דוגמא לכך ניתן למצוא בסקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה מאוגוסט האחרון שהצביע על כך ש-38% מהציבור לא מרוצה מהשירותים שהוא מקבל מהממשלה, אך יותר משליש לא קשרו באופן ישיר מהלכים להחלשת השירות הציבורי לשירות שהם מקבלים (הרמן וענבי, 2023). כלומר, על אף שהציבור סובר כי ראוי שיקבל את שירותי הרווחה, הוא לא רואה במנגנוני המדינה כספק היחידי או המועדף שלהם.

מול המצב הבעייתי הזה, חשוב לציין גם שני חסרונות של ההתארגנות האזרחית מול המנגנונים המוסדיים. החסרון הראשון הוא התנדבות לאורך זמן, כשלאחר תקופת התנדבות ממושכת מתחילים להרגיש שחיקה בכוח העבודה המתנדב. העסקים חוזרים לפעילות, המתנדבים חוזרים לשגרה הרגילה, וגלי המתנדבים שהגיעו תחילה מתמעטים. השנייה היא חוסר בידע קודם של המתנדבים, וקושי בתכלול האירוע כמקשה אחת. כך נוצר מצב בו חמ"לים מתקשים לאייש עבודות מורכבות שדורשות ניסיון או חוסר תיאום בין חמ"לים שונים שמוביל בו בזמן לחוסרים ולבזבוז משאבים שלא מופנים למקום הנכון

(אלמוג בר ועמיתים, 2023). המשבר בחקלאות מדגים בצורה טובה את שתי הנקודות האלה: החמ"לים מתקשים לאייש מתנדבים קבועים בחקלאות, בעיקר בעבודות פיזיות קשות יותר. מתנדבים ילכו לקטיף נוח יותר, ולאוו דווקא לקטיף שיעזור יותר בתמונה הכוללת. בנוסף, חקלאים מדווחים כי קשה לאייש משימות מורכבות, שדורשות הכשרה. מערכת ממוסדת יותר תוכל לתת מערכת תמריצים לעובדים בשכר לטווח ארוך בחקלאות, ולנתב כוח עבודה שמובטל בגלל המלחמה. ראייה רוחבית יותר של האינטרסים לאומיים, כזו שאמורה להיות לגוף הממשלתי האמון על הנושא, יכולה לסייע בתכלול האירוע בשלמותו.

(5) סולידריות כמרכיב במדינת הרווחה

החלק האחרון בפאזל של מדיניות הרווחה הוא אולי גם המרכיב החשוב ביותר בה. לראייתי, האינסטינקט של בני אותה קבוצה לעזור אחד לשני, הוא בין הגורמים הבסיסיים ביותר להצדקת וליצירת מדיניות רווחה מתוך שותפות גורל. נמצא למשל שזיקה חברתית "שמכוונת לאחרי" ומתאפיינת בסולידריות או באלטרואיזם מגבירה את הנטייה של האינדיבידואל לתמוך בחלוקה מחדש לחלשים בחברה (Cavallé, 2015). בשנים האחרונות, ניתן לראות בבירור - גם במחקר (ענבי ועמיתים, 2022), וגם ברחוב - ירידה דרמטית ברמת הסולידריות בחברה הישראלית. כשרמת הסולידריות כל-כך נמוכה, ניתן לנחש למה התמיכה במדיניות רווחה מדשדשת. ללא תחושת שייכות ולכידות חברתית, אין סיבה שאזרח יהודי-חילוני ממעמד הביניים יתמוך בהעברת כספים לאוכלוסיות מוחלשות כשהעשירונים החלשים ביותר מורכבים ברובם מחרדים או ערבים. עם זאת, המצב במלחמה הוא שונה לחלוטין. לפי מחקר של האוניברסיטה העברית, בהכללה, רוב המתנדבים החדשים

בחמ"לים הם אזרחים חילוניים בעלי הכנסה מעל הממוצע (אלמוג-בר ועמיתים, 2023). הם מתנדבים מתוך תחושת הסולידריות שעשתה קאמבק לחיים הציבוריים, ולא שמים לב בכלל שחלק הארי מהפונים לחמ"לים הם אוכלוסיות השונות מהם. לדוגמא, רבים מהפונים לחמ"ל האזרחי הירושלמי הם חרדים שפנו מישובי הדרום, וחלק גדול מהמאמץ בחמ"ל הוא להתאים אותו כך שיהיה נגיש לטלפונים כשרים.

הסולידריות שצצה מחדש מחזקת את האמון של המתנדבים ושל המפונים בחברה האזרחית אבל גם במדינה, ומקרבת את החברה הישראלית לעמידה בסף האזרחות המלאה של מארשל: המפונים מצליחים להשיג מחדש את תחושת הוודאות ואת רשת הביטחון שדרושה להם כדי לקחת שוב חלק פעיל במדינה - מימוש מטרת העל הקלאסית של מדיניות הרווחה המארשליאנית. תוצאת לוואי מפתיעה היא שגם חלק גדול מהמתנדבים מחזיר לעצמו את תחושת השייכות למדינה ולחברה הישראלית, ובכך חוזר גם הוא לקחת בה חלק. גם במחקר ניתן למצוא אישוש להרגשה זו - מסקר של המכון הישראלי לדמוקרטיה נרשמה עלייה של 9% בתחושת השייכות של יהודים למדינה תוך פחות מחצי שנה, מיוני 2023 ועד נובמבר 2023 (הרמן וענבי, 2023). מעגלי ההתנדבות מחזירים תחושת סולידריות שמחזירה את האמון והציפייה למדיניות רווחה, אך גם מחזירים את תחושת השייכות של המתנדבים למדינה ואת הרצון שלהם לקחת חלק במשחק - וכך גם היא מגשימה את המטרה המארשליאנית של מדיניות רווחה.

(6) ממשבר אמון להזדמנות ביום שאחרי

אם כך, לאחר המלחמה קיימת הזדמנות לשעת כושר חד-פעמית לשינוי משמעותי במדיניות הרווחה. תמונת המצב כפי ששרטטתי אותה מציבה אתגר לצד הזדמנות: מנגנוני רווחה חלודים

שמתקשים לתפקד בשעת משבר וממשלה שאיבדה את אמון הציבור מול תחושת סולידריות שצפה מחדש וציפייה ציבורית רחבה לפיה מן הראוי שהמדינה תספק שירותי רווחה. מצד אחד, ניכר שיש אשראי ציבורי רחב לכספים ולמדיניות סוציאלית רחבה יותר, אך מצד שני חוסר האמון מול המנגנונים הישנים דורש מאיתנו להעמיד בספק את השיטות המסורתיות. לדעתי, כדי לא לפספס את ההזדמנות הייחודית הזאת, עלינו לשאוף למודלים חדשים של שירותי רווחה, ובראשם, בדיקה מחודשת של המונופול הרעיוני של המדינה על שירותים אלו.

אציע לחלק את ההגדרה המקורית של מארשל למדינת רווחה לשתי הנחות נפרדות ולהעמיד אותן במבחן: ראוי שהמדינה תוודא שאזרחיה מקבלים שירותי רווחה, וראוי שהמדינה היא זו שתספק את אותם השירותים. את החלק הראשון קל יותר להוכיח, הן על פי ההנחות המקוריות של מארשל והן על פי המסקנות האינטואיטיביות שדנו בהן בהקשרי אירועי אוקטובר. החלק השני מוטל בספק: האם כדי להיות מדינת רווחה, המדינה צריכה להיות הספק היחיד של שירותי הרווחה? אם כן, אולי כתוצאה ממשבר האמון שתיארנו, כדי לספק שירותי רווחה ולעמוד בהגדרה המקורית של מארשל, המדינה צריכה דווקא לוותר על התפקיד המסורתי שלה. כדי להדגים את הטענה הזו, נתייחס לכמה מודלים אפשריים. הם אינם מהווים פתרון קסם, אך הם ממחישים את הצורך לפתרונות יצירתיים שיוצאים מהמסגרת המסורתית.

פתרון אפשרי ראשון הוא חיזוק השירותים הסוציאליים ברשויות המקומיות כך שהמדינה תהיה גורם מתכלל בלבד. כשהאמון ברשויות המקומיות גבוה מבמדינה, ההזדמנות יכולה להתממש בצורה יעילה. כך ראינו כי גם במשבר הקורונה וגם במלחמה

הנוכחית, השירותים הסוציאליים שסיפקו הרשויות המקומיות השביעו את רצונם של התושבים. לפי סקר מהמלחמה, 48% מהמשיבים קבעו שהרשות המקומית שלהם הייתה מוכנה בצורה טובה למשבר, אל מול 14% שחשו כך כלפי הממשלה הכללית (הרמן וענבי, 2023). תפיסה נוספת לפתרון יכולה להרחיק לכת עוד יותר ולטעון שהשירותים הסוציאליים צריכים להגיע מהקהילה הקרובה, כפי שסוברים חסידי ה"קומונינג" - תפיסה שגובשה לאורם של ההגות של זוכת פרס הנובל לכלכלה אלינור אוסטרם (Helfrich, 2019 & Bollier). לפי גישה זו, הקהילה המצומצמת היא זו שאחראית על חלוקת המשאבים בתוכה, ועל הדאגה לבני הקהילה. עם זאת, לדעתי, פתרונות לשיקום השירותים הסוציאליים שמשלבים צמצום של מעגל השייכות עלולים לגרום לצמצום מקביל בסולידריות הלאומית, וכך להחליש את המסגרת "הפדרלית" כך שתתקשה להתמודד מול אתגרים הדורשים התגייסות כוללת. כשהשירותים שאני מצפה מהמדינה מגיעים מהקהילה הקרובה שלי או מהרשות המקומית, למה שאשלם לה מיסים או אפילו אתגייס לצבא?

פתרון אפשרי נוסף הוא תצורה היברידית שמשלבת את היתרונות של גופים אזוריים ומנגנוני המדינה. תצורה כזו יכולה לשמש מודל בנושאים שונים ותהווה שלב ראשון בטשטוש הדיכוטומיה בין המגזר האזרחי והציבורי. לדוגמא, בניית תשתית לחירום שתרתום את ההתארגנויות האזרחיות שקמו לטובת רשת ביטחון בחירום. המדינה תקח תחת חסותה ארגונים שידעו להקים חמ"לים בהתראה קצרה, אך לא להפוך אותם לארגון ממשלתי פר אקסלנס. בשגרה, הארגונים האלו יפעלו במתכונת מצומצמת ויתעסקו בבניית תשתיות ידע לשעת חירום, ובשמירת קשר עם אוכלוסיית המתנדבים. כך נרתום את הסולידריות אצל

המתנדבים, נהנה מתגובה מהירה ללא בירוקרטיה, ונרכז את כל הידע תחת גורם אחד שיודע להשתמש בו ולייעל משאבים. את המודל הזה אפשר ליישם גם בשגרה, דרך יצורי כלאיים שיהיו סמי-אזרחיים ועדיין יפעלו עם ותחת המדינה. ישנם כבר מודלים כאלו שמתפקדים, כדוגמת מד"א. הרחבת תחומי האחריות בהם משתמשים במודל זה יכולה לשפר גם את הקיים על ידי למידה והקצאת משאבים לחקיקה בנושא.

על אף שהם מאוד כלליים ולא עונים עדיין על בעיות הקונקרטיות, פתרונות אלו נועדו להמחיש שניתן להסתכל מחדש על התצורה הקיימת ולארגן מחדש את השירותים הסוציאליים תחת רעיון מאחד - המדינה חייבת להיות הגורם האחראי כי האזרח בקצה יקבל את רשת הביטחון שמגיעה לו, אבל היא לא חייבת להיות זו שמספקת את השירותים בעצמה. בלי האחריות הזו, היא מאבדת את הלגיטימציה שלה כריבון, ממש כמו שמארשל טען וכמו שאזרחי ישראל הרגישו בשבועות הראשונים ללחימה. היא חייבת לבחון כל נושא ועניין לגופו, ולהחליט על מודלים יצירתיים לפי הצרכים בכל ענף ולא לפי תצורות מסורתיות להן היא כבולה. למשל, המודל ההיברידי ממחיש איך ניתוח המציאות לפיה להשיג מטרות רק דרך ריכוז כוח מסיבי למנגנוני המדינה או הפרטה מוחלטת היא מיושנת. בניגוד להפרטה הקלאסית, אנחנו רואים עדיין במדינה כאחראית הבלעדית, וכנזרת מאותה אחריות היא מוודאת שהמערכת פועלת ביעילות כדי שכל חברי הקבוצה יוכלו לבנות לעצמם בסיס לחיים כבוד ולהשתתף במשחק הפוליטי.

כמובן שלכל פתרון דרוש גם "שלב מקדים". ארגון מחדש של המנגנונים עצמם כדי לשקם את משבר האמון, תוך שינויים דרסטיים של התייעלות במבנה הארגוני של משרדי ממשלה,

החזרת שיתוף הפעולה בין הדרג המדיני לפקידותי ושינוי שיטות העבודה המיושנות במגזר הציבורי. כל אלו קריטיים לניצול ההזדמנות שאחרי המלחמה וניתן עוד לכתוב בהם רבות, אך מכיוון שלא בכך עסקינן, נסכם בזה את הדיון בנושא.

(7) סיכום

דווקא בתקופה זו, בתקופת משבר ומלחמה, ניתן לשקם ולבנות מחדש מוסדות צודקים יותר. זו הזדמנות טובה לשינוי מהשורש - התבהר בשעת החוסר כמה חשובה רשת הביטחון כבסיס החוזה בין המדינה לאזרח, והתבהרה הציפייה והרצון שלנו כחברה סולידרית להעניק לכל אזרח הזדמנות להשתתף פוליטית. באותו הזמן התבהר עד כמה המערכת הקיימת מתקשה להגיב בזמן אמת ולספק את אותם השירותים. שעת הכושר שתתגלה לאחר המלחמה מהוות הזדמנות לנטוש תפיסות ישנות, להתמקד בזיקוק הצפייה הראשונית שהובילה אותנו לרעיונות בבסיס מדיניות הרווחה. כך ניצור מחדש תבניות חדשות, יצירתיות ומוצלחות יותר במקום הישנות שגמגמו. ההצעות שעלו פה הן הזמנה להצית מחדש דיון ציבורי חדש על הדרך בה אנחנו רואים את המדינה ואת פועלה. בשש אחרי המלחמה, בעזרת חשיבה מחוץ לקופסא וטשטוש גבולות הגזרה המקובלים, ניתן לבנות מנגנונים שיהיו צודקים וראויים אך גם יעילים ומקצועיים כאחד.

רשימת מקורות

אלמוג-בר מ', בר ר', ברקאי ר' ומרמוס ה' (2023). פעילות החברה האזרחית בישראל במלחמת חרבות ברזל - מגמות ותובנות ראשוניות. האוניברסיטה העברית.

בן בשט י' ובן-צור ע'. (2023, נובמבר) מבט מאקרו כלכלי השירותים האזרחיים ומדיניות הממשלה. פורום ארלוזורוב. <https://www.arlozforum.org/post/10013>

זיבוטינסקי ז'. הגאולה הסוציאלית. בתוך כתבים, רשימות (עמ' 293-302) הוצאת עמיחי.

המדד החברתי-כלכלי 2022 (מאי, 2022). קרן ברל כצנלסון. <https://derech.berl.org.il/%D7%94%D7%9E%D7%93%D7%93-%D7%94%D7%97%D7%91%D7%A8%D7%AA%D7%99-%D7%9B%D7%9C%D7%9B%D7%9C%D7%99-2022>

הרמן ת', ענבי א', קפלן י' וספוז'נקוב א' א' (2022). מדד הדמוקרטיה הישראלית 2022. המכון הישראלי לדמוקרטיה.

הרמן ת' וענבי א', (2023, 23 באוקטובר). סקר בזק "חרבות ברזל": אמון הציבור בצה"ל ובמטרה גבוה מבינוני 2023. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/articles/51144>

הרמן ת' וענבי א', (2023, 23 באוקטובר). סקר בזק 'חרבות ברזל': שיא של 20 שנה בתחושת השייכות למדינה הן בקרב יהודים והן בקרב ערבים. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/articles/51391>

תרשיש נ' (2017, ספטמבר). **מדינת רווחה בראייה משווה: כיצד להגדיר את ישראל**. מרכז טאוב.

Bollier, D., & Helfrich, S. (2019). *Free, Fair, and Alive*. New Society Publishers.

Cavallé, C., & Trump, K.S. (2015). The Two Facets of Social Policy Preferences. *The Journal of Politics*, 77(1), 146-160.

Marshal, T. H. (1992). "*Citizenship and Social Class*", reprinted in T. H. Marshal and Tom Bottmore, *Citizenship and Social Class*. Pluto Press. (Original work published 1950).

Vashist, L. (2010). Martha Nussbaum's capabilities approach: Perils and promises. *Journal of the Indian Law Institute*, 52, 1-37.

Vitriol, J. A., Tagar, M. R., Federico, C. M., & Sawicki, V. (2019). Ideological uncertainty and investment of the self in politics. *Journal of Experimental Social Psychology*, 82, 85-97.

ראיון | השירות הציבורי בין מלחמה לפוליטיזציה: ראיון עם פרופ' שרון גלעד

נעמה שובל
סטודנטית שנה ג' באוניברסיטה העברית

עידו רוזן
סטודנט שנה ג' באוניברסיטה העברית

פרופ' שרון גלעד היא חברת סגל במחלקה למדע המדינה ובביה"ס למדיניות ציבורית באוניברסיטה העברית בירושלים. היא הצטרפה לאוניברסיטה בשנת 2010 לאחר דוקטורט באוקספורד ועבודה כחברת סגל בקינגס קולג' לונדון. מחקרה עוסקים במערכות היחסים שבין משרדי הממשלה והציבור, באפליית מיעוטים בידי הבירוקרטיה, בהשפעה של ייצוג מיעוטים במנהל הציבורי ועוד. פרופ' גלעד מקיימת שיתוף פעולה עם משרדי הממשלה לטובת שירותים איכותיים ושוויוניים.

בשנים האחרונות ישנה ביקורת רבה על תפקוד השירות הציבורי. בתקופה המורכבת שנקלענו אליה לאחר השבעה באוקטובר, שהדגישה את קשיי המערכת, נראה כי דיון על השירות הציבורי הוא הכרחי יותר מתמיד. שוחחנו עם פרופ' שרון גלעד על הקשיים שאיתם מתמודד השירות הציבורי והסיבות להם, על האופן בו היא חוקרת את התחום ומה ניתן לעשות על מנת לשפר ולתחזק את השירות הציבורי.

איך הגעת לתחום של מחקר השירות הציבורי?

במקור התכוונתי להיות עובדת ציבור וכך גם התחלתי את דרכי. למדתי תואר ראשון במשפטים ובכלל לא חשבתי על משרדי עורכי דין פרטיים, היה לי ברור שאני רוצה לעבוד בשירות הציבורי ולכן הגשתי מועמדות לפרקליטות מחוז ירושלים. עבדתי שם מספר שנים ולאחר מכן עברתי למחלקת ייעוץ וחקיקה, שם עסקתי בהיבטים פוליטיים יותר של חקיקה, תוך קשר עם משרדי ממשלה ושרים שונים. במהלך העבודה שם, החלטתי לעשות השלמה לתואר במדעי המדינה והמשכתי ללמוד תואר שני ושלישי מתוך כוונה לחזור לשירות הציבורי. אבל אחרי שעושים דוקטורט וחוקרים את התחום נוצרת תחושה דואלית מוזרה. לכן, אחרי הדוקטורט באוקספורד התבהר לי שלא אחזור לשירות הציבורי, אבל התחומים נשארו אותם תחומים ומאחר שהגעתי מתוך השירות הציבורי עניין אותי לחקור אותו.

מהי ההגדרה של השירות הציבורי, ומה לדעתך המטרה המרכזית שלו?

זו שאלה גדולה. בהכללה מדובר בכל מי שנותנים שירותים לציבור, בעיקר עובדי מדינה, עובדים של משרדי ממשלה, רשויות מקומיות וחברות ממשלתיות. חלק מהקושי להגדיר מהו השירות הציבורי נעוץ בגבולות הנזילים שלו, שהרי פעולות רבות של הממשלה נעשות באמצעות מלכ"רים (מוסדות ללא מטרות רווח) וחברות פרטיות.

נכון להיום הרבה מהפונקציות של תהליכי מדיניות נעשות על ידי גופים פרטיים. עובדה זו מתקשרת לאחת מהבעיות של עובדים במגזר הציבורי, הם יודעים שהם יכולים לעשות את אותה עבודה במעמד אחר. למשל, אותה עובדת יכולה לעשות את אותו תפקיד

בדיוק אך תחת כותרת של "יועצת" ולא "עובדת" ויוענק לה שכר יותר גבוה. זהו מקור תסכול לעובדים מחד ולמנהלים מאידך אשר מתמודדים עם בעיית הון אנושי. שכן בצורה הזאת מערכת התמריצים מקשה לגייס עובדים ולשמר אותם.

בעיני התפקיד העיקרי של עובדי ציבור הוא להיות גורם מאזן לדרג הפוליטי. לא גורם שמבטל חלילה את הדרג הפוליטי, אלא גורם שמקבל את זכותו של הדרג הפוליטי במדינה דמוקרטית, כל עוד הוא מתנהג ככזה, לקבל את ההחלטות. עובדי הציבור צריכים לייצר איזון באמצעות הידע, המומחיות והמקצועיות שלהם. עובדי הציבור צריכים גם לייצג אינטרסים רחבים ולא של ציבור מצביעים ספציפי; אינטרסים של כלל החברה ושל קבוצות שאינן מיוצגות כמו דורות העתיד או אינטרסים אקולוגיים, הרי הסביבה לא מצביעה לאף אחד. אני חושבת שיש חשיבות מאוד גדולה בקיום גורם שמאזן את השיקולים האלקטורליים של הדרג הפוליטי. כעובדת ציבור זה דורש ממך לומר את מה שאת חושבת, לשים שיקולים אחרים על השולחן ולדעת שדעתך לא בהכרח תתקבל. יש להדגיש, שלדרגים הפוליטיים יש חובה, וצריך להיות גם אינטרס, להקשיב לדרג המקצועי ולקבל החלטות שלוקחות בחשבון את השיקולים המקצועיים.

אז בעצם ככל שיש יותר מינויים פוליטיים בקרב עובדי הציבור, זה מערער את האיזון בין דרג המקצוע לדרג הפוליטי. עד כמה פוליטיזציה פוגעת בתפקוד השירות הציבורי?

כשמתרחבת תופעת המינויים הפוליטיים זה מפר את שיווי המשקל שהזכרתי בין השיקולים האלקטורליים והמקצועיים.

בנוסף, פוליטיזציה¹ גם מתרחשת כשהמינויים המקצועיים הופכים להיות "כאילו" מקצועיים או שגם אם הם מקצועיים, הדרג הפוליטי מוצא דרכים אחרות לערער את תחושת הביטחון של העובדים באופן שמפר את האיזון בין הדרגים. במסגרת זאת מתערערת היכולת של עובדי הציבור להביא לשולחן את השיקולים המקצועיים. זה לא שאנשי המקצוע תמיד צודקים. אבל אם רוצים מדיניות טובה יותר אנחנו צריכים מגוון של נקודות מבט. אנחנו רוצים אנשים שהם לא "יס-מנים". אנחנו רוצים אנשים שאם הם חושבים שהמדיניות צועדת בכיוון לא נכון שיסבירו את זה, שיציגו נתונים. וכמובן יכול להיות שהם טועים, אבל גם אז יש צורך לקיים דיון מורכב ושיח שיבהיר את הנושא. בכדי שכל זה יקרה ונקבל בסך הכל החלטות טובות יותר, אנחנו צריכים שיהיו מסלולים התקדמות נפרדים. מסלול התקדמות כדרג פוליטי ומסלול נפרד להתקדמות מקצועית. רק אז נקבל איזון בין השיקולים השונים ומדיניות טובה יותר כחברה. ברגע שהמינויים הפוליטיים הולכים וחודרים מעבר לדרגות המנכ"ל, האיזון הזה מופר. אפילו בדרגות המנכ"ל שהן משרות אמון, כלומר בהגדרתן מינוי פוליטי, הממונים צריכים להבין את התחום של המשרד עליו הם מופקדים; אם הם לא מבינים בתחום אז לפחות שיהיו נכונים להקשיב לגורמי המקצוע במסגרת עבודתם. למשל המנכ"ל לשעבר של משרד החינוך, אסף צלאל, לא היה איש חינוך, אבל שרר קונצנזוס במשרד שהוא היה מנכ"ל מעולה. הוא באמת התעניין וראה עצמו כמי שרוצה ליצר חינוך טוב יותר יחד עם דרגי המקצוע שלו.

¹ פוליטיזציה - החלפת קריטריונים מבוססי-כישורים בקריטריונים פוליטיים בגיוס, שימור, קידום, תגמול ואכיפת כללי משמעת של עובדי השירות הציבורי. להרחבה ראו: B. Guy Peters & Jon Pierre, Politicization of the civil service: Concepts, causes, consequences (2004), in B. Guy Peters and Jon Pierre (eds.), *Politicization of the Civil Service in Comparative Perspective* (p. 2), Routledge.

הבכירים התבקשו לעזוב ועשו זאת, כי הם הבינו שהם לא יהיו חלק מקבלת ההחלטות, ולא יזמינו אותם לשיבות.

מה הוביל לעלייה בפוליטיזציה בשנים האחרונות?

אני חושבת שזה קשור לפופוליזם. אני לא טוענת שזה בתחום המומחיות שלי, אבל ברגע שהדרג הפוליטי, כולל ראש הממשלה, כולל שרים וחברי הליכוד, מתייחסים לשירות הציבורי ולעובדיו כ"גיס חמישי", כסיכון וכאליטה שמבקשת לפגוע ביכולת השליטה שלהם, אז הכל מותר. זה נהיה לגיטימי לעשות פוליטיזציה. גלית דיסטל-אטבריאן אמרה שהם הגיעו למשרדים וגילו "קינים רדומים של שמאל רדיקלי".⁴ זו הייתה שרה בממשלה והיא גם לא היחידה. ברגע ששרה אומרת על פקידים בכירים שהם קינים רדומים, כולנו מבינים שהדבר אמור לעורר את ההקשר של קיני נמלים או קיני מחבלים.

כל זה מגיע יחד עם השינוי שעבר על מפלגת הליכוד ועל האתוס שלה בשנים האחרונות. ממפלגה מיינסטרימית, מפלגת מרכז-ימין ליברלית, למפלגה פופוליסטית. זו כמובן לא אבחנה מקורית שלי, אבל לא קשה להבין למה מומחים למדעי המדינה מגדירים את הליכוד כמפלגה פופוליסטית.

היבט נוסף, שקשה לי להכריע אם הוא נפרד מהתגברות הפופוליזם, הוא העימות הישיר של משרד המשפטים עם נתניהו והמשבר הפוליטי שבא בעקבותיו; אלו הובילו למצב שבו הממשלה מתייחסת לעובדי משרד המשפטים כ"תופרי תיקים" ולשאר היועצים המשפטיים כאבן נגף; ואז ברור שאפשר להתנגח בהם. גם הכניסה לממשלה של מפלגות קיצוניות שבעבר נתפסו

⁴ דיסטל תוקפת: "בכל מוסדות המדינה היו תאים רדומים של שמאל רדיקלי", מעריב, <https://www.maariv.co.il/news/politics/Article-1005317>.

כלא לגיטימיות הגבירה את הפוליטיזציה. כשנכנסות מפלגות קיצוניות לממשלה הן מניחות, מנקודת מבטן בצדק, שהפקידות לא תקבל את השקפת עולמן ואז לאנשיהן יש מוטיבציה חזקה לקדם פוליטיזציה של השירות הציבורי.

עד כמה מצב זה ייחודי למדינת ישראל?

אנחנו לא מיוחדים. מהספרות המחקרית על נסיגה דמוקרטית ברחבי העולם עולה שהיא מלווה באופן שיטתי עם עלייה בפוליטיזציה ובכוחן של המפלגות הפופוליסטיות. קודם כל יש קשר בין מפלגות פופוליסטיות ונסיגה דמוקרטית. לא בהכרח קשר סיבתי אבל כן יש קשר סטטיסטי. יש כל מיני היבטים לנסיגה דמוקרטית שאחד מהם הוא החלשה של מנגנוני איזונים ובלמים. הברורקרטיה היא סוג של מנגנון כזה. עצם זה שיש לך גורם שמביא לשולחן שיקולים אחרים, זהו איזון. אם חלק מנסיגה דמוקרטית זה שחיקה של איזונים ובלמים אז חלק ממוקדיה הם בתי המשפט אבל גם השירות הציבורי. כמו שאומרת מירי רגב "באנו למשול", וזה אומר "באנו להשתיק אתכם" והדרך לעשות זאת היא פוליטיזציה.

ראינו שבמחקרים שלך את שואפת לשלב שיטות מחקר איכותניות עם שיטות מחקר כמותניות בחקר שירותים ציבוריים. איך את מיישמת זאת והאם את מגיעה למסקנות שונות מהמחקר הנפוץ שמתמש רק באחת מהשיטות?

ההעדפה שלי היא מחקר מבוסס נתונים אמיתיים, כמו למשל ניתוח של החלטות מנהליות, אך בדרך כלל אני משלבת מתודות. לדעתי יש שני יתרונות מרכזיים לשילוב שיטות כמותניות ואיכותניות. יתרון ראשון קשור במידת הגמישות שיש לחוקר בעת עבודתו להתאים את הנחות המחקר והגדרת הקשרים בין נושא

המחקר לבין הגורמים שעשויים להסביר אותו. במחקר כמותני את מגיעה עם סט מוגדר וקשיח של הנחות ומסגרת מחקרית ללא אופציה לשאול שאלות שלא חשבת עליהן מראש, ואילו במחקר איכותני ניתן לשנות פרדיגמה גם כאשר הגעת לשדה המחקר. הגמישות הזאת שמאפשרת חדשנות במחקר והיא אולי הסיבה הכי חשובה לצורך במחקר איכותני.

היתרון השני קשור לסיבתיות. נהוג לחשוב על מחקר כמותני ובעיקר ניסויי, ככלי לחשיפת סיבתיות של התופעה הנחקרת. אבל דרך לא פחות טובה היא לשאול את הנחקרים מהי הסיבה לבחירותיהם, באופן לא מפתיע אפשר ללמוד המון ממה שאנשים מדווחים.

אני חושבת שהשימוש שלי במחקר איכותני קשור לזה שבאתי מהשירות הציבורי ולכן מבחינתי זה טבעי לא להניח למה אנשים פועלים באופן מסוים אלא פשוט לשאול אותם; מתוך הנחה שהם חכמים לא פחות מאיתנו ומבינים את עצמם טוב יותר מאיתנו.

אחרי המחאה החברתית בשנת 2011 ביצעתי מחקר על תגובת משרדי הממשלה למחאה. החלטנו לעשות סדרה של ראיונות של עובדי השירות הציבורי אחרי ניתוח הנתונים הכמותניים. ההנחה שלנו היתה שהם המשיגו את המחאה החברתית כאיום על המוניטין של המשרד שלהם ולכן התכוונו לבחון איך הגיבו אליה ולמה פעלו באופן דפנסיבי. אולם, כשהתחלנו לראיין אנשים הם פשוט לא הבינו את השאלה, היא נראתה להם מצחיקה. הם אמרו שהם לא הרגישו מאוימים בכלל אלא שהם מסכימים עם טענות המוחים. הם הרגישו שהממשלה לא עושה מספיק להקלת יוקר המחייה והדיור. שאלתי מישהי שבהמשך החזיקה במשרה מאוד בכירה באחד מהמשרדים

הממשלתיים למה היא הסכימה עם המוחים, והיא אמרה שהיא מאוד הזדהתה עמם. היא במשרה בכירה, בעלה במשרה מלאה ויש להם שלושה ילדים. על פניו מצבם הכלכלי אמור להיות טוב, אבל הם לא מסיימים את החודש. היא חשבה על זה והבינה שבמשרד שלה לא עושים עבודה מספיק טובה. תוך כדי הראיונות גילינו שמאוד משנה רמת ההזדהות של עובדי הציבור עם המוחים. ככל שרמת ההזדהות הייתה גבוהה יותר כך הם פעלו יותר לשינוי מדיניות במשרד שלהם. מנגד, כשהם לא הזדהו עם המוחים וראו בהם כמפונקים, הם לא נטו לביצוע שינויים. זאת הייתה גם מחלוקת פוליטית התלויה באיזה צד של המפה הפוליטית הם ממוקמים, אבל גם המחאה עצמה השפיעה על השקפת עולמם ועל המוטיבציה שלהם. הנקודה המרכזית היא שאם לא הייתי מראיינת אותם תוצאות המחקר היו שונות לגמרי. בזכות הראיונות, המחקר נסוב לעסוק בחשיבות הזהות של עובדי מדינה, באיזה קבוצה חברתית הם נמצאים ואופן ההשפעה של אלו על המוטיבציה לשינוי מדיניות.

דוגמה אחרת מהימים האחרונים היא המחקר שאני מבצעת עם פרופ' רענן סוליצאנו-קינן ופרופ' דוד לוי פאור על נכונות הצעירים בני ה-21-30, לעבוד בשירות הציבורי לעומת בחירה במלכ"רים או בעסקים פרטיים; אגב חלק מהמחקר יעסוק ספציפית בתלמידי פכ"מ. בסקר הראשון שהרצנו באוגוסט-ספטמבר מצאנו כי למצביעי הקואליציה והאופוזיציה גם יחד ישנה העדפה לסקטור הפרטי, אך כי באופן יחסי לאחרונים הייתה נטייה יותר חזקה להעדפה זו, בין היתר בתגובה לרפורמה המשפטית. לפני כשבועיים, ביצענו סקר נוסף בקרב אותם המשיבים שבוחן האם המלחמה שינתה העדפה זו. הסקר חזר על אותן השאלות בתוספת שאלה פתוחה, שביקשה הסבר מילולי

להעדפה. הרעיון הוא שמתגובתם המילולית נוכל ללמוד על הסיבתיות, מה הוביל לבחירתם. אנו עוד בשלב ניתוח הנתונים, אך נרצה להתמקד בנסקרים ששינו את דעתם מהפעם הקודמת. אמנם זה ראשוני, אבל נכון לעכשיו נראה שישנה עלייה בנכונות לעבוד בסקטור הציבורי או המלכ"רי. יכול להיות שבתקופה זו אנשים מעדיפים לעבוד בסקטור הציבורי בעקבות מוטיבציה גבוהה יותר לעבודה עם שליחות או שהם מעדיפים זאת בגלל צורך בתחושת היציבות שמשרה ציבורית יכולה לספק. לכן, התשובה המילולית בנוגע לסיבה בבחירת הסקטור הציבורי נותנת ערך מוסף למחקר.

האם את חושבת שהתוכנית לשינוי מערכת המשפט או סיבה אחרת תגרום לתהליך הפוך שיחזיר אותנו לאותה נקודה, לירידה בנכונות ביחס לעבודה במגזר הציבורי?

אני חושבת שככלל אם לא יהיה שינוי בתפיסה של הדרג הפוליטי את הדרג המקצועי עלולה להיות ירידה נוספת בנכונות לעבודה בשירות הציבורי וזה לא חייב לקרות רק בגלל הרפורמה, ההשפעה תהיה כתלות בסיבה שבגינה העובדים האלה בחרו לעבוד בשירות הציבורי מלכתחילה. אם הם בחרו במשרה בגלל היציבות והביטחון אזי למרות קשיים שיערים הדרג הפוליטי שיפגעו ביכולתם להשפיע, הם כנראה ישארו בעבודתם; אבל אני לא בטוחה שאנחנו רוצים אנשים כאלו במגזר הציבורי. ואם הם בחרו מתוך תחושת שליחות אז יחס שלילי מצד הדרג הפוליטי עלול לאכזב אותם ולגרום לכך שהם יעזבו את השירות הציבורי ויעברו לנסות להשפיע בסקטור אחר.

**בשנים האחרונות יש המון ביקורת על תפקוד השירות הציבורי.
מהם הדברים העיקריים שגרמו לכך?**

השירות הציבורי גסס עוד לפני השבעה באוקטובר, הרבה אנשים שמעורים בתחום התריעו על כך ולא היה מספיק קשב. אז לא מפתיע שלאחר השבעה באוקטובר הם לא מתפקדים.

דבר ראשון, השירות הציבורי הגיע לאירוע הזה עם הרבה משרות לא מאוישות. השירות הציבורי מאבד עובדים בשנים האחרונות. אני אומרת לסטודנטים שלי שעכשיו זה הזמן להתקבל למגזר הציבורי כי יש הרבה משרות פנויות; התחרות הרבה יותר קלה מבעבר והרבה פחות אנשים מגישים מועמדות.

שנית, ייתכן שהקושי של השירות הציבורי לפעול קשור בריכוזיות יתר. יש יותר מידי כוח באגף תקציבים במשרד האוצר, בנציבות שירות המדינה וגם במשרד הפנים למול הרשויות המקומיות. ריכוזיות יתר כזו מצמצמת את הסמכויות של משרת הציבור ומובילה לחוסר מוטיבציה. אם לא ניתן לעשות כלום בלי אישור של אגף תקציבים או של נציבות שירות המדינה והיכולת של רשות מקומית לפעול מאוד מוגבלת ע"י משרד הפנים, אז ברור שיש קושי לקדם מדיניות. בעבר במשרד ראש הממשלה, כחלק מנציבות שירות המדינה, היה אגף רפורמה מפואר שחלק מתפקידו היה להעביר סמכויות כלפי מטה, אך הוא נסגר כי לא הייתה לו תמיכה והוא התקשה לתפקד. בסופו של דבר שביל שינוי גדול כזה צריך תמיכה "מלמעלה".

יש עוד שורה שלמה של דברים, שפגעו באופן מתמשך במוטיבציה: קושי לקדם מדיניות בשל אי היציבות הפוליטית, שחיקה בשכר, חוסר בגמישות ניהולית שתתאים לעולם הפוסט-קורונה ולצפייה של עובדים לעבודה יותר גמישה. בנוסף לכל זה, המסרים שמסדר

הדרג הפוליטי, אמירות כמו "באנו למשל" ו"לא מעניין אותנו מה אתם חושבים", שמבטאות בוז לשירות הציבורי ולאנשיו יחד עם פוליטיזציה הביאו למצב הקשה בו אנחנו נמצאים. כך, בתור עובדת ציבור את לא רוצה לעבוד בממשלה אם משדרים לך שאת עובדת בשביל הציבור של מפלגה כזו או אחרת, בטח כאשר מדובר במפלגות סקטוריאליות צרות.

למה חוסר התפקוד הזה היה מורגש כל כך עכשיו, האם זה בא לידי ביטוי פשוט כי התרחש אירוע כל כך קיצוני?

אני חושבת שסיבה עיקרית לכך היא שהפעם חוסר התפקוד של המגזר הציבורי היה מאוד מורגש היא שמעמד הביניים פגש את אוזלת היד של המדינה. מדובר במאורע מאוד קיצוני שפגש גם אנשים שבדרך כלל לא נסמכים על מדינת הרווחה וקולם נשמע יותר. רבים מהנפגעים או מהמפונים הם ממעמד הביניים, הם בדרך כלל לא עומדים בתורים ולא מחכים שהעובדת הסוציאלית תחזור אליהם. זה טוב וחשוב שקולם נשמע. האירוע הזה הוא בגדר זוועה אבל נקווה שלפחות יופק ממנו משהו טוב, מתוך הזעקה שאי אפשר להמשיך ככה. ראינו עכשיו את המחיר של הפגיעה האיומה בשירות הציבורי, למרות שהיינו צריכים להציף את זה כבר מזמן ורבים מאתנו גם עשו זאת ללא הועיל.

צריך להבין שהחברה האזרחית עשתה פה עבודה מדהימה במקום השירות הציבורי, כל האנשים האלה יש להם מקומות עבודה שהם צריכים לחזור אליהם ודברים אחרים שהם צריכים לעשות. מה גם שיכולת התיאום ביניהם מוגבלת וניתן להניח שיש דברים שנופלים בין הכיסאות. יש צורך בגורם מתכלל וזהו תפקידה של הממשלה ועובדיה, עובדים שבשונה משאר החברה האזרחית אין להם עבודה אחרת שהם מפסידים בינתיים. עם כל ההתרשמות המוצדקת שלנו מהחברה האזרחית, זה לא אמור להיות תפקידה;

צריך ממשלה שמשתפת פעולה עם האזרחים ולא שהאזרחים ינהלו את המשבר בעצמם.

מהם הדברים הכי חשובים שצריכים לקרות להבראת השירות הציבורי?

בעיני הדבר הכי חשוב שבלעדיו שום דבר לא יקרה הוא שינוי עמוק ביחס של הפוליטיקאים למערכות הציבוריות. זה מצער שזה מה שאני אומרת אבל אנחנו לא יכולים לעשות הרבה. מה שאנחנו יכולים לעשות כבוחרים וכציבור זה לדבר על הסוגיה. אני חושבת שזה בנפשנו וזו הסיבה שאני מתראיינת ושהשתתפתי לפי שבועיים בפודקאסט ששאלתם אותי עליו. בשנה האחרונה אני מוכנה לדבר עם עיתונאים וזה לא טבעי לי כחוקרת. אני חושבת שזה נכון לגבי הרבה חוקרים. התחושה היא שאין הרבה ברירה לאנשים בתחום שלנו וזה נכון גם לתקופה של לפני השבעה באוקטובר, כי ידענו שיש פה הרס שיטתי. כעת אנחנו בשלב קריטי כי כשהורסים קשה לתקן מחדש. הדבר הכי חשוב שביכולתנו לעשות הוא לשדר לנבחרים שלנו ששירות ציבורי איכותי ומקצועי הוא דבר שחשוב לנו כאזרחים. אחר כך צריך "לתת גב" לרפורמות נדרשות שקשה לעשותן. אני חושבת שאם זה יקרה אז עדיין לא מאוחר מדי. עם זאת, יש פה דור אבוד שלא ילך לשירות הציבורי. כנראה שחלקכם, אולי אתם והחברים שלכם, חלק מאותו הדור האבוד כי כבר החלטתם איפה תעבדו. החלטתם האם לעבוד בשירות הציבורי או שהפסדנו אתכם. ולא רק אתם, אלא גם אנשים מוכשרים אחרים שקיבלו החלטה ונכנסו למקומות עבודה אחרים. אבל איך אנחנו משיגים את הדור הבא של סטודנטים מוכשרים ובעלי יכולות? צריך לשדר להם שרוצים אנשים כמוהם ושתהיה להם יכולת השפעה בשירות הציבורי, שקיימת הערכה ושאפשר להתקדם לא משנה מה הדעה הפוליטית שלך.

יש לך דוגמאות כיצד בשגרה קריסת השירות הציבורי משפיעה עלינו?

אם יש מחסור בכוח אדם או כוח אדם פחות איכותי ועם מוטיבציה נמוכה אז מי שסובל בראש ובראשונה זה מי שזקוק לשירות, מי שמחכה בתורים ארוכים ומחכה בטלפונים ולא חוזרים אליו; אנשים אלה הם בדרך כלל לא מהמעמד הביניים ומעלה. לכן כפי שאמרתי קודם, לדעתי השוק של השביעי באוקטובר זה שהקושי פגש את מעמד הביניים. זה מתקשר לפרדוקס הנטל הברוקרטי, בו בשעה שהמדינה מערימה קשיים על מבקשי הסיוע הציבורי בכדי לסנן את אלו שלא זקוקים לעזרה, בפועל אלה שהכי זקוקים לה חסרים את היכולת להתמודד איתם ולכן יש להם את הסיכוי הנמוך ביותר לזכות בסיוע שעקרונית מגיע להם. לרוב אנשים עם יכולות כלכליות והון אנושי ומנהלי גבוה שמקל עליהם להתמודד עם בירוקרטיה, מצליחים להסתדר ולתפעל את המערכת בעת הצורך. אז למרות שרוב הזמן המערכת קורסת אנחנו מוציאים דרכים לעקוף את זה. אולם במשבר שנוצר לא התאפשר לבצע עקיפה כזו. לכן זה ברור שמי סבל מהקריסה המתמשכת עד עכשיו זה בעיקר מי שאין לו את ההון הכלכלי והמנהלי להתמודד עם הבירוקרטיה.

האם את חושבת שיש מקום לאופטימיות? יש משהו שחשוב לומר לסטודנטים שלנו שיקראו את הראיון?

אני רוצה להיות אופטימית אבל קשה לראות את האופק. אני כן מאמינה שתהיה עלייה במוטיבציה של אנשים צעירים ברצון לשרת את הציבור, אבל הם לאו דווקא יבחרו לעשות זאת דרך השירות הציבורי. הם יכולים לבחור לעשות זאת במלכ"רים ואנחנו רוצים שהם גם יעבדו במשרדי הממשלה. צריך לראות מה יקרה בבחירות, כמובן שזה לא תפקידי להגיד למישהו במי

לבחור. אבל אני כן רוצה להמליץ לבחור במי שרוצה לפתח
ולתחזק שירותים ציבוריים איכותיים, במי שבאמת ישרתו אותנו
כחברה לא משנה מאיזה צד הם במפה הפוליטית.

כתב העת **איתותים** הינו כתב העת הסטודנטיאלי הישראלי הראשון לפילוסופיה, לכלכלה ולמדע המדינה (פכ"מ). **איתותים** מבקש לייצר במה לכתיבה רעיונית צעירה ופורצת דרך בתחומים אלו תוך עידוד שיח מבוסס ומעמיק בקרב קהילת התכנית. בגיליון זה, מופיעים מאמרים של סטודנטים לתכנית פכ"מ באוניברסיטה העברית. מאמרים אלו נכתבו תוך שימוש בכלים האינטרדיסציפלינרים הייחודיים שנרכשו במסגרת הלימודים האקדמיים, ומתייחסים למגוון רחב של נושאים עכשוויים.

תכנית פכ"מ שואפת להצמיח מנהיגות ציבורית מצטיינת ומחקר אינטלקטואלי בין-תחומי. התכנית מציעה זווית ראייה ייחודית, המדגישה את הקשר המושגי והענייני בין פילוסופיה, כלכלה ופוליטיקה, במטרה לטפח חשיבה אנליטית וביקורתית בקרב תלמידיה.

גיליון זה רואה אור בתמיכתם הנדיבה של חוג פכ"מ באוניברסיטה העברית, יחד עם מרכז ש"ה ברגמן לעיון פילוסופי.

עיצוב ואיור: מיתר לובוצקי-אביאור

www.itutim.com

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM

